

ΔΙΣΧΥΛΟΥ ΠΕΡΣΕΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ Ι. Ν. ΓΡΥΠΑΡΗ

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΘΡ. ΣΤΑΥΡΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1975

ΙΣΤ
ΑΡΧ
1975

ΑΙΣΧΥΛΟΥ ΠΕΡΣΕΣ
ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

17332

ΔΩΡΕΑΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ
ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΔΕΥΤΕΡΟ

ΑΙΣΧΥΛΟΤ ΠΕΡΣΕΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ι.Ν. ΓΡΥΠΑΡΗ

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΘΡ. ΣΤΑΤΡΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1975

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Α'

ΑΙΣΧΤΛΟΥ ΠΕΡΣΕΣ

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ

ΧΟΡΟΣ
ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ
ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ
ΤΟ ΦΑΝΤΑΣΜΑ ΤΟΥ ΔΑΡΕΙΟΥ
ΞΕΡΞΗΣ

- 1 φινωίς
- 2 ηέρωθ
- 3 Ἰσάκιος Πουίτις
- 4 Αρσινωίς με βαίτις

ΠΕΡΣΕΣ

ΧΟΡΟΣ

ΠΑΡΟΔΟΣ

κορυφαίος

Τῶν Περσῶν, πόχουν φύγει καὶ πήγανε
 στῶν Ἑλλήνων τῆ χώρα, ἔμεῖς εἴμαστε
 οἱ Πιστοὶ ποῦ μᾶς λένε,
 καὶ τῶν πλούσιων αὐτῶν καὶ πολύχρυσων
 παλατιῶν οἱ φυλάχτορες,
 ποῦ ἀπ' ἀξιά μας ὁ ἴδιος ὁ ἀφέντης μας
 Δαρειογέννητος Ξέρξης μᾶς διάλεξε
 ν' ἀγρυπνοῦμε στὴ χώρα του ἐπάνω.
 Μὰ γιὰ τὸ γυρισμὸ τοῦ χρυσόφραχτου
 τοῦ στρατοῦ μας καὶ τοῦ βασιλέα μας
 ἔχει ἀρχίσει πολὺ κακομάντευτη
 ν' ἀνταριάξει ἡ καρδιά μου καὶ μέσα της
 νὰ φρουμάζει — γιὰτ' εἶν' ὄλ' ἡ δύναμη
 τῆς Ἀσίας φευγάτη
 καὶ κανεὶς πεζοδρόμος μὲ μήνυμα
 καὶ κανεὶς καβαλάρης δὲν ἔφτασε
 στῶν Περσῶν, ὡς τὰ τώρα, τὴν πόλη.
 Ἐκεῖνοι ἀφήνοντας Σοῦσα κι Ἐγβάτανα
 καὶ τ' ἀρχαῖα Κισσιανὰ τὰ πυργόκαστρα
 φύγαν, ἄλλοι καβάλα στ' ἀλόγατα,
 ἄλλοι μὲς στὰ καράβια κι οἱ ἀμέτρητοι
 μὲ τὰ πόδια πεζοί,
 τοῦ πολέμου τ' ὀλόπυκνο στίφος.
 Ἔτσι τότε ὁ Ἀρμίστρης κι ὁ Ἀρτάφρενος
 Μεγαβάτης κι Ἀστάσπης χυμήσανε,
 κεφαλῆς τῶν Περσῶν, τοῦ μεγάλου μας
 Βασιλιᾶ βασιλιάδες ὑπήκοοι,
 ὀδηγώντας τὸ ἀμέτρητο στράτευμα,
 τοξοκράτορες καὶ καβαλάρηδες

φοβεροὶ νὰ τοὺς δῆς καὶ στὸν πόλεμο
 τρομεροὶ μὲ τ' ἀδάμαστο
 τῆς ψυχῆς τῶνε θάρρος.
 Κι ὁ Ἄρτεμβάρης περήφανος στὸ ἄτι του
 κι ὁ Μασίστρης κι ὁ Ἰμαῖος σαῖτορίχτορας
 μὲς στοὺς πρώτους, μαζί κι ὁ Φαράντακος
 κι ὁ ποῦ τ' ἄτια προγκάει ὁ Σοστάνης.
 Κι ἄλλους πάλι ὁ μεγάλος πολύθροφος
 Νεῖλος στέλνει· καθὼς ὁ Σουσίσκανος
 τῆς Αἰγύπτου βλαστάρι, ὁ Πηγάσταγος
 καὶ τῆς ἁγίας τῆς Μέμφιδας ὁ ἄρχοντας
 ὁ μεγάλος Ἀρσάμης κι ὁ κύριος
 τῆς πανάρχαιας τῆς Θήβας ὁ Ἀριόμαρδος,
 κι ὅσοι λάμνουν στοὺς θάλτους τὰ προιάρια τους,
 φοβερὸ κι ἔν' ἀρίφνητο πλῆθος.
 Κι ἀκολουθοῦσαν οἱ Λυδοὶ οἱ καλοζῶητοι,
 ψυχομέτρι, μ' ὅσα ἔθνη ἐξουσιάζουσε
 στεριανὰ κατὰ κείνα τὰ σύνορα,
 ποῦ ὁ γενναῖος ὁ Ἄρκτέας κι ὁ Ματράγαθος
 σαλαγοῦν, βασιλιάδες πολέμαρχοι
 κι ἀπ' τὶς Σάρδεις κινοῦν τὶς πολύχρυσες
 πάνω σ' ἄρματα δίζυγα, τρίζυγα,
 μύρια τάγματα
 ποῦ τρομάρα σὲ πιάνει νὰ βλέπης.
 Καὶ τοῦ Τμώλου καυχιοῦνται οἱ πλησιόχωροι
 τὸ ζυγὸ τῆς σκλαβιᾶς νὰ περάσουνε
 τῆς Ἑλλάδας: ὁ Μάδρος κι ὁ Θάρυθης
 στῶν λογχῶν τὰ χρυπῆματ' ἀτράνταχτοι
 σὰν ἀμόνια· μαζί κι οἱ Μυσοί,
 φοβεροὶ ἀκοντιστάδες.
 Κι ἡ χρυσὴ Βαθυλώνα κατέβασε
 μέγα ρέμα στρατοῦ παντοσύσμιχτο,
 ἄλλους ναῦτες γιὰ τ' ἄρμενα
 κι ἄλλους πόχουν τὰ θάρρη τους
 στὸ πιδέξιο τοῦ τόξου τὸ τράβηγμα.
 Κι ἀκλουθοῦνε φουσατ' ἀπ' ὀλάκερη
 τὴν Ἀσία οἱ σπαθοφόροι, ὑπακούοντας
 στὴν τρανὴ προσταγὴ τοῦ ἀφεντός μας.
 Ἔτσι τ' ἄνθος, ὄλ' οἱ ἄντρες, τῆς χώρας μας
 φευγάτ' εἶναι κι ἡ Ἀσία ποῦ τοὺς ἔθρεψε
 λαχταρᾷ π' ἄκρη σ' ἄκρη στενάζοντας
 μὲ κλημὸ φλογερό, ἐνῶ οἱ γέροι τους
 οἱ γονιοὶ κι οἱ γυναῖκες τους

τις ημέρες μετρούν και καρδιοσώνονται
 ὅσον πάει τοῦ μακροῦ ὁ καιρός.

Εἶν' ἀντίκρου περασμένος, καιρὸς τώρα,
 στῆ γειτονικὴ τῆ χώρα
 ὁ στρατὸς τοῦ Βασιλέα ὁ καστρομάχος,
 μὲ σκοινόδετο ἀφοῦ διάβηκε γιοφύρι
 ἀπ' τῆς Ἑλλης τὸ κανάλι
 ζυγὸ ρίχνοντας στῆς θάλασσας τὸ σθέρκο
 δρόμο στεριοκαρφωμένο.

Καὶ προγκάει το τῆς πολύναντρης τῆς Ἀσίας
 ὁ θούριος ἄρχοντας σὲ γῆ καὶ σ' οἰκουμένη
 τ' ἀναρίθμητο, ἓνα θάμα, τὸ κοπάδι,
 διπλῆ στράτα, ἀπὸ στεριάς κι ἀπὸ πελάου
 μπιστεμένος σὲ πρωτάρηδες γενναίους
 καὶ τρανοὺς — ὁ ἰσόθεος ἄντρας
 τῆς χρυσῆς γενιᾶς βλαστάρι.

Αἰμοβόρου θεριοῦ ἀστράφτει ἀπ' τῆ ματιὰ του
 μαύρη φλόγα καὶ κινώντας
 μύρια χέρια, σκαριὰ μύρια,
 σπρώχνει ἐμπρὸς τὸ Ἀσσύριο τ' ἄρμα
 καὶ πάει νὰ ριζῆ πάνω σ' ἄντρες
 στὸ κοντάρι Ἰακουσμένους
 Ἄρη τοξοδαμαστή.

Καὶ ποῖος θά' ταν ἱκανὸς νὰ σταθῆ ἀντίκρου
 στῆς ἀνθρώπινης τὸ ρέμα τῆς πλημμύρας
 καὶ μὲ φράχτες, ὅσο στέριους, νὰ κρατήσῃ
 τ' ἀπολέμητο τῆς θάλασσας τὸ κύμα;
 γιὰτ' ἀθάσταγο' ν' τὸ στράτεμα
 τῶν Περσῶν κι ἔχει ὁ λαὸς μας
 πολεμόχαρη καρδιά.

Μὰ ποῖος ἀνθρώπος θνητὸς θενὰ ξεφύγη
 τοῦ θεοῦ τῆ δολομήχανην ἀπάτη;
 ποῖος μὲ πόδι τόσο ἀψὺ θὰ βγάλῃ πέρα
 τέτοιο πῆδημα, ἔτσι εὐκόλα, ποτέ του;

Γιατὶ πρόσχαρη μὲ χάδια ἢ θεοβλάβεια
 τὸ θνητὸ τὸν ξεπλανάει ὡς νὰ τὸν σύρη

μὲς στὰ βρόχια τῆς, όπουθε νὰ ξεμπλέξη
κι ὄξω πέση, μπορετὸ κανεῖς δὲν εἶναι.

Ἔτο' ἡ Μοίρα τῶν Θεῶν βαστάει ἀπὸ πάντα
γιὰ τοὺς Πέρσες κι ὄρισ' ἔτσι:
νὰ βολεύουνε πολέμους καστρομάχους,
ἀλογόδιωχτες ἀντάρες καὶ παρμένες
νὰ κουρσεύουν τῶν ἐχθρῶν τὶς πολιτεῖες.

Μὰ ἔμαθαν καὶ τῆς πλατύδρομης τῆς θάλασσας
σὰν ἀφρίζη μὲ τὴ μάνητα τοῦ ἀνέμου
τοὺς ἀπέραντους τοὺς κάμπους ν' ἀντικρίζουν
μπιστεμένοι στὰ λεπτόκλωνα τὰ ξάρτια
καὶ τὰ ξύλινα σκαριά τ' ἀνθρωποφόρα.

Γι' αὐτὸ τώρα ἕνας φόβος χαράζει
τὴ θλιμμένη μου μαύρη καρδιά:
«πάει ὁ στρατὸς τῶν Περσῶν, ὄχ ἀλί!»
μήπως τύχη καὶ τέτοια ἀκουστῆ
φωνὴ μὲς στὴ μεγάλη τὴ χώρα,
στῶν Σουσίων τὴν πόλη, ἔρμη τώρα.

Καὶ σηκώση τῶν Κισσίων τὸ κάστρο
κι αὐτὸ θρήνον ἀντίφωνο: «ὄχ ἀλί!»
ποὺ θὰ σκουζέη τὸ γυναικοθέμι,
ἐνῶ ἀπάνω σὲ πέπλους λινοῦς
θενὰ πέφτουν τὰ χέρια
κάνοντάς τοὺς ξεσκλίδια κουρέλια.

Γιατ' ὀλάκερος ἕνας λαὸς
καβαλάρηδες καὶ στρατοκόποι,
ὅμοια σμάρι μελίσσια, μᾶς ἄφησε
καὶ πάει ἄφαντος
τὸ στρατάρχη του ἀκλουθώντας κατόπι,
ἀφοῦ ἐδιάθη τοὺς ὄχτους τῆς θάλασσας,
ποὺ ζεμένοι ἀπ' τὶς δυὸ τὶς μεριές
τώρα ἐνώνουν τὶς δυὸ τὶς στεριές.

Μ' ἀπ' τὸν πόθον, ἐδῶ, τῶν ἀντρῶν
τὰ κρεβάτια γιομίζουν μὲ δάκρυα
κι οἱ Περσίδες λιωμένες στὸ πένθος τῶν
ὄλες καὶ καθεμιὰ
ποῦ μὲ φίλαντρη ἀγάπη στὴν καρδιά

τὸ γενναῖο πολεμόχαρον ἄντρα της
κατευόδωσε — τῶρ' ἀπομένει
στὴν ἐρμιά της μονόταιρη, ἢ θλιμμένη.

Μὰ ἔλα, ἐμεῖς, ἀπὸ κάτω σ' αὐτὴ
τὴν ἀρχαία τὴ στέγη ἄς καθίσωμε,
μὲ φροντίδα βαθιά καλοστόχαστη
— γιὰτ' ἡ χρεῖα τὸ καλεῖ — νὰ ἐξετάσουμε·
τί νὰ γίνεται τάχα ὁ Δαρειογέννητος
βασιλιάς μας ὁ Ξέρξης,
ποῦ ἀπ' τὸ γένος του ἔχει ὁ λαὸς
τῶν Περσῶν τ' ὄνομά του παρμένο;
νὰ νικᾷ τῆς σαΐτας τὸ ρίξιμο,
ἢ μὴν ἄραγε ἡ δύναμη
τῆς σιδεροκέφαλης λόγχης;

Νά, στὴν ὥρα προβαίνει, σὰ φῶς
ἀπ' τὰ μάτια τῶν Θεῶν, κατὰ δῶ
τοῦ μεγάλου ἢ μητέρα βασιλιᾶ
καὶ δική μου βασίλισσα — ἐμπρὸς
πέφτω καὶ προσκυνῶ.
κι ὅπως ἔχομε χρέος, ταπεινὰ
ἄς χαιρετήσωμεν ὅλοι μὲ σέβας.

ΠΡΩΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

Ο ΚΟΡΥΦΑΙΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ

Τῶν θαυύζωνων Περσίδων χαῖρε, ρήγισσα τρανή,
γηραλέα τοῦ Ξέρξη μάνα, τοῦ Δαρείου γυναίκα, ἐσύ,
ἐνὸς θεοῦ ὁμόκοιτ' ἦσουν καὶ μητέρα ἐνὸς θεοῦ,
ἂν ἡ ἀρχαία τύχη δὲν ἔχη τὸ στρατό μας ἀρνηστῆ.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Γι' αὐτὰ τώρα κι ἔχω ἀφήσει τὰ παλάτια τὰ χρυσά,
τὸν κοινὸ μὲ τὸ Δαρεῖο θάλαμό μας μιὰ φορά,
κι ἦρθα ἐδῶ· καὶ μένα ἡ ἔγνοια μοῦ χαράζει τὴν καρδιά,
— σὲ σᾶς, φίλοι, δὲ θὰ κρύψω αὐτὸ τὸ φόβο πόνω ἐγώ —
μήπως ὁ μέγας πλοῦτος δῶση μὲ τὸ πόδι μιὰ
καὶ στὸ χῶμα κάτω ἀπλώση τὴν εὐτυχία μας τὴν παλιά,
ποῦ ὄχι δὶχως τὴ βοήθεια κάποιου ἀψήλωσε Θεοῦ
ὁ Δαρεῖος· κι ἔτσι τὸ νοῦ μου μιὰ διπλὴ ἔγνοια τυραννᾶ

πού δὲ λέγεται : πῶς μῆτε δίχως ἄντρες θησαυροὶ
 ἔχουνε τιμὴ στὸν κόσμον, μὰ οὔτε κι ἄνθρωποι χωρὶς
 χρήματα λάμπουνε μ' ὅσον ἔχει ἡ δύναμή τους φῶς.
 ἔχομε ἄφθονα ἐμεῖς πλοῦτη, μὰ ἓνας φόβος μὲ κρατᾷ
 γιὰ τὰ μάτια — γιὰτὶ μάτι τῶν σπιτιῶν λογιάζω ἐγώ
 τοῦ κυρίου τὴν παρουσία· καὶ μιὰ πού'ναι ἔτσι αὐτά,
 σύμβουλοί μου νὰ γενῆτε, Πέρσες γηραλέοι πιστοί,
 σὲ ὅσα θὰ μοῦ ἀκούστε τώρα· γιὰτὶ μόνον ἀπὸ σᾶς
 ἔχω νὰ προσμένω κάθε καλὴ κι ἄξια συμβουλή.

ΧΟΡΟΣ

Μὰ, ὦ βασίλισσα τῆς χώρας, γνῶριζέ το, δυὸ φορὲς
 νὰ ζητήσης λόγο ἢ ἔργο δὲ χρειάζεται ἀπὸ μᾶς,
 σ' ὅσα θά'χε ἡ δύναμή μας ὁδηγός σου νὰ γενῆ·
 γιὰτὶ σύμβουλους μὲ πάσα προθυμία, ἐμᾶς, καλεῖς.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Μὲς σ' ὄνειρα πολλὰ περνῶ τις νύχτες μου ὅλες,
 ἀπὸ τότε π' ἀρμάτωσε στρατὸν ὁ γιός μου
 καὶ πῆε τὴ χώρα νὰ ὑποτάξῃ τῶν Ἰώνων·
 μ' ἀκόμα τόσο φανερό δὲν εἶδα κι ἄλλο,
 σὰν τὴ νύχτα πού πέρασε, καὶ θὰ τ' ἀκούσης.
 Μοῦ φάνηκε μπροστά μου δυὸ καλοντυμένες
 πῶς βγήκανε γυναῖκες, στολισμένη ἡ μιά τους
 μὲ περσικούς κι ἡ δεύτερη μὲ δῶριους πέπλους,
 πολὺ ἀπ' τις τωρινὲς ξεχωριστὲς στὸ μπόι
 καὶ στὴν ἀσύγκριτη ὁμορφιά· κι ἀπ' τὸ ἴδιο γένος
 ἀδερφές, τῆς μιᾶς ἔδωσε πατρίδα ὁ κλῆρος
 τὴν Ἑλλάδα, τῆς ἄλλης τὴ γῆ τῶν θαρβάρων.
 μοῦ φάνηκε λοιπὸν σὰν κάποια ἀνάμεσό τους
 νὰ ἔχανε στήσει ἀμάχη αὐτές, κι ὡς τὸ εἶδε ὁ γιός μου,
 νὰ τις κρατήσῃ ἐπάσκιζε καὶ τις μερέψη,
 ὡς πού τις ζεύει στὸ ἄρμα του καὶ ζυγολοῦρια
 στὸ σθέροκο των περνᾷ· κορδώνονταν ἡ μιά τους
 μὲ τὰ στολίδια αὐτὰ κι ἔδινε ὑπάκουο στόμα
 στὰ γκέμια τῆς, ἐνῶ φτερνοκοπιόταν ἡ ἄλλη
 καὶ μιὰ τὰ σύνεργα τοῦ δίφρου θρυμματίζει,
 καὶ μὲ θιὰ τὸν ξεσέρνει δίχως χαλινάρια,
 ὡς πού τέλος σὲ δυὸ τὸ ζυγὸ σπᾷ στὴ μέση.
 καὶ πέφτει ὁ γιός μου κι ὁ πατέρας του κοντὰ του
 φτάνει γεμάτος λύπηση κι ἄμα τὸν βλεπῆ,
 σκίζει τὰ ροῦχα ἐπάνω του πού φόραε ὁ Ξέρξης.
 Αὐτὰ εἶναι, λέγω, τὰ ὄνειρα πού εἶδα τὴ νύχτα·
 μ' ἀφοῦ πάνω σηκώθηκα κι ἀπὸ καθάρια
 πηγῆ τὰ χέρια μου ἔβρεξα, προσφορὲς παίρνω

καί πῆγα στό βωμό μπροστά, νά τίς προσφέρω
 στούς ἀποτρόπαιους τοὺς θεοὺς, πού τοὺς ἀνῆκουν
 αὐτ' οἱ ἐξίλασμοί· καί, νά, βλέπω νά φεύγει
 ἕνας αἰτὸς πρὸς τὸ βωμό τοῦ Φοίβου· στέκω
 βουθῆ ἀπ' τὸ φόβο, φίλοι μου, κι εὐτύς ἀμέσως
 βλέπω νά χύνη ἐπάνω του ἕνα κερκινέζι
 γοργόφερο καί νά μαδάη τὴν κεφαλὴ του
 μὲ τ' ἀρπάγια του· ἐκεῖνος τίποτ' ἄλλο, μόνο
 τοῦ παρατοῦσε ζαρωμένος τὸ κορμί του.
 Τρόμος γιὰ μὲν' αὐτὰ νά δῶ, καί νά τ' ἀκοῦτε
 ὁμοια καί σεῖς, γιατί, τὸ ξέρετε, πού ὁ γιός μου,
 ἂν θὰ πετύχη, δόξα ἀσύγκριτη θὰ πάρη,
 μὰ κι ἂν τοῦ ἐρθοῦν ἐνάντια, δὲν ἔχει νά δώσῃ
 λόγο στὴ χώρα του καί, φτάνει νά'ρθῃ πίσω,
 τὸ ἴδιο πάντα ρήγας τῆς κι ἀφέντης θά'ναι.

ΧΟΡΟΣ

Δὲν τὸ θέλομε, μητέρα, μὲ τὰ λόγια μας πολὺ
 νά σοῦ δίνωμε οὔτε θάρρος οὔτε φόβο· στοὺς θεοὺς
 μόνο λέγω νά προσπέσης μὲ παράκλησες κι εὐχές,
 κι ἂν κακὸ ἦταν τ' ὄνειρό σου, ζήτησέ τους τὸ κακὸ
 νά ξορκίσουν καί νά δώσουν σέ καλὸ νά βγοῦν αὐτὰ
 καί γιὰ σέ καί τὰ παιδιά σου καί τὴ χώρα ὅλη καί μᾶς,
 κι ἔπειτα χοῦς νά κάμης καί στὴ Γῆ καί στοὺς νεκροὺς
 κι ἀπ' τὸν ἄντρα σου Δαρεῖο, πού εἶδες λὲς τὴ νύχτ' αὐτῆ,
 ζήτα μ' ὅλη τὴν καρδιά σου, κάτ' ἀπὸ τὴ γῆ στοὺς φῶς
 καί γιὰ σένα καί τὸ γιό σου νά σᾶς στέλνῃ ὅλο χαρὲς
 καί τὰ ἐνάντια στῆς γῆς μέσα νά κρατᾶη τὴ σκοτεινιά.
 Τέτοια συμβουλὴ σοῦ δίνει μὲ προαίρεση ἀγαθὴ
 ψυχομάντευτη ἢ καρδιά μου κι ὅπως κρίνομεν ἔμεῖς
 ὄλ' αὐτὰ σέ καλὸ θά'βγουν ἀπὸ κάθε τους μεριά.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ξέρω, ἀλήθεια, πὼς σὺ πρῶτος τοῦ ὄνειροῦ μου αὐτοῦ κριτῆς
 καλοπροαίρετος στοὺς γιό μου καί στὰ σπίτια του ἐξηγᾶς
 τόσο βέβαια τὸ πρᾶμα· κι εἶθ' ἄς γίνῃ ὅ,τι 'ν' καλό.
 Λοιπὸν μόλις μποῦμε μέσα στὰ παλάτια, ὄλ' αὐτὰ
 θενὰ κάμωμε, ὅπως εἶπες, στοὺς θεοὺς καί στοὺς δικούς
 πόχουμε κάτ' ἀπ' τὸ χῶμα. Μὰ ἤθελα νά ξέρω ἐγώ,
 τὴν Ἀθήνα, σὲ ποῖο μέρος λὲς νά βρίσκεται τῆς γῆς;

ΧΟΡΟΣ

Πέρα πρὸς τὴ δῦση, ἐκεῖ ὅπου θυθάει ὁ ἥλιος βασιλιάς.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Μὰ πολλὴ λαχτάρα ὁ γιός μου εἶχε γιὰ τὴν πόλη αὐτῆ.

ΧΟΡΟΣ

Γιατί κι ὅλη τὴν Ἑλλάδα θά'κανε δικιά του εὐτύς.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Τόσο ἀνθρώπων τάχα πλῆθος ὁ στρατός των νὰ μετρά;

ΧΟΡΟΣ

Στρατός τέτοιος ποὺ στοὺς Μήδους ἔκαμε πολλὰ κακά.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Κι ἄλλο ἐξὸν αὐτά; μὴν ἔχουν κι ἄφθονο στὰ σπίτια βιός;

ΧΟΡΟΣ

Μιά ἀσημόφλεβα στὰ σπάχνα τῆς γῆς ἔχουν θησαυρό.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Λὲς τοξόριχτες σαῖτες νὰ κρατοῦν στὰ χέρια αὐτοί;

ΧΟΡΟΣ

Ἢ "Ὅχι· μὰ ὄπλα χερομάχα κι ἀσπίδοσκεπες στολές.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Καὶ μπροστάρης των ποιὸς στέκει κι ἐξουσιάζει τὸ στρατό;

ΧΟΡΟΣ

Δουλοὶ δὲ λογιοῦνται ἀνθρώπου οὐδ' ὑπήκοοι κανενός.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Κι ὅταν πάη ἐχτρός στη γῆ τους, πῶς μπροστά του θὰ σταθοῦν;

ΧΟΡΟΣ

Ἢ Ὅπως τοῦ Δαρείου ἐφτεῖραν τὸν πολὺ κι ἄξιο στρατό.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Κακὲς ἔγνοιες στῶν φευγάτων τοὺς γονιοὺς αὐτὰ ποὺ λές.

ΧΟΡΟΣ

Μὰ τὴν πάσα ἀλήθεια, ἐλπίζω, θενὰ μάθης τώρα εὐτύς,
γιατ' ἀπὸ τὸ τρέξιμό του Πέρσης δείχνει νά' ν' αὐτός.
πόρχεται καὶ φέρνει νέα σίγουρα — καλὰ ἢ κακά.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ἢ τῆς Ἀσίας ὀλάκερης χωριά καὶ χῶρες,
ἢ τῆς Περσίας γῆ, λιμάνι τόσοσ πλοῦτου,
πῶς μ' ἓνα μόνο χτύπημα τόση εὐτυχία
γένηκε στάχτη κι ἔρεψε τῶν Περσῶν τ' ἄνθος!
Ἢ Οἰμέ!

κακὸ ἔναι καὶ τὸ μήνυμα κανεῖς νὰ φέρνη
πρῶτος τῆς συμφορᾶς· μὰ ὅμως ἀνάγκη ἀκόμα
κι ὅλο σὲ σᾶς τὸ πάθημα· νὰ ξεδιπλώσω
γιατ' ὅλος πάει, χάθηκ' ὁ στρατός μας, Πέρσες.

ΧΟΡΟΣ

Ἢ μαῦρες μαῦρες συμφορὲς
ἀνήκουστες φριχτὲς οἱ γῶ!

βρύση τὰ δάκρυα μου ἄς χυθοῦν
 στὸ τέτοιο πένθος ποῦ γρικῶ.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ναί, πᾶν', χαθῆκαν ὅλα ἐκεῖνα κι ἐγὼ ὁ ἴδιος
 ἀνέλπιστα τὸ φῶς τοῦ γυρισμοῦ μου βλέπω.

ΧΟΡΟΣ

Ἀλήθεια, μακροζώητα
 χρόνια μοῦ γράφονταν, ἄχ κι ἄχ!
 ν' ἀκούσω τέτοια ἀνέλπιστη
 στὰ γερατειά μου συμφορά.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Μὰ ἐγὼ μπροστά ἤμουν κι ἀκουστὰ δὲν τά'χω ἀπ' ἄλλους,
 ποῦ θὰ σᾶς πῶ τὰ τί κακὰ μᾶς βρῆκαν, Πέρσες.

ΧΟΡΟΣ

Κι ἔτσι τοῦ κάκου τὸ λοιπόν, οἰμένανε οἰμέ,
 οἱ μυριοπαντομαζωχτῆς
 ἀπ' ὅλη τὴν Ἀσία ἀρματωσιές,
 ποῦ πῆγαν στὴν Ἑλλάδα, ἐκεῖ
 στὴ γῆ τὴν ἐχθρική!

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Κι εἶναι γιομάτα ἀπ' τοὺς ἀρίζικους νεκροὺς μας
 τῆς Σαλαμίνας κι ὅλα γύρου τ' ἀκρογιάλια.

ΧΟΡΟΣ

Γιὰ τὰ κορμιὰ μοῦ λές, οἰμένανε, οἰμέ,
 τῶν φίλων, θαλασσόδάρτα
 ποῦ μιὰ σηκώνει, μιὰ θυθᾶ
 τὸ κύμα καὶ χωρὶς ζωῆ
 μὲς στὰ φαρδιά τους τ' ἀντεριά κυλᾶ.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Γιατί τὰ τόξα ἀδράνησαν κι ὁ στρατὸς ὅλος
 ἀπ' τὰ ἔμβολα τῶν καραβιῶν πάει δαμασμένος.

ΧΟΡΟΣ

Κακόθρηνο ἄραχλο γουητὸ
 τῶν ἄθλιων σκοῦζε τῶν Περσῶν,
 ποῦ τοὺς τὰ φέρανε οἱ θεοὶ
 ὅλα κακὴν κακῶς
 καὶ πάει χάθηκε ὁ στρατὸς — ἀλί!

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

᾽Ω πολυμίσητο ὄνομα τῆς Σαλαμίνας
 κι ὄχ! πῶς στενάζω νὰ θυμοῦμαι τὴν Ἀθήνα!

ΧΟΡΟΣ

Στούς άθλιους κακοςύντυχη
 αλήθεια, 'Αθήνα, έμας·
 πώς νά ξεχνῶ, πού όρφάνεψες
 τόσες Περσίδες άδικα
 κι άπ' άντρες και παιδιά.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Στέκω βουβή ώς τήν ώρα, σα νά τά'χω χάσει
 στήν τόση συμφορά· γιατί' έτσι κάθε μέτρο
 περνάει αύτή, π' ούτε τό στόμα μου ν' άνοιξω
 μπορώ και για τά πάθη μας νά τόν ρωτήσω·
 όμως άνάγκ' οί άνθρωποι τίς δυστυχίες
 πού στέλνει ή μοίρα νά υπομένουν· λοιπόν όλη
 ξεδίπλωσε τή συμφορά κι όσο άν στενάζης
 νά τά θυμάσαι, σφίξε τήν καρδιά και πές μας
 ποιός δέν έχει χαθή και ποιόν άπ' τούς στρατάρχους
 έχουμε νά ποθοῦμε, πού άρχηγός σκηπτούχος
 τήν τάξη του έρημη άφησε με τή θανή του.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ό ίδιος ό Ξέρξης ζή και του ήλιου τό φώς βλέπει.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Γιά τά δικά μου σπίτια φώς είπες μεγάλο
 κι από νυχτιά θεοσκοτεινη ξέλαμπρη μέρα.

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Μά ό 'Αρτεμβάρης πού όριζε δέκα χιλιάδες
 καθαλαρέους, στους Σιληνιούς τόν κάβο γύρω
 δερνοχτυπιέται στα τραχιά τά θράχια επάνω.
 και με μιá κονταριά ό χιλίαρχος ό Δαδάκης
 άπ' τό καράβι του άλαφρό πήδημα πήρε.
 Κι άπ' τούς Βακτρίους ό πρώτος στή γενιά, ό Τενάγος,
 του Αϊαντα τό θαλασσόδαρτο νησι γυρίζει.
 Κι ό Λίαιος κι ό 'Αρσάμης και τρίτος ό 'Αργήστης
 γύρω αύτοι στο νησι πού θρέφει περιστέρια
 νικημένοι κουτρίζανε τή σκληρή ξέρα.
 Κι ό 'Αρκτέας πού στις πηγές γειτόνευε του Νείλου,
 κι ό 'Αδεύης και μαζί κι ό άσπιδοφόρος τρίτος
 Φαρνοῦχος, βούλιαξαν αύτοι στο ίδιο καράβι.
 Κι ό Μάταλος από τή Χρύσα πού όδηγοῦσε
 δέκα χιλιάδες, πέφτοντας άλλαξε χρώμα
 τής μακριάς του πυκνής πυρρόξανθης γενειάδας,
 πλέοντας μέσα σ' άλικο λουτρό πορφύρας.
 Κι ό μάγος ό "Αραβας κι ό Βάκτριος ό 'Αρτάμης,

πού ὄριζε μαῦρ' ἀλόγατα τριάντα χιλιάδες,
 στή σκληρή γῆ πού πέσανε κατοικιὰ πῆραν·
 κι ὁ Ἄμηστρης κι ὁ Ἀμφιστρίας πού κυβερνοῦσε δόρυ
 στή μάχη ἀκαταπόνητο κι ὁ ἀντρείος πού πένθος
 σὲ Σάρδεις ἄφησε Ἀριόμαρδος κι ὁ Μύσιος
 ὁ Σησάμης κι ὁ Θάρυβης ὁ κυβερνήτης
 πέντε φορὲς πενήντα караβιῶν, τῆς Λύρνας
 θρέμμα κι ὄμορφος ἄντρας, μὰ πού θρῆκε
 κακὸν ὁ μαῦρος θάνατο· καὶ τῶν Κιλικίων
 ὁ ἑπαρχος ὁ Συέννεσης, στὴν τόλμη πρῶτος,
 πού ἕνας αὐτὸς τὸν πιὸ πολὺ στοὺς ἐχθροὺς κόπο
 ἀφοῦ ἔδωσε, μὲ θάνατο πῆε δοξασμένο.
 Τόσα εἶχα γιὰ τοὺς ἀρχηγούς νὰ μνημονεύσω
 λίγ' ἀπὸ τὰ πολλὰ κακὰ πού μᾶς εὐρῆκαν.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

ἽΟιμέ, κι ἀκούω κακὰ πού ἄλλα τέτοια δὲν ἔχει,
 γιὰ τοὺς Πέρσες ντροπὲς καὶ σπαραγμὸς καὶ θρήνος·
 μὰ στρέψε πάλι ἀπ' τὴν ἀρχὴ καὶ πέ μου : πόσα
 τάχα νά'ταν πολλὰ τὰ ἑλληνικὰ καράβια,
 πού τόλμησαν ν' ἀντικριστοῦν μὲ τὴν ἀρμάτα,
 τὴν Περσικὴ καὶ στρέψουν πᾶν τὰ ἔμβολά τους;

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ἦν ἦταν ἀπ' τὸν ἀριθμὸ, βέβαιη καὶ νά'σαι
 πὼς θὰ νικούσαμεν ἑμεῖς· γιὰτ' ὄλο κι ὄλο
 δέκα φορὲς τριάντα οἱ Ἕλληνες καράβια
 εἶχαν κι ὄξ' ἀπ' αὐτὰ καὶ διαλεχτ' ἄλλα δέκα.
 ἐνῶ ὁ Ξέρξης, τὸ ξέρω, μιὰ ἦτανε χιλιάδα
 τὰ πλοῖα π' ὀδηγοῦσε καὶ διακόσ' ἐφτ' ἄλλα
 στὸ τρέξιμο ἀπαράβγαλτα· κι ἔτσι, ὅπως σοῦ εἶπα,
 λὲς τάχα, ὅσο γι' αὐτό, νὰ πέφταμ' ἑμεῖς κάτω;
 μὰ ἕνας θεὸς τὸν ἔφτειρ' ἔτσι τὸ στρατό μας
 πάρα πολὺ βαραίνοντας ἀπ' τὸ ἕνα μέρος
 τὴ ζυγαριὰ μ' ὄχι ἰσομετρημένη τύχη.
 Οἱ θεοὶ τὴν πόλη προστατεύουν τῆς Παλλάδας.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ἦ Ἀθῆνα λοιπὸν ἄπαρτη μένει ὡς τὰ τώρα;

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Οἱ ἄντρες σὰ μένουν τὸ πιὸ σίγουρο εἶναι κάστρο.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Καὶ ποιά ἐγινε ἡ ἀρχὴ στὴ σύγκρουση τῶν στόλων;
 ποιοί, πέ μας, πρῶτοι νά'ρχισαν, οἱ Ἕλληνες τάχα,
 ἢ ὁ γιός μου στὰ πολλὰ τὰ πλοῖα του θαρρεμένος;

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ἄρχῃ στήν πάσα συμφορά, δέσποινα, κάποια
 θεϊκιά κατάρρα ἢ πονηρὸν ἔκαμε πνεῦμα,
 ποῦ φάνηκε ἀπὸ ποῦ δὲν ξέρω· γιατί κάποιος
 “Ἑλληνας ἦρθ’ ἀπὸ τὸ στρατὸ τῶν Ἀθηναίων
 κι εἶπε στὸ γιό σου Ξέρξη αὐτά: πὼς ἅμα πέση
 τῆς μαύρης νύχτας τὸ σκοτάδι, δὲ θὰ ἐμέναν
 οἱ “Ἑλληνες ἄλλο, μὰ στῶν καρabiῶν θὰ ὀρμοῦσαν
 τὰ σκαμνιά πάνω, γιὰ νὰ σώση ὅπου προφτάση
 καθένας μὲ κρυφὴ φευγάλα τῆ ζωῆ του·
 Καὶ κείνος ἅμα τ’ ἄκουσε, χωρὶς νὰ νιώση
 τὸ δόλο τοῦ Ἑλληνα οὔτε τῶν θεῶν τὸ φθόνο,
 σ’ ὅλους τοὺς ναύαρχούς του αὐτὴ τῆ διάτα βγάζει:
 Σὰν παύσουν νὰ φλογίζουε τοῦ ἡλίου οἱ ἀχτίνες
 τῆ γῆ κι ἀπλώση τὸ σκοτάδι στὸν αἰθέρα,
 σὲ τρεῖς σειρὲς νὰ τάξουν τὰ πολλὰ καράβια,
 γιὰ νὰ φυλάξουν τὰ στενὰ καὶ τὰ πολύβουα
 περάσματα τῆς θάλασσας, κι ὀλόγυρ’ ἄλλα
 τὸ θεῖο τοῦ Αἴαντα τὸ νησι νὰ περιζώσουν·
 γιατί ἂν γλιτῶναν οἱ Ἑλληνες τὸν κακὸ χάρο,
 βρίσκοντας μὲ τὰ πλοῖα κρυφὸ φευγιὸ ἀπὸ κάπου,
 ὄλοι, νὰ ξέρουν, θά’χαναν τὴν κεφαλὴ τους.
 Τέτοια μὲ πάρα θαρρετὴ καρδιὰ προστάζει,
 γιατί δὲν ἤξερε, οἱ θεοὶ τὸ τί τοῦ γράφαν.
 Κι αὐτοὶ μ’ ὄλη τὴν τάξη καὶ μὲ ὑπάκουη γνώμη
 τὸ δεῖπνο τους ἐτοίμασαν κι ὁ κάθε ναύτης
 καλοβαλμένα στοὺς σκαρμούς κουπιὰ ἐπερνοῦσε.
 Κι ὅταν τοῦ ἡλίου ἐχώνεψε τὸ φῶς κι ἡ νύχτα
 κατέβαινε, τῆ θέση τους πῆραν καθένας
 κι οἱ δουλευτάδες τοῦ κουπιοῦ κι οἱ ἄρματομάχοι·
 Κι ἡ μιὰ τὴν ἄλλη ἀπ’ τὰ μακριὰ καράβια τάξη
 παρακινώντας ξεκινοῦν μ’ ὅποια καθένας
 τοῦ εἶχε ὀριστὴ σειρά, καὶ στὰ πανιὰ ὀληνύχτα
 κρατοῦσαν τὰ καράβια τους οἱ καπετάνιοι.
 Μὰ ἡ νύχτα προχωρεῖ, κι οἱ Ἑλληνες κρυφὸ δρόμο
 ν’ ἀνοίξουν ἀπὸ πουθενὰ δὲ δοκιμάζουν
 ὅταν ὁμως μὲ τ’ ἄσπρα τ’ ἄτια τῆς ἡμέρας
 φωτοπλημμύριστη ἀπλώσε σ’ ὄλο τὸν κόσμο,
 μιὰ πρῶτ’ ἀκούστηκε ἀπ’ τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων
 βουὴ τραγουδιστὰ μὲ ἦχο φαιδρὸ νὰ βγαίνει
 καὶ δυνατ’ ἀντιβοῦζαν μαζὶ κι οἱ θράχοι
 τοῦ νησιοῦ γύρω, ἐνῶ τρομάρα τοὺς βαρβάρους
 ἐπιασεν ὄλους, ποῦ ἐβλεπαν πὼς γελαστῆκαν.

γιατί δὲν ἦταν γιὰ φευγιὸ ποῦ ἔψαλλαν τότε
 σεμνὸν παιάνα οἱ Ἕλληνες, μὰ σὰ νὰ ὀρμοῦσαν
 μ' ὀλόψυχη καρδιά στὴ μάχη, ἐνῶ ὅλη ὡς πέρα
 τὴ γραμμὴ των τῆς σάλπιγγας φλόγιζε ὁ ἦχος·
 κι ἀμέσως τὰ πλαταγιστὰ μεμιᾶς κουπιὰ τους
 χτυποῦνε μὲ τὸ πρόσταγμα τὴν βαθιὰν ἄρμη
 καὶ δὲν ἀργοῦνε νὰ φανοῦν ὅλοι μπροστὰ μας.
 Τὸ δεξιὸ πρῶτο, σὲ γραμμὴ, κέρας ἐρχόταν
 μ' ὅλη τὴν τάξη, κι ἔπειτα κι ὅλος ὁ στόλος
 ἀπὸ πίσω ἀκλουθᾷ· καὶ τότε ἦταν ν' ἀκούσης
 φωνὴ μεγάλη ἀπὸ κοντά: «Ἐμπρός, τῶν Ἑλλήνων
 γενναῖα παιδιὰ! νὰ ἐλευθερώσετε πατρίδα,
 τέκνα, γυναῖκες καὶ τῶν πατρικῶν θεῶν σας
 νὰ ἐλευθερώστε τὰ ἱερὰ καὶ τῶν προγόνων
 τοὺς τάφους· τώρα γιὰ ὅλα ἴναι ποῦ πολεμᾶτε.»
 Μὰ κι ἀπὸ μᾶς βουῆ στὴ περσικὴ τὴ γλώσσα
 τοὺς ἀποκρίνονταν καὶ πιά καιρὸς δὲν ἦταν
 γιὰ χάσιμο, μὰ εὐτύς τὸ ἓνα στὸ ἄλλο ἐπάνω
 καράβι κρούει τὴ χάλκινην ἄρματωσιά του·
 Τὸ σύνθημα τῆς ἐμβολῆς ἔδωσε πρῶτα
 ἓνα καράβι ἑλληνικὸ, ποῦ ἔσπασεν ὅλα
 ἐνὸς φοινικικοῦ κορόνες κι ἀκροστόλια,
 κι ἔτσι ὅλοι στρέφουν ὁ ἓνας καταπάνω τ' ἄλλου.
 Λοιπόν, βαστοῦσε στὴν ἀρχὴ καλὰ τὸ ρέμα
 τοῦ στόλου τῶν Περσῶν, μὰ ὅταν στὸ στενὸ μέσα
 τόσο πλῆθος στριμώχτηκαν καὶ δὲν μπορούσαν
 καμιὰ βοήθεια ὁ ἓνας τ' ἄλλουνοῦ νὰ δίνουν
 κι οἱ ἴδιοι μὲ τις χαλκόστομες συμμεταξὺ τους
 χτυπιόνταν πρῶρες, σπάζανε τῶν κουπιῶν ὅλες
 μαζί οἱ φτεροῦγες καί, νά, τότε τῶν Ἑλλήνων
 τὰ πλοῖα ἓνα γύρω μὲ πολλὴ ἐπιδεξιότητὴ
 ἀπὸ παντοῦ χτυποῦσαν, καὶ τὰ σκαριά μας
 ἀναποδογυρίζονταν καὶ δὲν μπορούσες
 νὰ βλέπης πιά τὴ θάλασσα ποῦ ἦταν γιομάτη
 ἀπὸ ναυάγια καραβιῶν κι ἀνθρώπων φόνο·
 καὶ θρυάζαν οἱ γιαιοὶ νεκροὺς κι οἱ ξέρες γύρου,
 ἐνῶ ὅσα μᾶς ἐμένανε καράβια ἀκόμα
 τόβαζαν στὸ κουπὶ φευγάλα δίχως τάξη.
 Μὰ ἐκεῖνοι, σὰν καὶ νὰ ἔτρεψαν γιὰ θίννους ἢ ἄλλο
 θόλασμα ψάρια, μὲ κουπιὰ σπασμένα, ἢ μ' ὅ,τι
 συντρίμμα' ἀπ' τὰ ναυάγια, χτυποῦν, σκοτώνουν
 κι ἓνας βόγγος ἀπλώνονταν μαζί καὶ θρῆνος
 ὡς τ' ἀνοιχτὰ τῆς θάλασσας, ὅσο ποῦ ἡ μαῦρη

τῆς νύχτας ἦρθε σκοτεινιά κι ἔβαλε τέλος.
Μὰ ὄλο τὸ πλῆθος τοῦ χαμοῦ, μηδὲ κι ἂν μέρες
δέκα ἱστοροῦσα στῆ σειρά, θὲ νά'θρισκ' ἄκρι·
γιατί, νὰ ξέρης, σὲ μιὰ μέρα ὡς τῶρ' ἀκόμα
τόσο ποτὲ δὲ χάθηκε ἀνθρώπων πλῆθος.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ὅιμέ, τί πέλαγος κακῶν πάνω στοὺς Πέρσες
καὶ σ' ὄλο τῶν θαρβάρων ξέσπασε τὸ γένος!

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Μὰ οὐδὲ στῆ μέση, ξέρε το, δὲν εἶσ' ἀκόμη
τῶν συμφορῶν μας· τέτοια ἦρθε κατόπι κι ἄλλη
πού δυὸ φορὲς κι ὄσ' ἄκουσες ν' ἀντιθαραίνη.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Καὶ ποιά ἄλλη ἀκόμα πιὸ σκληρὴ θὰ μπόρειε τύχη
νὰ γενῆ; πὲς μας, ποιά 'ναί πάλι αὐτὴ πού θρῆκε
τὸ στρατὸ καὶ ξεχείλισε τὶς συμφορὲς του;

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Ὅσοι ἀπ' τοὺς Πέρσες πιὸ τρανοὶ στῆ δύναμ' ἦταν
μὲ πιὸ γενναία καρδιά, τῆς ἀρχοντιᾶς στολιδία,
καὶ πλάι στὸ βασιλιά πρῶτοι πάντα στὴν πίστη,
μὲ τὸν πιὸ θάνατο ἄδοξο κι ἄθλια χαθῆκαν.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

ὦ συμφορά μου, ἢ ἄραχλη καὶ μαύρη μοίρα!
μὰ σὰν ποιὸς θάνατος λοιπὸν τοὺς θρῆκε, πὲς μας;

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Εἶναι στῆ Σαλαμίνα ἐμπρὸς ἓνα νησάκι
μικρὸ, κακὸ γιὰ τὰ καράβια ἀραξοβόλι,
πού μόνο ὁ φιλοχορευτὴς συχνάζει ὁ Πάνας
στ' ἀκρογιάλια του· ἐδῶ λοιπὸν τοὺς στέλνει ὁ Ξέρξης
πού ὄσους τὸ κύμα ἐχτροὺς καραβοτσακισμένους
στὸ νησι θά' θγαζε — εὐκόλη ἄγρη τοῦ χεριοῦ των —
νὰ τοὺς σκοτώνουν καὶ νὰ σώζουν τοὺς δικούς μας
ἀπ' τὰ στενὰ τῆς θάλασσας· μὰ εἶχε προβλέψει
κακὰ τὸ μέλλον· γιὰτ' ἀφοῦ ὁ θεὸς τῆ δόξα
τῆς νίκης ἔδωσε στὸ στόλο τῶν Ἑλλήνων,
τὴν ἴδια μέρα, στὰ κορμιὰ φορώντας γύρω
τὶς χάλκινες ἀρματωσιές, πήδησαν ἔξω
ἀπ' τὰ καράβια κι ἔζωσαν τὸ νησι ὀλοῦθε,
πού νὰ μὴν ξέρουν ποῦ νὰ στρέψουν οἱ δικοὶ μας·
γιατὶ βροχὴ ἀπ' τὰ χέρια τους πέφτοντας πέτρες
κι ἀπὸ τῶν τόξων τὶς νευρὲς θέλη χαλάζι
τὸ θάνατο σκορπούσανε· κι ὀρμώντας τέλος
μ' ἓνα ἐπίδρομο πάνω τους, δεξὰ ζερβά τους

χτυποῦν καὶ τὰ κορμιὰ τῶν ἄθλιων κρεοκοποῦνε,
 ὡς ποῦ κι ὄλους τοὺς ξέκαμαν πέρα γιὰ πέρα.
 Ἔσκουξ' ὁ Ξέρξης βλέποντας τὸ τόσο βάθος
 τῆς συμφορᾶς· γιὰτ' εἶχε πάρει θέση, ἀπ' ὅπου
 ὄλο μποροῦσε τὸ στρατὸ νὰ ξεχωρίζη,
 πάνω σ' ὄχτο ψηλὸ κοντὰ στὸ περιγιάλι.
 Κι ἀφοῦ ἔσκισε τὰ ροῦχα του μὲ πικρὸ κλάμα,
 στὸ στρατὸ ξάφνου τῆς στεριᾶς προσταγὴ δίνει
 καὶ χυμᾶ σ' ἄταχτο φευγιό. Τέτοια ἔναι κι ἡ ἄλλη
 συμφορὰ πόχεις νὰ θρηνῆς κοντὰ στὴν πρώτη.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

ὦ μαύρη τύχη κι ἄραχλη! πῶς τις ἐλπίδες
 γέλασες τῶν Περσῶν, κι ἡ ἐκδίκηση ποῦ πῆγε
 νὰ πάρ' ἀπὸ τῆ ξακουστῆ ὁ γιός μου Ἀθῆνα,
 πικρὴ τοῦ βγῆκε καὶ δὲν ἔφτασαν οἱ τόσοι
 βάρβαροι ποῦ χάλασεν ὁ Μαραθῶνας·
 κι ἐνῶ πίστεψε ἀντίποινα γι' αὐτοὺς νὰ πάρη,
 τόσα ἔσυρε κακὰ στὴν κεφαλὴ του ἐπάνω·
 Μά, πές μας, τὰ καράβια ἐσύ, πόχουν γλιτώσει,
 ποῦ τ' ἄφησες, νὰ μᾶς τὸ πῆς σωστὰ γνωρίζεις;

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ

Τῶν караβιῶν ποῦ ἀπόμειναν οἱ κυβερνήτες
 βαστικά σ' ἄταχτο φευγιό τό ἔβαλαν πρύμα·
 μὰ ὁ ἐπίλοιπος στρατὸς εἶχε ἀπὸ τώρα ἀρχίσει
 στὴ Βοιωτία νὰ χάνεται, κι ἄλλοι τριγύρω
 στὶς φαιδρὲς βρῦσες δαμασμένοι ἀπὸ τὴ δίψα
 κι ἄλλοι ἄδειοι ἀπ' τὸ λαχάνιασμα πέφταν στὸ δρόμο.
 Ἐπὶ κεῖ οἱ ἄλλοι ἐμεῖς περάσαμε στοὺς τόπους
 τῆς Φωκίδας καὶ στὴ Δωρίδα καὶ στὸν κόρφο
 τὸ Μαλιακό, ὅπου ὁ Σπερχειὸς τὴν πεδιάδα
 μὲ τὸ εὐεργετικὸ τὸ ρέμα του ποτίζει.
 Κι ἐκεῖθε ἡ γῆς τῶν Ἀχαιῶν κι οἱ πολιτεῖες
 τῆς Θεσσαλίας μᾶς δέχτηκαν τυραγνισμένους
 ἀπὸ ἔλλειψη τροφῆς, κι ἄμετροι ἐδῶ ἀπὸ δίψα
 κι ἀπὸ λιμὸ — γιὰτ' ἦταν καὶ τὰ δυὸ — χαθῆκαν.
 Στὰ μέρη φτάσαμ' ἔπειτα τῆς Μαγνησίας
 καὶ στὴ χώρα τῶν Μακεδόνων, πρὸς τὸ ρέμα
 τ' Ἀξιοῦ καὶ τὶς βαλτίσιες καλαμιές τῆς Βόλθης
 καὶ στ' ὄρος τὸ Παγγαῖο στὴ γῆ τὴν Ἠδωνίδα.
 Μὰ σῆκωσ' ὁ θεὸς τὴ νύχτα ἐκείνη πρῶιμο
 βαρὺ χειμῶνα κι ἔπηξε τὸ ρέμα ὡς πέρα
 τοῦ ἄγνου Στρυμόνα, κι' ὅποιος νὰ παραδεχτῆ πρὶν
 δὲν ἦθελε θεοῦς, μὲ παράκλησες τότε

τούς πρόσπεφτε κι εὐχές, Γῆ κι Οὐρανὸ καλώντας.
 κι ἀφοῦ ἔπαψε ὅλους τοὺς θεοὺς νὰ τάζη, ἀρχίζει
 τὸν κρουσταλλόπηχτ' ὁ στρατὸς νὰ περνᾶ πόρο.
 Μὰ μόν' ὅσοι ἀπὸ μᾶς διαβῆκαν, πρὶν οἱ ἀχτίνες
 τοῦ θεοῦ σκορπίσουν, σώθηκαν· γιατί σὲ λίγο
 τοῦ ἡλίου ὁ λαμπρὸς φλογίζοντας τὰ πάντα κύκλος
 πέρασ' ὡς τὴν καρδιὰ τοῦ πάγου λιώνοντάς τον
 κι ἔπεφταν πάνω ἐπανωτοί· χαρὰ σ' τὸν ὅποιος
 μιὰν ὥρα πιὸ μπροστὰ ξεψύχησε καὶ πῆγε.
 μὰ ὅσοι ἀπομείναν κι ἔτυχε νὰ τῆ γλιτώσουν,
 ἀφοῦ μόλις καὶ πέρασαν μὲ πολὺ κόπο
 τῆ Θράκη, ὅσοι ξεφύγανε, φτάσανε τέλος
 στὴν πατρικὴ μας γῆ — μιὰ φύχτ' ἀνθρώπων μόλις,
 ποὺ νά'χη ἡ χώρα τῶν Περωῶν νὰ κλαίη ποθώντας
 τὴν τόση ἀγαπημένη της πόχασε νιότη.
 Αὐτὴ 'ν' ἡ ἀλήθεια· μὰ καὶ πάλι πολλ' ἀφήνω
 ἀπ' τὰ κακὰ ποὺ σώριασε ὁ θεὸς στοὺς Πέρσες.

ΧΟΡΟΣ

”ὦ δαίμονα σκληρότατε, μὲ πόσο βάρος
 πήδηξες πάνω στῶν Περωῶν ὅλο τὸ γένος!

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

’Αλίμονό μου ἡ ἄμοιρη, πάει ὁ στρατὸς μας.
 ”Αχ, ὄνειρ' ὀλοφάνερο ποὺ εἶδα τῆ νύχτα,
 πόσο ξάστερα μόδειξες τίς συμφορὲς μας!
 μὰ πέσατ' ὄξω κι ὄξω ἐσεῖς, οἱ ὄνειροκρίτες...
 Μὰ μιὰ ποὺ τέτοια ἀπόφαση μὲ τῆ δική σας
 τῆ γνῶμη ἐπῆρα, θέλω πρῶτα νὰ προσπέσω
 στοὺς θεοὺς μὲ προσευχὲς κι ὕστερα ἀπ' τὰ παλάτια
 θὰ πάω νὰ φέρω γιὰ τῆ Γῆ καὶ τοὺς νεκροὺς μας
 νὰ τοὺς προσφέρω πέλανα, ναὶ μὲν, τὸ ξέρω,
 γιὰ πράματα ποὺ τέλειωσαν, μὰ ἴσως καὶ δώσουν
 καλύτερ' ἀπὸ δῶ καὶ μπρὸς νὰ μᾶς ἐρθοῦνε.
 Μὰ καὶ σεῖς πρέπει σ' αὐτὰ ἐπάνω ποὺ μᾶς τύχαν
 πιστὲς γιὰ τοὺς πιστοὺς κυρίους βουλὲς νὰ βρῆτε.
 Κι ἂν τύχη φτάση ὁ γιός μου ἐδῶ πρὶν ἀπὸ μένα,
 παρηγορᾶτε τον ἐσεῖς, κι ὡς τὰ παλάτια
 νὰ τόνε συνοδέψετε, μήπως στὰ τόσα
 προστέση τὰ κακὰ κι ἄλλο κανένα ἐπάνω.

ΧΟΡΟΣ

ΠΡΩΤΟ ΣΤΑΣΙΜΟ

Παντοδύναμε Δία, τώρα ποὺ ἔφτειρες

τὸ περήφανο ἀμέτρητο στράτευμα
 τῶν Περσῶν, μὲς στὰ Σοῦσα κι Ἐκθάτανα
 πένθος ἄπλωσες μαῦρο.
 Μύριες τώρα γυναῖκες ξεσκίζουνε
 μὲ τ' ἀδύναμα χέρια τοὺς πέπλους των
 καὶ μὲ δάκρυα ποτάμια ὀλομούσκειτους
 πλημμυροῦνε τοὺς κόρφους των,
 ποὺ ὅλες ἔχουνε μέρος στὸ πένθος.
 Κι οἱ Περσίδες οἱ νύφες οἱ ἀβρόκλαυτες
 νὰ ἴδουν πίσω ποθώντας τὰ ταίρια τους
 τ' ἀπαλόστρωτ' ἀφήνουν κρεβάτια τους
 — ἀναγάλλια τῆς ξέγνοιαστης νιότης των —
 καὶ θρηνοῦν μὲ πιὸ ἀχόρταγο κλάμα.
 Μὰ κι ἐγὼ τῶν ἀντρῶν ποὺ χαθήκανε
 τιμὴ φέρνω στὸ θάνατο,
 πολυπένθητο θάνατο, ἀλήθεια.

Τώρα πέρα γιὰ πέρα θρηνεῖ
 τῆς Ἀσίας ἡ χώρα π' ἀδειάζει.
 τοὺς ὀδήγησ' ὁ Ξέρξης, ἀλί!
 τοὺς ἐχάλασ' ὁ Ξέρξης, ἀλί.
 κι ὅλα τὰ 'φερ' ὁ Ξέρξης στραθὰ δίχως γνώση
 μὲ τὰ πλοῖα ποὺ πήε ν' ἀρματώση.
 Γιατὶ πῶς κι ὁ Δαρεῖος ποτὲ στὸν καιρὸ του
 δὲν προξένησε θλάβη καμιὰ στὸ λαό του,
 ὁ Δαρεῖος βασιλιάς τοξοκράτης
 τῶν Σουσίων ὁ καλὸς πρωτοστάτης.

Τοὺς πεζοὺς μας καὶ ναῦτες μαζὶ
 σὰν κοπάδι πουλιῶν μαυροφτέρουγο
 τὰ καράβια ὀδηγήσανε, ἀλί!
 τὰ καράβια ἐχαλάσανε, ἀλί!
 μ' αὐτὴν πόχουε πάθει τὴν πλέρια
 συμφορὰ στῶν Ἰώνων τὰ χέρια.
 Τόσο, ποὺ ὅπως ἀκούω, μετὰ βιᾶς
 κι ὁ ἴδιος ἔχει σωθῆ ὁ βασιλιάς
 ἀπὸ μέσα ἀπὸ τῆς Θράκης τοὺς καμπίσιους
 καὶ χειμωνόδαρτους δρόμους βουνίσιους.

Οἱ ἄλλοι ὅσοι στὰ βρόχια τῆς Μοίρας
 πρωτοκλήρωτοι πέσανε, ὀιμέ.
 στοῦ Κυχρέα τὰ ξερόβραχα, ὀιμένα,
 παραδέρνουνε γύρω, ὀιμέ.

”Οχου, στέναζε, σκίζου, διαλάλησε
 ώς τὰ οὐράνια βαριά τὴ συμφορὰ σου
 καὶ γοερά τὰ τρισάθλια Ξέσυρε
 καὶ πικρὰ φωναχτά σου.

”Αχ, φριχτὰ μὲς στὸ κύμα ἀργασμένα
 τὰ κορμιά τους ξεσκίζουν, ὀιμέ,
 τὰ βουβὰ τὰ κουτάβια, ὀιμένα,
 τῆς ἀμόλυντης θάλασσας, ὀιμέ·
 μὰ στὰ σπίτια πενθοῦν ποὺ τοὺς χάσαν
 κι οἱ γερόντοι γονιοί, ποὺ ὄρφανεύουν,
 ώς τὰ οὐράνια θρηνοῦν καὶ τὴν πάσα
 συμφορὰ τους μαθαίνουν.

Λίγο ἀκόμα καὶ πιά τῆς Ἰασίας οἱ λαοὶ
 στῶν Περσῶν δὲν ἀκοῦνε τὸν νόμο,
 δὲν πλερώνουν σὰν πρὶν τὰ δοσίματα
 ποὺ τοὺς φόρτωνε ἡ ἀνάγκη στὸν ὦμο,
 κι οὔτε ώς πρῶτα πεσμένοι στὰ γόνατα
 προσταγὲς θεὸ νὰ δέχωνται πιά,
 γιατί τώρα γιὰ πάντα πάει, χάθηκε
 τοῦ μεγάλου ἡ ἐξουσία Βασιλιᾶ.

Κάθε πιά φυλακὴ ἀπὸ τίς γλῶσσες
 τῶν ἀνθρώπων θὰ λείψει
 κι ὁ λαός, μιὰ ποὺ βγῆκε τῆς βίας ὁ ζυγὸς
 κι ἀπολύθηκε, ἐλεύτερο στόμα θ’ ἀνοίξει.
 ”Αχ, τοῦ Αἴαντα τὸ νησί, ποὺ ὀλοτρόγυρα
 ζών’ ἡ θάλασσα, τώρα μαζί
 μὲ τὸ γαῖμα κι ὅλη ἔχει τὴ δύναμη
 τῶν Περσῶν καταπιεῖ.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

”Οποῖος γνωρίζει, φίλοι μου, ἀπὸ δυστυχίες,
 ξέρει πὼς ὅταν τῶν κακῶν ξεσπάσ’ ἡ μπόρα,
 οἱ ἄνθρωποι τό’χουν καθετὶ νὰ τοὺς τρομάξῃ·
 ἐνῶ σὰν τοὺς τὰ φέρνῃ ὁ θεὸς δεξιά, πιστεύουν
 πὼς πάντα ὁ ἴδιος πρῦμος θὰ φυσᾷ τῆς τύχης.
 ”Ἐτσι ὅλα τώρα εἶναι γιὰ μὲ φόβο γιομάτα·

στά μάτια ἔμπρός μου τῶν θεῶν προβάλλ' ἢ ἔχθρα
 κι ὄχι χαρμόσυνος ψαλμός βουίζει στ' αὐτιά μου.
 Γι' αὐτὸ ἐδῶ τώρα ξαναβγῆκ' ἀπ' τὸ παλάτι
 χωρὶς τ' ἀμάξια καὶ τὰ μεγαλεῖα τὰ πρῶτα,
 χοῦς νὰ φέρω πρόθυμα, ποὺ ἐξευμενίζουν
 τοὺς πεθαμένους, γιὰ τοῦ γιοῦ μου τὸν πατέρα·
 ἄσπρο καθάριο ἀπὸ ἄζευχτη γάλ' ἀγελάδα
 κι ἀπόσταγμα τῆς ἀνθοεργάτρας, Ξανθὸ μέλι,
 μαζί μὲ τρεξιμιὸ νερὸ πηγῆς παρθένας,
 κι αὐτὸ τ' ἀνάμα τ' ἄδολο ἀπ' ἄγρια μάνα
 καμάρι κι ἀναγάλλιασμα παλιοῦ κλημάτου,
 κι ἀκόμα τῆς σταχτόχλωρης ἐλιᾶς, ποὺ πάντα
 μὲς στὰ φύλλα τῆς ζῆ, καρπὸν εὐωδισμένο
 κι ἄνθη πλεχτά, παιδιὰ τῆς γῆς τῆς πανταθρόφας.
 Μὰ ἐσεῖς, ὦ φίλοι, μὲ ὕμνους τῶν νεκρῶν αὐτές μου
 τίς χοῦς συνοδεύετε καὶ τοῦ Δαρείου
 τὸ πνεῦμα κράξετε στὸ φῶς, ἐνῶ θὰ στέλνω
 τίς προσφορές μου ἐγὼ στοὺς θεοὺς τοῦ κάτω κόσμου.

ΧΟΡΟΣ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΤΑΣΙΜΟ

Τῶν Περσῶν πολυσέβαστη Δέσποινα,
 τίς χοῦς σου λοιπὸν καὶ σὺ στέλνε τίς
 στοῦ "Ἄδη κάτ' ἀπ' τῆ γῆ τὰ βασίλεια,
 ἐνῶ μὲ ὕμνους καὶ μεις θὰ ζητήσουμε,
 οἱ θεοὶ ποὺ ὀδηγοῦν τοὺς νεκροὺς
 μὲς στῆ γῆ νὰ μᾶς εἶναι καλόβουλοι.
 Μὰ ὦ τοῦ κάτω τοῦ κόσμου τρισάγιοι θεοὶ
 Γῆ κι Ἑρμεία καὶ σὺ τῶν νεκρῶν βασιλιά,
 τὴν ψυχὴ του ἀνεβάσετε πάνω στὸ φῶς,
 γιὰτ' ἂν κάποια γνωρίζη πιὸ κάλλιο ἀπὸ μᾶς
 στὰ δεινὰ μας γιαιτριά,
 μόνο αὐτὸς θὰ μᾶς ἔλεε τὸ τέλος.

Μ' ἀκούει τάχα ὁ μακαρίτης
 ὁ ἰσόθεος βασιλιάς,
 ποὺ μὲ καλονόητη γλῶσσα, γλῶσσα περσικιά,
 μὲ βαριόκλαυτα τοῦ κράζω μοιρολόγια
 καὶ πικρὰ ξεφωνητά;
 "Ὅσο φτάνω πιὸ ψηλὰ θὰ διαλαλήσω
 τὴν πανάθλια ποὺ μᾶς βρῆκε συμφορά.
 Μ' ἀκούει τάχα ἀπὸ τὸν τάφο του βαθιά;

Μὰ ὦ σὺ Γῆ κι οἱ ἄρχοντες οἱ ἄλλοι
 κάτω τῶν νεκρῶν,
 μέσ' ἀπ' τὰ βασιλείά σας στρέξετε στοὺς φῶς
 ἢ περήφανη ν' ἀνέβη μακάρια ψυχὴ,
 τῶν Περσῶν ὁ Σουσογέννητος Θεός.
 Στείλετέ μας τον ἐπάνω, ποὺ ὁμοιο ἀκόμα
 ὡς τὰ τώρα σὰν αὐτὸν
 τῆς Περσίας δὲν ἐσκέπασε τὸ χῶμα.

Πολυαγάπητος, ἀλήθεια, ὁ ἄντρας,
 πολυαγάπητος κι ὁ τάφος,
 γιατί τέτοια ψυχὴ κρύβει ἀγαπημένη.
 Ἄϊδωνέα, στείλε μάς τονε ν' ἀνέβη
 στοὺς φῶς ἔξω, Ἄϊδωνέα,
 τὸν ἀσύγκριτο Δαριάνα βασιλέα.

Γιατ' ἐκεῖνος δὲν ἐπήγαινε ποτέ του
 μ' ἄδικες φθορὲς πολέμου
 νὰ χαλάσῃ τὸ στρατό του
 καὶ Θεοῦ σοφία οἱ Πέρσες τὸν ἐλέγαν
 κι ἦτανε Θεοῦ σοφία
 κι ἄξια πάντα κυβερνοῦσε τὸ λαό του.

Βασιλιά μας, ἔλ' ἀρχαίε μου βασιλιά,
 ἔλα, φάνου
 στὴν κορφήν αὐτοῦ τοῦ τάφου σου ἐδῶ πάνου
 τὸν κροκόβαφο ἔλα, σήκωσε τὸ σάνταλο
 τοῦ ποδιοῦ σου ὡς ἐδῶ πέρα
 κι ἄσ' νὰ λάμψη μπρὸς στὰ μάτια μας τὸ φάλαρο
 τῆς τιάρας σου, πατέρα
 μπρόβαλ', ἄκακε Δαριάνα βασιλέα.

Γιὰ ν' ἀκούσης νέα κι ἀνάκουστα κακά,
 ἔλα, φάνου,
 ὦ τοῦ ἀφέντη μας ἀφέντη βασιλιά,
 κι ὀλοτρόγυρα ἔχει ἀπλώσει μιὰ μαυρίλα
 σὰ θανάτου καταχνιά,
 γιατί' ἡ νιότη μας, πατέρα,
 πάει, χάθηκε ὅλη πιά.
 μπρόβαλ', ἄκακε Δαριάνα βασιλέα.

Ἄχ, ἀλί μου, ἀλίμονό μου,
 ὦ ποὺ τόσο ἔχουνε κλάψει ὅλ' οἱ λαοί σου

τὴ θανά σου,
 τί ἔναι, ἀφέντη, τί ἔναι, ἀφέντη, αὐτὴ ποῦ τώρα
 διπλὴ βρῆκε συμφορὰ ὅλη τὴ χώρα;
 πάει χάθηκε ὁ στρατός μας
 πᾶνε χάθηκαν τὰ τρίσκαρμα καράβια,
 Ξεκαράβια, Ξεκαράβια!

ΤΡΙΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

ΤΟ ΦΑΝΤΑΣΜΑ ΤΟΥ ΔΑΡΕΙΟΥ

Ἦ μέσα στοὺς πιστοὺς πιστοὶ καὶ τῆς δικῆς μου
 σύντροφος νιότης, Πέρσες γηραλέοι, ποιοὺς τάχα
 πόνος νά' βρε τὴν πόλη μου; κλαίεται, χτυπιέται,
 καὶ ξεσκίζεται ἡ γῆς· στὸν τάφο μου ἀποπᾶνω
 βλέποντας τὴ γυναῖκα μου παίρνω ἓνα φόβο,
 κι εὐτύς μὲ προθυμιά δέχτηκα τὶς χοές της,
 μὰ καὶ σεῖς γύρω ἐδῶ στὸ μνήμα μου θρηνεῖτε
 καὶ μὲ στριγκόφωνα βουητὰ καὶ ψυχοξόρκια
 μὲ κράζετε πονετικά· μὰ εἶναι καθόλου
 εὐκόλο τὸ ἔβγα κι οἱ θεοὶ τοῦ κάτω κόσμου
 νὰ παίρνουν πιὸ καλοὶ παρὰ νὰ δίνουν πίσω.
 μὰ ἐγώ, χάρη στ' ἀξίωμα ποῦ κρατῶ κοντὰ τους,
 ἦρθα· μὰ θιάσου, μὴ μοῦ θροῦν πῶς θά' χω ἀργήσει·
 ποιὰ νέα βαραίνει συμφορὰ πάνω στοὺς πέρσες;

ΧΟΡΟΣ

Δὲν τολμῶ νὰ ὑψώσω μάτι,
 δὲν τολμῶ ν' ἀνοίξω στόμα
 μπρὸς σου, ἀπ' τὸ ἀρχαῖο τὸ σέβας.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Μ' ἀφοῦ βγῆκα τραθηγμένος ἀπ' τοὺς θρήνους σου στὸ φῶς,
 σύντομα, μὲ δῖχως λόγια νὰ μακραίνης περιττά,
 λέγε, τέλειων' ὅλα κι ἄφησ' τὴ ντροπὴ ποῦ μοῦ κρατᾶς.

ΧΟΡΟΣ

Τρέμω, πῶς νὰ σοῦ ὑπακούσω,
 πῶς ν' ἀνοίξω ἐμπρὸς σου στόμα
 γιὰ ὅσα κάλλιο μὴν τ' ἀκούσης.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Μ' ἀφοῦ ὁ ἀρχαῖος ἐσένα φόβος σοῦ ἀντιστέκει τῆς ψυχῆς,
 γηραλέα συντρόφισσά μου, ἐσύ γυναῖκα ἀρχοντικιά,
 ἄφησ' πιὰ τὰ κλάματά σου καὶ τοὺς στεναγμούς σου αὐτοὺς
 κι ἔλα πέ μου μιὰν ἀλήθεια· στοὺς ἀνθρώπους συμφορῆς

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

πάντοτε μπορεί νά τύχουν καί τούς βρίσκουνε πολλά
κι ἀπ' τῆ θάλασσα βγαλμένα κι ἀπό τῆ στεριά κακά,
ὅσο θά μακρύνῃ ὁ δρόμος τῆς ζωῆς των καί πιὸ μπρός.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

“Ὡ ἐσύ, ποῦ ὅλους τούς ἀνθρώπους πέρασες στὴν εὐτυχία
μὲ τὴν ἀφταστή σου μοίρα, γιατί κι ὅσο ἦσουν στὸ φῶς,
ζηλευτὸς μέσα στοὺς Πέρσες, τῆ ζωῆ σου ὡσὰν θεὸς
πέρασες μακαρισμένα· μὰ καί τώρα πιὸ πολὺ
σὲ ζηλεύω, ποῦ πρὶν τέτοιας συμφορᾶς ἄβυσσο ἰδῆς,
πέθανες, Δαρεῖε· γιατί' ἄκου μὲ δυὸ λόγια νὰ σ' τὰ πῶ.
πάει καί πάει ἡ δύναμη ὅλη τῶν Περσῶν, μπορεῖς νὰ πῆς.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Μὲ ποιὸ τρόπο; ἔπεσε ἀρρώστια ἢ ἀπὸ ἐμφύλιο σπαραγμὸ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

“Ὅχι· μὰ ὅλος στὴν Ἀθήνα κοντὰ χάθηκε ὁ στρατός.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Καὶ ποιός, πέ μου, ἀπὸ τούς γιούς μου τὸν ὁδήγαε κατὰ κεῖ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

‘Ὁ πολεμόχαρος ὁ Ξέρξης, ποῦ ἄδειασ' ὅλη μας τῆ γῆ.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Καὶ πεζὸς ἢ μὲ καράβια ρίχτηκε στὴν τρέλα αὐτή;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Καὶ τὰ δυὸ μαζί· διπλὸ ἦταν μέτωπο διπλοῦ στρατοῦ.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Καὶ τῆ θάλασσα πῶς τόσος πεζὸς πέρασε στρατός;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Τὸν πορθμὸ ἐξεψε τῆς “Ἑλλης νά'χη στρατά νὰ διαβῆ.

ΔΑΡΕΙΟΣ

“Ἐφτασε ὡς αὐτοῦ, νὰ κλείσῃ τὸ μεγάλο Βόσπορο;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

“Ἐτσι 'ναί· τὸ νοῦ του κάποιος βέβαια θ' ἄγγιξε θεός.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Φοβερὸς θεός, οἰμένα, ποῦ τοῦ πῆρε τὰ μυαλά.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Καὶ μπορεῖ νὰ δῆς τὶ τέλος ποῦ τοῦ φύλαγε κακό.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Τί ἔπαθαν λοιπὸν ποῦ τόσο νὰ στενάζετε γι' αὐτούς;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

‘Ὁ χαμὸς τοῦ στόλου αἰτία νὰ χαθῆ ἦταν κι ὁ στρατός.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Κι ἔτσι τέλεια ἀπ' τὸ κοντάρι πάει ὀλάκερος λαός·
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Τόσο, πού ἄδεια ἀπ' ἄντρες ὅλα κλαίουν τὰ Σοῦσα καὶ θρηνοῦν,

ΔΑΡΕΙΟΣ

Κρίμας ὁ στρατός μας, ἢ ἄξια βοήθεια μας κι ἀπαντοχή!

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Κι ὅλοι οἱ Βάκτριοι πᾶν, χαθῆκαν καὶ δὲ θά'χη γέρους πιά.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Ἦ, ὁ ταλαίπωρος, τὶ νιότη πόφτειρε συμμαχική!

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Μόνος κι ἔρμος, λένε, ὁ Ξέρξης μ' ὄχι καὶ πολλοὺς μαζί —

ΔΑΡΕΙΟΣ

Πῶς καὶ πού ἔχει καταστήσει; νά'χη τάχα καὶ σωθῆ;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Μὲ χαρὰ εἶδε τὰ γιοφύρια πού ἔζευαν τὶς δυὸ στεριές.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Κι εἶν' ἀλήθεια, νά'χη φτάσει στὴν Ἀσία ἐδῶ γερός;

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ναί, ὅλοι τόχουν αὐτὸ βέβαιο καὶ κανεὶς δὲ λέει ἀλλιῶς.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Ἦ, τί γρήγορα τὸ τέλος ἦρθε τῶν χρησμῶν! κι ὁ Δίας
στοῦ ἴδιου τοῦ παιδιοῦ μου ἐπάνω τὸ κεφάλι ἔκαμε ἔτσι
νὰ ξεσπάσουν οἱ μαντεῖες· καὶ γελιόμουν πάντα ἐγὼ
πῶς οἱ θεοὶ ἴσως ν' ἀφῆναν χρόνια νὰ περνοῦσαν πρὶν.
μὰ ὅταν ὁ ἄνθρωπος τὰ σπρώχνη, βάζει χέρι κι ὁ θεός.
Τώρα φαίνεται ἔχει ἀνοίξει γιὰ ὄλους τοὺς δικούς πληγῆ
συμφορῶν κι ἦτανε ὁ γιός μου, δίχως νὰ καλοσκεφθῆ
μὲς στῆς νιότης του τὴ βράση, πού κατάφερε ὄλ' αὐτὰ
πού φαντάστηκε σὰ δούλο μὲ ἀλυσίδες τὸν ἱερὸ
τὸν Ἑλλήσποντο νὰ τρέχη πῶς θὰ σταματοῦσε αὐτός,
τὸ θεϊκὸ ρέμα τοῦ Βοσπόρου, καὶ ν' ἀλλάξη τὴ μορφή
τοῦ πορθμοῦ καὶ βάζοντάς του σφυροχτύπητα δεσμὰ
στράτ' ἀπέναντη ν' ἀνοίξη στὸ μεγάλο του στρατό·
κι ἄνθρωπος αὐτός, πῶς ὄλους θὰ νικούσε τοὺς θεοὺς
καὶ μαζί τὸν Ποσειδῶνα, πίστεψε ὁ ἄμυαλος! λοιπὸν
πῶς δὲν ἦταν τοῦ νοῦ βλάβη πού ἔπιασε τὸ γιό μου αὐτή;
Μὰ φοβοῦμαι, ὁ ἄπειρος ὁ πλοῦτος, τόσων κόπων μου καρπός.
μὴ γενῆ ὁποιανοῦ προφτάση ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους ἀρπαγῆ.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Τέτοια μάθαιν' ἀπὸ φίλους, πού'χε γύρω του κακοὺς
ὁ ἀψὺς Ξέρξης· καὶ τοῦ λέγαν πῶς ἐσὺ πλοῦτο πολὺ
μάζεψες γιὰ τὰ παιδιά σου στοὺς πολέμους· ἐνῶ αὐτὸς
μὲς στὸ σπίτι, ὄχι σὰν ἄντρας, σέρνει μόνον τὸ σπαθί

καὶ καθόλου δὲν αὐξάινει τοῦ πατέρα του τὸ βίος.
τέτοιους ντροπιασμοὺς ν' ἀκούη κάθε μέρα ἀπ' τοὺς κακοὺς
φίλους, τό'βαλε στὸ νοῦ του κι ἀποφάσισε κι αὐτὸς
νὰ σηκώσῃ κατὰ πάνω στὴν Ἑλλάδα τὸ στρατό.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Οἱ ἐργάτες εἶν' αὐτοὶ λοιπὸν τῆς πιὸ μεγάλης
κι ἀξέχαστης καταστροφῆς, ποὺ τέτοια ὡς τώρα
δὲ ρήμαξε ποτὲ τὴν πόλη αὐτῆ τῶν Σούσων,
ἀπ' ὅταν παραχώρησεν ὁ Δίας πατέρας
σ' ἔν' ἄντρα τὸ προνόμιο αὐτό, νὰ ἐξουσιάζῃ
ὀλόκληρη τὴν προβατόθροφον Ἀσία
καὶ νὰ τὴν κυβερνᾷ μὲ τὸ σκῆπτρο στὸ χέρι.
Τοῦ στρατοῦ πρῶτος βασιλιάς γένηκε ὁ Μῆδος,
καὶ τὸ ἔργο του ἀποτελείωσε κατόπι ὁ γιὸς του,
γιατ' εἶχε στίς ὁρμές κυβερνήτῃ τὸ νοῦ του·
Τρίτος ὁ Κύρος, βασιλιάς εὐτυχισμένος,
ποῦ χάρισεν εἰρήνην σ' ὅλους τοὺς λαοὺς του
κι ἀκόμα τοὺς Λυδοὺς ὑπόταξε καὶ Φρύγες
καὶ δάμασ' ὅλη μὲ τὴ βιὰ τὴν Ἰωνία,
γιατ' εἶχε γνώση κι ὁ θεὸς ἐχθρὸς δὲν τοῦ ἦταν.
Ὁ γιὸς τοῦ Κύρου ὁ τέταρτος ἦταν στρατάρχης,
πέμπτος βασιλεῖψεν ὁ Μάρδης, τῆς πατρίδας
καὶ τῶν ἀρχαίων τῶν θρόνων ντροπίασμα, ὡς ποὺ μέσα
στὰ παλάτια μὲ δόλο ὁ ἄξιος ὁ Ἄρταφέρνης
μ' ἄλλους μαζί τὸν σκότωσε πιστοὺς συντρόφους,
ποῦ αὐτὸ τὸ χρέος τοὺς ἐπεφτε. Κι ἐγὼ κατόπι,
ἀφοῦ ὁ λαχνὸς μου πέτυχε ποῦ ἐπιθυμοῦσα,
πολλοὺς πολέμους σήκωσα μὲ στρατῶν πλήθη,
δίχως ποτὲ ἀφορμὴ τόσοσ κακοῦ νὰ γίνω
στὴ χώρα μου· μὰ ὁ γιὸς μου ὁ Ξέρξης, σὰ νέος πού'ναι,
ἔχει μυαλὰ νεανικὰ καὶ δὲ θυμάται
τίς πατρικὲς παραγγελιές μου. Μὰ ἐσεῖς, φίλοι
συνομήλικοι, ξέρετε καλά πῶς ὅλοι
οἱ ἄλλοι μαζί, ποῦ αὐτὸ ἀνεβήκαμε τὸ θρόνο,
δὲ θὰ βρεθῆ τόσο κακὸ νά'χωμε κάμει.

ΧΟΡΟΣ

Λοιπὸν, σὲ ποιὸ συμπέρασμα τὰ λόγια αὐτά σου,
βασιλέα Δαρεῖε, σταματοῦν; πῶς θὰ μπορούσε
κι ὕστερ' ἀκόμα ἀπ' ὅλ' αὐτὰ γιὰ μᾶς τοὺς Πέρσες
νὰ στρέψῃ πάλι στὸ καλύτερον ἡ τύχη;

ΔΑΡΕΙΟΣ

Ἄν πιὰ πολέμους δὲν κινήσετε στὸν τόπο
τῶν Ἑλλήνων, οὔτε κι ἂν πιότερο εἶναι ἀκόμα

τὸ μηδικὸ τὸ στράτευμα· γιατί τὴν ἴδια
τῆ χώρα τους ἔχουν ἐκεῖνοι συμμαχό τους.

ΧΟΡΟΣ

Τί θές νὰ πῆς; καὶ πῶς τὴν ἔχουν σύμμαχό τους;

ΔΑΡΕΙΟΣ

Τοὺς πάρα καὶ πολλοὺς σκοτώνει μὲ τὴν πείνα.

ΧΟΡΟΣ

Θὰ στείλωμ' ἐκλεχτὸ στρατὸ ἐλαφροζωσμένους.

ΔΑΡΕΙΟΣ

Μὰ οὐδὲ κι αὐτὸς πόμεινε τώρα στὴν Ἑλλάδα
τοῦ γυρισμοῦ του θενὰ βρῆ τὸ δρόμο πίσω.

ΧΟΡΟΣ

Τί λές, λοιπόν, δὲν πέρασ' ὅλος τῶν βαρβάρων
ὁ στρατὸς τὸν Ἑλλήσποντο ἀπ' τὴν Εὐρώπῃ;

ΔΑΡΕΙΟΣ

Ἦ Οχι, μὰ λίγοι ἀπὸ πολλοὺς, ἂν κανεῖς πρέπη
στὶς προφητεῖες τὶς θεϊκὲς νὰ δίνῃ πίστη
βλέποντας ὅσα θῆκαν ὡς τὰ τῶρ' ἀλήθεια,
γιατὶ δὲν ἀληθεύουν ἄλλες, κι ἄλλες ὄχι.
Κι ἂν ἔσ' εἶναι, στηρίχτηκε σ' ἐλπίδες κούφιας
π' ἄφησ' ὁ Ξέρξης διαλεχτὸ στρατοῦ ἐκεῖ πλῆθος
καὶ τώρα μένουν ὅπου ὁ Ἄσωπὸς ποτίζει
τὸν κάμπο, θρέφοντας τὴ γῆ τῶν Βοιωτῶν του.
Κι ἐδῶ εἶναι ἡ πιὸ χειρότερη πού τοὺς προσμένει
νὰ πάθουν συμφορά, γιὰ τὴν ἀποκοτιά τους
καὶ τ' ἄθεα τὰ φρονήματα· γιατί σὰν ἦρθαν
στὴς Ἑλλάδας τὴ γῆ, δὲν κρατήθηκαν, χέρι
στ' ἀγάλματα τῶν θεῶν ἱερόσυλο μὴ θάλουν
καὶ φωτιὰ στοὺς ναοὺς· καὶ τώρα εἶν' οἱ βωμοὶ τους
ἀφανισμένοι καὶ συθέμελα ἀπ' τὴ ρίζα
τῶν θεῶν τ' ἅγια ἀνάκατα στὴ γῆ στρωμένα.
'Απ' ὅσα λοιπόν ἔπραξαν, ὄχι πιὸ λίγα
κακὰ παθαίνουν, κι ἄλλα μέλλονται, κι ἀκόμα
πάτο δὲ βρῆκε ἡ συμφορά, μὰ ὅλο ἀνεβαίνει·
τόση σφαγὴ θενὰ γενῆ κι αἱμάτου πήχτρα
στὴ γῆ τῶν Πλαταιῶν ἀπὸ τὴ δῶρια λόγχῃ,
πού ὡς τὴν τρίτοσπαρτη γενιὰ τῶν νεκρῶν στοῖβες
ἄφωνα θενὰ λὲν στὰ μάτια ὄσων τὶς βλέπουν,
πῶς ἄνθρωπος θνητὸς δὲν πρέπει νὰ τὸ παίρνῃ
ἀπάνω του παρὰ πολὺ, γιὰτ' ἡ περφάνια
μεστῶνοντας καρποφορᾷ ὀλέθρου στάχυ,
ἀποῦθε ὁ πολυδάκρυτος τρυγιέται θέρος.

Τὴν τέτοια λοιπὸν βλέποντας τὴν πλερωμὴ τους,
 μὴν ξεχνᾶτε τὴν Ἀθήνα καὶ τὴν Ἑλλάδα
 κι ἄς μὴν καταφρονᾶ κανεὶς τ' ἀγαθὰ πόχει,
 μὴν πάη καὶ χάση, ἄλλα ζηλεύοντας, τὸ βιό του.
 γιατί βαρὺς κριτῆς στέκει ἀπὸ πάνω ὁ Δίας
 ποὺ τὴν ὑπέρμετρη ἔπαρση σκληρὰ κολάζει.
 Ἔσεις λοιπόν, ἀφοῦ τοῦ λείπει ἐκείνου ἡ γνώση,
 στὰ σύγκαλά του φέρτε τον μὲ νουθεσίες,
 μὴν τὴν ἀντίθετη τύφλωση τοῦ νοῦ του ἀφήση
 καὶ τὴ θρασιά του ἀποκοτιά. Μὰ ἐσύ τοῦ Ξέρξη
 καλὴ γριά μάνα πήγαινε ἀπὸ μέσα, πάρε
 τὴν πιὸ λαμπρὴ στολὴ νὰ ὑποδεχτῆς τὸ γιό σου,
 γιατί ἓνα γύρω ἐπάνω του ξεσκλίδια ρεῦουν
 ἀπὸ τῆς συμφορᾶς τὸν πόνο ξεφτισμένα
 τῆς πολυξόμπλιαστης τὰ φάδια φορεσιᾶς του·
 καὶ σὺ μὲ τὰ καλὰ σου λόγια ἡμέρωσέ τον,
 γιατί ἐσὲ μόνο, ξέρω, θὰ δεχτῆ ν' ἀκούση.
 Μὰ τώρα ἐγὼ γυρνῶ κάτω στῆς γῆς τὰ σκότ'·
 καὶ σεῖς, γερόντοι, χαίρετε καὶ μέσα ὡστόσο
 σ' αὐτὲς τὶς συμφορὲς δίνετε τῆς ψυχῆς σας
 ὄση ἀναγάλλια ἢ πάσα μιὰ θὰ φέρνη μέρα·
 γιὰ τοὺς νεκροὺς τίποτα δὲ φελοῦν τὰ πλοῦτη.

ΧΟΡΟΣ

Ἄχ, πόσο ἀκούοντας σπάραξα τὰ ὄσα μᾶς βρῆκαν
 τωρινὰ πάθη κι ὄσα εἶναι νά'ρθοῦν ἀκόμα.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

Ἦ μαύρη μοίρα, πόσος μὲ γιομίζει πόνος
 νὰ βάζω αὐτὰ στὸ νοῦ μου τὰ κακά, μ' ἀπ' ὅλα
 μὲ σκίζει ἐκεῖνο πιὸ πολὺ, ν' ἀκούω τὴν τόση
 τῆς φορεσιᾶς του καταφρόνια, ποὺ σκεπάζει
 τοῦ γιοῦ μου τὸ κορμί· μὰ τώρα πάω νὰ πάρω
 στολὴ ἀπὸ μέσα, γιὰ νὰ δῶ πῶς τὸ παιδί μου
 θὰ ὑποδεχτῶ· γιατί ποτὲ στὴ δυστυχία
 δὲν θὰ προδώσουμε ὅ,τι πιότερο ἀγαποῦμε.

ΧΟΡΟΣ

ΤΡΙΤΟ ΣΤΑΣΙΜΟ

Ἄχ, τί μεγάλη, ἀλήθεια, κι ὁμορφὴ γιὰ μᾶς
 καλοκυβέρνητ' ἡ ζωὴ μας ποὺ περνοῦσε,
 τότε ποὺ ὁ γηραλέος ὁ βασιλιάς
 μὲ χέρι παντοδύναμο καὶ μ' ἄκακη καρδιά

ὁ ἀνίκητος, ὁ ἰσόθεος
Δαρεῖος τῆ χώρα κυβερνοῦσε.

Καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα ξεσηκώναμε στρατοὺς
στὸν κόσμον ξακουστοὺς, ποὺ παίρναν
κι ἔριχναν κάτω κάστρα πυργωτά·
κι οἱ γυρισμοὶ ἀπ' τὸν πόλεμον δίχως καμιὰ ζημιὰ
στὰ εὐτυχισμένα σπίτια μας
πίσω μὲ δόξα καὶ τιμὴ μᾶς φέρναν.

Πόσες δὲν πῆρε ἐκεῖνος πολιτεῖες, χωρὶς
τοῦ " Ἄλη τὸ ρέμα νὰ περάση
κι οὐδ' ἀπ' τὰ σπίτια του ἔξω βγῆ,
καθὼς τὶς ποταμίσιες γύρω ἐκεῖ
στῆς λίμνης τῆς Στρυμόνιας τὰ νερά,
ποὺ γειτονεῦουν μὲ τὴ Θράκη.

Κι ἐκεῖνες, ποὺ ἔξω ἀπὸ τὴ λίμνη, κατὰ τὴ στεριά,
τριγύρω πύργοι δυνατοὶ τὶς ζώνουν
ὑπάκουες ἦταν τοῦ δικοῦ μας βασιλιᾶ,
κι ὅσες γύρω στῆς " Ἑλλης τὴν πλατιὰ ποριά,
κι ἡ Προποντίδα ὅλ' ἡ βαθύκορφη
καὶ τὸ στενὸ ἄνοιγμα τοῦ Πόντου.

Καὶ τὰ νησιά τὰ κυματοπερίβρεχτα
ποὺ γύρ' ἀπὸ τὸν πελαγίσιο κάβο
βρίσκονταν στὴ στεριά μας κοντινὰ
καθὼς ἡ Λέσβο, ἡ Σάμο ἡ ἐλιόφυτη
Χιό, Πάρο, Νάξο, Μύκονο,
καὶ κολλητὰ στὴν Τήνο ἢ " Ἄντρο.

Κι ἀκόμα εἶχε δικές του μὲς στὴ θάλασσα
κι ἀπὸ τὴ μιὰ στεριά ὡς τὴν ἄλλη
τὴ Λῆμνο, Ρόδο, Κνίδο κι Ἴκαριά
τὶς πολιτεῖες τῆς Κύπρου Πάφο, Σόλους καὶ
τὴ Σαλαμίνα, ποὺ ἡ μητρόπολή της σήμερα
σ' αὐτοὺς τοὺς στεναγμοὺς μᾶς ἔχει βάλει.

Καὶ σῶν Ἑλλήνων τὴν Ἴωνικὴ τὴ γῆ,
τὶς πολυάνθρωπες καὶ πλούσιες πολιτεῖες
ποὺ πήραμε, ἦταν ἡ βουλή του·
μὰ εἶχανε δύναμη ἀκατάλυτη
κι οἱ ἄρματομάχοι οἱ ἄντρες του
κι οἱ μαζωχτοὶ ἀπ' ὀλοῦθ' ἐπικούροί του.

ΕΞΟΔΟΣ

ΞΕΡΞΗΣ

Ὅιμέ!

Συμφορὰ μου, ὁ βαριόμοιρος! τί ἴτανε
 ἡ φριχτὴ κι ἡ πιὸ ἀπ' ὅλα ἀνεπάντεχη
 συμφορὰ ποῦ μοῦ σύντυχε;
 μὲ ποιά ἀνήμερη μάνητα ὁ δαίμονας
 στῶν Περσῶν τὴ γενιὰ πάνω χύμηξε!
 Ὁ ἄθλιος τί νὰ γενῶ; μοῦ κοπήκανε
 γόνα κι ἥπατα, ποῦ εἶδα τῆς χώρας μου
 τοὺς γερόντους αὐτοῦς. Ἄχ, δὲν ἦτανε
 θέ μου, μ' ὄλους τοὺς ἄλλους ποῦ χάθηκαν
 νὰ μὲ σκέπαζε
 τοῦ θανάτου κι ἐμένα ἡ μοῖρα!

ΧΟΡΟΣ

Ὅχ ἀλί, βασιλιά! τρισαλί μου
 ὁ γενναῖος μας στρατὸς κι ἡ Περσόνομη
 τρανὴ δόξα καὶ ἡρώων τὸ καύχημα
 ποῦ τοὺς θέρισε
 τὸ δρεπάνι τοῦ Χάροντα τώρα.
 Θρηνεῖ ἡ χώρα τὰ νιάτα τοῦ τόπου της
 ποῦ μακέλεψ' ὁ Ξέρξης στοιβάζοντας
 ἀπὸ Πέρσες τὸν Ἄδη· κι ἀρίφνητοι
 χαροκόποι, ὄλο τ' ἄνθος τῆς χώρας μας
 τοξομάχοι τρανοί, πλήθη ὀλόπυκνα,
 ἡ καλὴ ἀπαντοχὴ μας, ἀλίμονο,
 χίλιοι μύριοι γιὰ πάντα χαθήκανε·
 κι ἡ Ἄσῖα μαζί των στὰ γόνατα
 θλιθερὰ καὶ βαριά,
 βασιλιά μου, ἔχει γύρει.

ΞΕΡΞΗΣ

Κι εἶμ' ἐγώ — νὰ μὲ κλαῖς
 τὸν τρισάθλιο — ποῦ, ἀλίμονο,
 γιὰ δυστυχία ἐγεννήθηκα
 τῆς γενιᾶς καὶ τῆς χώρας μου.

ΧΟΡΟΣ

Κακόσυρτο Ξεφωνητό,
 κακομελέτητο σκοπὸ
 Μαρνανδυνοῦ θὰ βγάλω μοιρολόγου
 μέσα στὰ δάκρυά μου πνιχτὸ
 νὰ χαιρετήσω, ὀιμέ, τὸ γυρισμὸ σου.

ΞΕΡΞΗΣ

Κόψετε κλάμα κι ὄδυρμό
καὶ κακοβούητο στρίγκιασμα, ὀιμέ,
ἀφοῦ ἔτσι τώρα ἢ μοίρα μου
ἐνάντια ἔχει στραφῆ γιὰ μέ.

ΧΟΡΟΣ

Θὰ σύρω, ναί, βαριόκλαυτο ὄδυρμό,
φόρο ἀξιο γιὰ τ' ἀνάκουστά μας πάθη,
πού πάνω μᾶς βαρέσανε στὴ θάλασσα
καὶ θρηνηλόγος τῆς γενιᾶς καὶ χώρας μας
θὰ σκούζω βουτημένος μὲς στὸ δάκρυ.

ΞΕΡΞΗΣ

Τῶν Ἰώνων ἦταν πού μᾶς ἄρπαξε
τῶν Ἰώνων ὁ καρaboμάχος
ὁ Ἄρης, πού θάρυν' ἀπ' τὸ μέρος τους,
θερίζοντας τὴ μαύρη ἄπλα τῆς θάλασσας
καὶ τοὺς κατάρατους γιालοὺς καὶ βράχους.

ΧΟΡΟΣ

Ἄρχου μου, σκούζω, μὰ ρωτῶ
γιὰ ὅλους νὰ μάθω, πού 'ν' οἱ τόσοι
οἱ φίλ' οἱ ἄλλοι; πού οἱ πιστοὶ σου ἀκόλουθοι
ὁ Φαραντάκης, Σούσαντας
Πελάγωνας, Δοτάμης κι ὁ Ἀγδαβάτης,
Ψάμμης κι ὁ πού τ' Ἀγβάταν' ἄφησε
νὰ σ' ἀκλουθήση Σουσιοκάνης;

ΞΕΡΞΗΣ

Τοὺς ἀραχλοὺς τοὺς ἄφησα,
ἀφοῦ ἀπὸ Τυριανὴ γαλέρα
βουλιάξανε, νὰ παραδέρνουνε
γύρω στῆς Σαλαμίνας τοὺς γιालοὺς
χτυπώντας τὴν τραχιὰ τὴν ξέρα.

ΧΟΡΟΣ

Ἄρχου μου, πού 'ναι κι ὁ Φαρνοῦχος σου,
πού 'ν' ὁ γενναῖος ὁ Ἀριόμαρδός σου;
πού κι ὁ Σευάκης βασιλιάς,
ὁ Λίλαιος, Ξακουστὴ γενιά,
ὁ Μέμφης, πού ὁ Ὑσταίχμας
Μασίστρας, Ἄρτεμβάρης, Θάρυβης,
σὲ ρωτῶ πάλι, πές μας;

ΞΕΡΞΗΣ

Ἄοιμέ, ὀιμένα, τὴν πανάρχαια
τὴ μισητὴν Ἀθῆνα ἦταν νὰ δοῦνε

κι ὅλοι τους τώρα μιὰ βουτιά,
 ἀλί μου, ἀλί μου, στή στεριά
 οἱ δόλιοι σπαρταροῦνε.

ΧΟΡΟΣ

Κι ἀκόμα καὶ τὸν πάντα σου πιστὸ
 μὲς στοὺς πιστούς, τὸν ὀφθαλμὸ σου,
 ποὺ μύριους μύριους σοῦ μετροῦσε τὸ στρατὸ
 τὸν Ἄλπιστο, τὸ γιὸ τοῦ Βατανώχου,
 καὶ τὸ Σησάμα, τοῦ Μεγάβατου παιδί,
 τὸν Πάρθο τὸ μεγάλο κι Ὀιβάρη
 τοὺς ἄφησες, τοὺς ἄφησες κι αὐτοὺς ἐκεῖ,
 ἀλί στοὺς δύστυχους, ἀλί,
 συμφορὲς πιδὸ ἀπὸ συμφορὲς
 στοὺς ξακουστοὺς Πέρσες νὰ λές.

ΞΕΡΞΗΣ

Ὅχ, τί λαχτάρω καὶ καημὸ
 γιὰ τοὺς γενναίους μου τοὺς συντρόφους
 μοῦ ζωντανεῦεις, ὅσο λές
 τ' ἀξέχαστα μαῦρα κακά!
 βογγάει μέσα μου ἡ καρδιά.

ΧΟΡΟΣ

Μ' ἀκόμα πόσους κι ἄλλους λαχταρῶ
 τὸν π' ὀδηγοῦσε μύριους Μάρδους Ξάνθη
 καὶ τὸν Ἀγχάρη καὶ τὸν πολεμόχαρο
 Διάιξη καὶ τὸν Ἀρσάμη
 τὸν ἀρχικαβαλάρη,
 καὶ τὸ Δαδάκη καὶ τὸ Λύθιμνο,
 τὸν Τόρμο τὸν ἀχόρταγο στή μάχη.
 Χάνω τὸ νοῦ, χάνω τὸ νοῦ,
 ποὺ γύρω ἀπὸ τὸ τροχόσσυρτο
 κουβούκλι σου δὲ σ' ἀκλουθοῦν.

ΞΕΡΞΗΣ

Πάνε χαθῆκαν ὅλ' αὐτοί, ποὺ μοῦ ὀδηγοῦσαν τὸ στρατὸ.

ΧΟΡΟΣ

Πάνε χαθῆκαν, ὦ ντροπή, μὲ θάνατο κακό.

ΞΕΡΞΗΣ

Ἄλί μου ἐγώ, ἀλί μου ἐγώ!

ΧΟΡΟΣ

Ἄλί μου, ἀλί, ἀπὸ τὸ θεὸ
 τ' ἀνόρπιστο ἤβρε μας κακό.
 πῶς ξεχωρίζ' ἡ θεϊκιά
 κατάρω, φανερά!

ΞΕΡΞΗΣ

Πόσο μᾶς χτύπησε σκληρὰ γιὰ πάντα ἢ συμφορά!

ΧΟΡΟΣ

Μᾶς χτύπησε, φῶς φανερό.

ΞΕΡΞΗΣ

Μ' ἀνάκουστο Ξολοθρεμό.

ΧΟΡΟΣ

“Ὡρα κακιά τὰ Ἴωνικά
σκαριά ἀντικρίσαμε σκαριά
καὶ βγήκε ὁ πόλεμος κακὸς
στὸ γένος τῶν Περσῶν.

ΞΕΡΞΗΣ

Πῶς ὄχι; ὦ χτύπημα βαρύ,
τόσος στρατὸς νὰ μοῦ χαθῆ!

ΧΟΡΟΣ

Τί δὲν ἐχάθη ἀπ' τὴν πολλή
τὴ δύναμη τὴν Περσική;

ΞΕΡΞΗΣ

Βλέπεις τί μένει τώρα πιά
ἀπ' τὴ δική μου ἀρματωσιά.

ΧΟΡΟΣ

Τὸ βλέπω, βλέπω, ναί!

ΞΕΡΞΗΣ

Καὶ τὴ σαίτοδόχ' αὐτὴ —

ΧΟΡΟΣ

Τί λὲς ἀκόμα ἔχει σωθῆ;

ΞΕΡΞΗΣ

Τὴ βελοθήκη μοναχὴ.

ΧΟΡΟΣ

Καὶ πάρα λίγα ἀπὸ πολλά.

ΞΕΡΞΗΣ

Χάθηκε κάθε ἀπαντοχή.

ΧΟΡΟΣ

“Ἄχ, τῶν Ἴωνων ὁ στρατὸς
δὲν φεύγει στὸν ἐχθρὸν ἐμπρός.

ΞΕΡΞΗΣ

Γενναῖος, ἀλήθεια, μὰ κακὸ
τέτοιο δὲν ἔλπιζα νὰ δῶ.

ΧΟΡΟΣ

Θέλεις νὰ πῆς γιὰ τὸ φευγιὸ
τοῦ τόσοσ πληθους караβιῶν;

ΞΕΡΞΗΣ

Πόσχις' άπάνω μου κι αύτά
τά ρούχα άπό τη συμφορά.

ΧΟΡΟΣ

Τό βλέπω, βλέπω, ναι!

ΞΕΡΞΗΣ

“Όσο νά κλάψης λίγο 'ναι.

ΧΟΡΟΣ

Διπλά κακά και τριδιπλά.

ΞΕΡΞΗΣ

Λύπη σ' έμας, του έχτρού χαρά.

ΧΟΡΟΣ

Και μάς κοπήκαν τά φτερά:

ΞΕΡΞΗΣ

Πάει μου ή κάθε συνοδειά.

ΧΟΡΟΣ

Που τους δικούς μας, τρισαλιά,
βρήκε στο κύμα ώρα κακιά.

ΞΕΡΞΗΣ

Κλαΐε και κλαΐε τά πάθη μου και μέσα έρχου μαζί.

ΧΟΡΟΣ

“Ω πάθος, πάθος, τρισαλί!

ΞΕΡΞΗΣ

'Αντίφωνο στους θρήνους μου κόψε στριγκό βουητό.

ΧΟΡΟΣ

'Απ' άθλιους σ' άθλιους, δόσιμο κακό.

ΞΕΡΞΗΣ

Ξεφώνισε με σπαραχτή μαζί φωνή
άλι και τρισαλί.

ΧΟΡΟΣ

Βαριά 'ναι, αλήθεια, ή συμφορά,
μά κι αύτό πάρα με πονεί.

ΞΕΡΞΗΣ

Σπάραζε, δέρνου, στέναζε για χάρη μου.

ΧΟΡΟΣ

Θρηνώ με πόνο και καημό.

ΞΕΡΞΗΣ

Κι αντίφωνο στους θρήνους μου κόψε στριγκό βουητό.

ΧΟΡΟΣ

Δέ λείπει, άφέντη, ή άφορμή.

ΞΕΡΞΗΣ

Ξεφώνισε πιὸ σπαραχτὰ λοιπὸν καὶ πιὸ ψηλά.

ΧΟΡΟΣ

Ἄλι καὶ τρισαλί!
 κι ἄθλια θὰ σμίξουν θλιβερά
 δερνοχτυπήματα ξανά.

ΞΕΡΞΗΣ

Χτύπα τὰ στήθια καὶ οὐρλιαχτὸ χούγιαξε Μυσιανό.

ΧΟΡΟΣ

ᾠ πόνοι, ὦ συμφορά!

ΞΕΡΞΗΣ

Καὶ τὸ λευκὸ τὸ γέني σου τράβα το μαδιστό.

ΧΟΡΟΣ

Σύρριζα νά, σύρριζα νά.

ΞΕΡΞΗΣ

Καὶ κόψε ὀξιά ξανά στριγκιά.

ΧΟΡΟΣ

Κι αὐτὸ θὰ κάμω, νά!

ΞΕΡΞΗΣ

Σκίζε τὰ ροῦχ' ἀπάνω σου μὲ χέρια ἀψά.

ΧΟΡΟΣ

ᾠ πόνοι, ὦ συμφορά!

ΞΕΡΞΗΣ

Καὶ τὸ στρατό μας κλαίοντας τράβα σου τὰ μαλλιά.

ΧΟΡΟΣ

Σύρριζα νά, σύρριζα νά!

ΞΕΡΞΗΣ

Κι ἄς ρέουν τὰ μάτια σου ρονιά.

ΧΟΡΟΣ

Μὲ πλημμυροῦνε, νά·

ΞΕΡΞΗΣ.

Ἄντίφωνο στοὺς θρήνους μου κόψε στριγκὸ βοηθό.

ΧΟΡΟΣ

Ἄλι καὶ τρισαλί!

ΞΕΡΞΗΣ

Καὶ στὰ παλάτια σύρετε μὲ θρῆνο κι ἀναστεναγμό.

ΧΟΡΟΣ

Ἄλι καὶ τρισαλίμονό μου ἐγώ!

ΞΕΡΞΗΣ

Μέσα στὴν πόλη, ὀχοῦ βοή!

ΧΟΡΟΣ

Ἄλῃθεια, θρῆνος καὶ βοή.

ΞΕΡΞΗΣ

Σκούζετε, θλιθερὴ πομπή.

ΧΟΡΟΣ

Ἦχου, κακοπερπάτητη γῆ τῆς Περσίας γῆ!

ΞΕΡΞΗΣ

Ἦχου γι' αὐτοὺς ποὺ χάθηκαν στὰ τρίσκαρμα σκαριά.

ΧΟΡΟΣ

Καὶ σένα τώρα προβοδῶ μὲ κακοθρήνητα γουητά!

B'

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ ΒΑΤΡΑΧΟΙ

ΙΟΧΑΡΤΗΡΑ ΣΤΟΙΧΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΩΜΩΔΙΑ

Ἄν ἦταν δυνατὸ νὰ φανταστοῦμε ἕναν ἀρχαῖον Ἀθηναῖο τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνα νὰ ζῆ ἀνάμεσά μας καὶ ἀποφασίζαμε νὰ τὸν διασκεδάσουμε πηγαίνοντάς τον στὸ θέατρο, γιὰ νὰ ἰδῆ κάτι ἀνάλογο μὲ τὴν κωμωδία τῆς ἐποχῆς του, δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ τὸν ὀδηγήσωμε στὴν παράσταση μιᾶς σημερινῆς κωμωδίας. Γιατὶ ἡ σημερινὴ κωμωδία ἔχει μακρινὸ τῆς πρόγονο τὴ «νέα» ποὺ λέμε ἑλληνικὴ κωμωδία τοῦ 4ου καὶ τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνα, αὐτὴ ὅμως, ὅσο καὶ νὰ φανῆ παράξενο, χρωστáει πιὸ πολλὰ στὴν τραγωδία τοῦ Εὐριπίδη παρὰ στὴν ἀρχαία κωμωδία τοῦ Ἀριστοφάνη καὶ τῶν ἄλλων ὁμότεχνῶν του. Μόνον ἂν ὀδηγούσαμε τὸν παλιὸ Ἀθηναῖο σὲ μιὰν ἐπιθεώρηση, μόνον ἐκεῖ θὰ ἔβρισκε ἴσως κάτι ἀπὸ τὸν ἀέρα τῆς κωμωδίας τοῦ 5ου αἰῶνα, μὲ τὴν ἐπίκαιρη πολιτικὴ σάτιρα, τὰ ἀνοιχτὰ πειράγματα καὶ τὸ χαλαρὸ δέσιμο τῶν σκηνῶν μεταξὺ τους.

Ἀντίστοιχα, ὁ σημερινὸς θεατῆς δὲν μπορεῖ νὰ μπῆ εὐκόλα στὸ νόημα μιᾶς ἀρχαίας ἀττικῆς κωμωδίας. Πολλὰ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξηγηθοῦν, πῶς ἀναπτύχτηκαν καὶ πῶς σιγὰ σιγὰ συγχωνεύτηκαν σ' ἕνα σύνολο. Ἄν ἐξαιρέσουμε τὸ ἔργο τοῦ Πινδάρου, δὲν ὑπάρχει, νομίζω, ἄλλο ἀρχαῖο λογοτεχνικὸ εἶδος ποὺ νὰ ἔχη περισσότερο τὴν ἀνάγκη τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, γιὰ νὰ κατανοηθῆ, ἀπὸ τὴν ἀρχαία κωμωδία. Ἄς ξεετάσωμε τὴ γένεση καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀρχαίας κωμωδίας.

Ὅπως ὁ Παρθενώνας συνδυάζει τὸν ἰωνικὸ μὲ τὸ δωρικὸ ρυθμὸ, ὅπως ἡ τραγωδία ἀπαρτίστηκε ἀπὸ τὸ δωρικὸ χορικὸ καὶ τὸν ἰωνικὸ διάλογο, ἔτσι καὶ ἡ ἀρχαία κωμωδία, γιὰ νὰ ὀλοκληρωθῆ, χρειάστηκε νὰ συγκεράσῃ στοιχεῖα δωρικά καὶ ἰωνικά, καὶ ἅς εἶναι καθαρὸ καὶ αὐτὴ ἀττικὸ δημιούργημα. Ἀπὸ τὰ κυριότερα χαρακτηριστικὰ τῆς, τὴν ἀπύλωτη βωμολοχία καὶ τὴν ἀνίλη σάτιρα σύγχρονων γνωστῶν προσώπων, τὸ πρῶτο πάρθηρε ἀπὸ τὶς αὐτοσχέδιες κωμικὲς παραστάσεις τῶν Δωριέων, τὸ δεύτερο, ἡ προσωπικὴ σάτιρα, τὸ «ἰαμβίζειν», ὅπως ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι, εἶναι στοιχεῖο καθαρὰ ἰωνικόν· δὲν ἔχομε παρὰ νὰ θυμηθοῦμε τοὺς ἰάμβους τοῦ Ἀρχιλόχου.

Κωμωδία είναι ή ὠδή, τὸ τραγούδι τοῦ κώμου. Κῶμος στήν Ἀθήνα σημαίνει ἀρχικά μιὰ συντροφιά ἀπὸ ἄντρες, πού ὕστερα ἀπὸ γλέντι τριγυροῦν στοὺς δρόμους, ὄχι καὶ πολὺ νηφάλιοι, τραγουδώντας, χειρονομώντας, πειράζοντας τοὺς διαβάτες καὶ συχνὰ λέγοντας πράγματα ὄχι καὶ πολὺ κατάλληλα, γιὰ νὰ τ' ἀκούσουν τ' αὐτὰ μιᾶς κοπέλας. Αὐτὸς ὁ χορὸς τῶν ἀντρῶν πού «κωμάζει», γλεντάει, ἀποτελέσσει τὸν πυρήνα τῆς κωμωδίας. Τὸν 6ο π.Χ. αἰῶνα συνδέθηκε στήν Ἀττικὴ μὲ τὸ Διόνυσο κι ἔτσι παρουσιάζεται στὶς γιορτὲς τοῦ θεοῦ, συχνὰ μασκαρεμένος σὲ διάφορα ζῶα, σὲ κατσίκες, βατράχους, μέλισσες, σφήκες, μερμήγκια, ἀκόμα καὶ σὲ πουλιὰ καὶ σὲ ψάρια.

Μὲ κέντρο τὰ αὐτοσχέδια στήν ἀρχὴ τραγούδια τῶν χορευτῶν αὐτῶν, τοὺς ὄχι καὶ πολὺ σεμνοὺς χοροὺς τους καὶ τὰ ἀνοιχτὰ πειράγματά τους σχηματίζεται σιγὰ σιγὰ ἡ ἀρχαία κωμωδία, ἀφομοιώνοντας καὶ ἄλλα στοιχεῖα ὥσπου νὰ πάρει τὴν ὀριστικὴ της μορφή. Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ παλιὰ στοιχεῖα τῆς εἶναι ἡ πα ρ ἄ β α σ η. Ὁ χορὸς στήν ἀρχὴ τῆς παράστασης, συνοδευμένος ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ποιητὴ, «παρέβαινε πρὸς τὸν δῆμον», παρουσιαζόταν δηλαδὴ μπροστὰ στὸ λαὸ τῆς Ἀθήνας πού παρακολουθοῦσε τὴν παράσταση· ἐκεῖ ὁ ποιητὴς μιλοῦσε ἀπευθείας στὸ κοινό, γιὰ νὰ τοῦ συστηθῇ· ἔπειτα ὁ χορὸς ἔψαλλε μιὰ ὠδή, γιὰ νὰ τιμῆσει κάποιον θεό, κι ἀκόμα ἔλεγε διάφορα πειράγματα γιὰ παρόντες καὶ ἀπόντες συντοπίτες.

Μὲ τὸν κῶμο συνδέθηκε πολὺ νωρὶς κι ἓνα ἄλλο στοιχεῖο, ὁ ἄ γ ῶ ν α ς. Ἡ κωμωδία τὸν δανείστηκε, φαίνεται, ἀπὸ τοῦ Ἐπιχάρμου τὰ «δράματα», ὅπως λέγονταν τότε, τὶς κωμωδίες, θὰ λέγαμε ἐμεῖς σήμερα. Ὁ Ἐπίχαρμος ἦταν Δωριεὺς καὶ καταγόταν ἀπὸ τὰ Μέγαρα τῆς Σικελίας. Στὸν ἀγῶνα παρουσιάζονται δύο πρόσωπα, πολλὲς φορὲς ἀλληγορικὰ ἢ καὶ ὁ χορὸς μοιρασμένος σὲ δύο, νὰ συζητοῦν μαλώνοντας γιὰ τὸ ποιὸς ἀπὸ τοὺς δύο ἔχει δίκιο σ' ἓνα ζήτημα, ποιὸς εἶναι καλύτερος κτλ. Ἔτσι στοὺς Βατράχους τοῦ Ἀριστοφάνη μαλώνει ὁ Αἰσχίλος μὲ τὸν Εὐριπίδη, ποιὸς εἶναι ἀνώτερος τραγικὸς ποιητὴς. Σὲ μιὰ κωμωδία τοῦ Ἐπιχάρμου μάλωναν ἡ Γῆ καὶ ἡ Θάλασσα, ποιά εἶναι περισσότερο ὠφέλιμη στὸν ἄνθρωπο.

Τὸ τρίτο στοιχεῖο, αὐτὸ ἐξάπαντος δωρικὸ, παρμένο ἀπὸ τὶς δωρικὲς λαϊκὲς παραστάσεις, εἶναι οἱ ἠθοποιοί. Οἱ ἠθοποιοὶ τῆς κωμωδίας ἔχουν κωμικὰ φουσκωμένες κοιλίες καὶ ὀπίσθια καὶ φοροῦν μᾶσκες κωμικὲς καὶ φαλλό. Ὁ φαλλὸς εἶχε ἀρχικὰ μαγικὴ - θρησκευτικὴ σημασία καὶ συμβόλιζε τὴ γονιμότητα. Τὸν περιέφεραν ὁμάδες «κωμαζόντων» ὑμνώντας τὴ δύναμή του μὲ αὐτοσχέδια τραγούδια — τὰ περίφημα φα λ λ ι κ ἄ. Ἀργότερα συνδέθηκε μὲ τὸ Διόνυσο· οἱ ἠθοποιοὶ τῆς κω-

μωδίας με τὸ νὰ τὸν φοροῦν ἔδειχναν πὼς ἀνήκουν στὸ θίασο τοῦ θεοῦ. Ἄπὸ τὴν ἄλλη, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ἓνα τέτοιο σύμβολο τόνιζε τὸ κωμικὸ στοιχεῖο στὴν ἐμφάνισή τους, ὅπως ἄλλωστε καὶ οἱ μάσκες καὶ τὰ φουσκωμένα ὀπίσθια, καὶ ἔδειχνε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀπὸ ποιά σφαίρα θ' ἀν-
λοῦσαν τ' ἀστεῖα τους.

Ποιὸ τὸ ἔργο τῶν ἠθοποιῶν αὐτῶν στὴν πρωταρχικὴ, μισοαυτοσχέ-
δια κωμωδία; Ὅστερα ἀπὸ τὴν παράβαση τοῦ χοροῦ καὶ τὸν ἀγῶνα, οἱ ἠθοποιοὶ ἔπαιζαν διάφορες κωμικὲς σκηνές, χωρὶς μεγάλῃ σχέσῃ μετὰ προηγούμενα, με ἀτέλειωτους καθγάδες, ὅπου οἱ βρισιῆς καὶ βωμολοχίες ἀφθονοῦσαν καὶ συχνὰ ἔπεφτε ξύλο ὄχι λίγο. Ἡ κωμωδία τελείωνε τότε κατὰ κανόνα μ' ἓνα γλέντι.

Πολλὴν ὥρα δὲν κρατοῦσε, βέβαια, μιὰ τέτοια κωμωδία: ἀναφέρονται ἔργα, κάπως νεώτερα μάλιστα, με 300 μόνο στίχους. Οὔτε καὶ μεγάλῃ ἐνότητα εἶχε. Αὐτὸ πὸν γύρευαν οἱ ποιητὲς τῆς ἦταν ὄχι τόσο νὰ δώσουν ἓνα σφιχτὰ δεμένο καὶ καλὰ ἀρχιτεκτονημένο σύνολο· πῶς πολὺ νὰ ἐπινοή-
σουν σκηνές ὅσο γίνεται πῶς φανταστικὲς καὶ διασκεδαστικὲς. Σκοπὸς τους ἦταν νὰ προκαλέσουν τὸ πλατὺ γέλιο τῶν ἀκροατῶν, λυτρῶνοντάς τους ἀπὸ τὶς θλίψεις καὶ τὶς ἔγνοιες τῆς καθημερινῆς ζωῆς. «ἔχει δὲ ἡ κωμωδία μητέρα τὸν γέλωτα», λέει κάποιος ἀρχαῖος κριτικός. Τοὺς ἀρέσει νὰ περι-
γράφουν με κάθε λεπτομέρεια τὰ παλιὰ εὐτυχισμένα χρόνια, τότε πὸν βασίλευε ὁ Κρόνος, πρὶν ἀπὸ τὸν Δία, τότε πὸν δέναν τοὺς σκύλους μετὰ λουκάνικα καὶ τὰ τραπέζια στρωνόνταν μόνα τους καὶ τὰ φαγιὰ φυ-
τρῶναν στὰ δέντρα καὶ ἄμα περνοῦσες, πετοῦσαν στὸ στόμα σου παρα-
καλώντας σε νὰ τὰ φᾶς. Κατεβάζουν τοὺς ἥρωές τους δίχως δυσκολία στὸν Ἄδη ἢ τοὺς ἀνεβάζουν στὸν οὐρανό, καθάλα στὰ πῶς ἀπίθανα ζῶα ἀνε-
βάζουν ἀπὸ τὸν Κάτω Κόσμο πεθαμένους, παρουσιάζουν ἀκόμα πλῆθος ἀλληγορικὰ πρόσωπα.

Ἐνα παράδειγμα, ἂν καὶ κάπως νεώτερο, γιὰ τὴ χρησιμοποίηση ἀλληγορικῶν προσώπων: Ὁ κωμικὸς Κρατίνος, πειραγμένος ἀπὸ τὸν ἀντί-
παλό του τὸν Ἀριστοφάνη, πὸν στοὺς «Ἰππεῖς» του εἶχε μιλήσει γι' αὐτὸν σὰν γιὰ μιὰ περασμένη πιά δόξα τῆς κωμικῆς τέχνης, τόσο γέρος πὸν ἦταν καὶ ἔκδοτος στὸ κρασί, δὲ δίστασε νὰ διακωμωδῆσῃ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του παρουσιάζοντάς τον πάνω στὴν κωμικὴ σκηνή, νὰ ἔχη γυναίκα του στεφανωτικὴ τὴν κωμωδία καὶ φιλενάδα του τὴ Μέθη. Τὸ ἔργο δὲ μᾶς σώζεται· σκεφτῆτε ὅμως τὴν πρωτοτυπία τῆς ἐπιπόνησης καὶ τὴν κω-
μικότητα μιᾶς σκηνῆς, ὅπου ἡ νόμιμη γυναίκα καὶ ἡ παράνομη, ἡ κυρία Κωμωδία καὶ ἡ δεσποινὶς Μέθη, θὰ τραβολογοῦσαν τὸ γερο-Κρατίνο, ποιά θὰ τὸν πάρη μετὰ τὸ μῆρος τῆς.

Ἄπὸ τὰ 486 π.Χ. ἡ κωμωδία ἔχει γίνῃ ἐπίσημα δεκτὴ στὰ Μεγάλα

Διονύσια. Ὅστερα ἀπὸ σαράντα χρόνια ἔγινε καὶ στὰ Λήνια ἐπίσημα δεκτὴ. Πρωτύτερα οἱ κωμωδίες παιζόνταν στὴ γιορτὴ αὐτὴ ἀπὸ ἐθελοντές. Ἀπὸ τὶς χρονολογίες αὐτὲς ὁ ἐπώνυμος ἄρχων ἢ ὁ βασιλεὺς ὄριζαν σὲ κάθε γιορτὴ τοὺς χορηγούς, πού θὰ πλήρωναν τὰ ἔξοδα τῆς ἐτοιμασίας τοῦ χοροῦ γιὰ πέντε κωμωδίες· ὄριζαν ἀκόμα καὶ βραβεῖα γιὰ τὶς καλύτερες. Ὅσο περνοῦν τὰ χρόνια, καθὼς πιά θρισκόμαστε στὴ μεγάλη ἀκμὴ τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, ἡ κωμωδία φτάνει στὴν τελειώσή της. Στὰ χέρια ποιητῶν πολὺ μεγάλων, ὅπως ὁ Κρατῖνος, ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ Εὐπολις, καὶ ἐπηρεασμένη εὐεργετικά ἀπὸ τὴ σύγχρονή της τραγωδία, ἡ κωμωδία ἀποκτᾷ ἐνότητα καὶ ἔκταση μεγαλύτερη. Ἡ παράβαση μεταφέρεται τώρα στὴ μέση τοῦ ἔργου, κρατιέται ὅμως πάντα ἄσχετη μὲ τὴν ὑπόθεσή του. Σ' αὐτὴν βρίσκει τώρα συχνὰ ὁ χορὸς τὴν εὐκαιρία νὰ παινέσῃ τὴν τέχνη τοῦ ποιητῆ, νὰ κατηγορήσῃ τοὺς ὁμότεχνους του, ὅτι δὲν ἀξίζουν ἢ ὅτι ἔκλεψαν δικὰ του ἐπινοήματα, νὰ παραπονεθῆ γιατί στὴν προηγούμενη γιορτὴ δὲν ἔδωσαν σ' αὐτὸν τὸ βραβεῖο νὰ τὰ βάλῃ μὲ τοὺς πολιτικούς κ.ἄ.π. Ἡ βωμολοχία ἔχει περιοριστὴ κάπως, καθόλου ὅμως ἡ προσωπικὴ σάτιρα· ἀπεναντίας αὐτὴ ἔχει δυναμώσει καὶ ἀπλώσει σὲ ὅλα τὰ μέρη τῆς κωμωδίας.

Ἡ ἀθηναϊκὴ δημοκρατία εἶχε δώσει στὴν κωμωδία τὸ δικαίωμα τῆς παρηγορίας, τὸ δικαίωμα νὰ τὰ λέῃ ὅλα, χωρὶς νὰ φοβᾶται ὁ ποιητὴς τῆς μήπως τὸν καταγγείλουν γιὰ σκαφαντία καὶ ἐξύβριση, ἔτσι πού τὸν προστάτευε ὁ ἱερὸς νόμος τοῦ θεοῦ Διονύσου. Θὰ πηγαίναμε μακριά, ἂν ζητούσαμε νὰ μελετήσουμε τοὺς κοινωνικούς καὶ πολιτικούς ὄρους πού βοήθησαν στὸ νὰ πάρῃ ἡ κωμωδία μιὰ τέτοια ἐλευθερία. Ἐνα εἶναι βέβαιο: ὅσο κι ἂν προσπάθησαν οἱ πολιτικοὶ νὰ σταματήσουν τὸ κακό, τὸ ὄνομα στί κ ω μ ω δ εῖ ν, τὸ νὰ διασύρῃ δηλαδή ἡ κωμωδία ὄχι μόνο τὴ δημόσια, ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδιωτικὴ ζωὴ κάθε πολίτη μὲ τ' ὄνομά του, ἔμεινε ἀπόλυτο δικαίωμά της, καὶ μόλις στὸ τέλος τοῦ 5ου αἰῶνα, ὅταν πιά ἡ ἀθηναϊκὴ δημοκρατία εἶχε γονατίσει ὕστερα ἀπὸ τὴν ἥττα τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, τὸ ὄνομα στί κ ω μ ω δ εῖ ν λιγοστεύει στὸ ἐλάχιστο, γιὰ νὰ χαθῆ ἐντελῶς ἀργότερα.

Τί ἀπὸ τὶς κακίες καὶ τὶς ἀδυναμίες πού ἀποδίδει ἡ κωμωδία στὰ θύματά της εἶναι ἀληθινὸ καὶ τί ψεύτικο, δὲν μπορούμε πάντα νὰ τὸ ξεχωρίσουμε σήμερα. Τὸ βέβαιο εἶναι πὼς στὴν προσωπικὴ σάτιρα, πού ἀρχικὰ δὲν εἶχε ἄλλο σκοπὸ ἀπὸ τὸ νὰ διασκεδάξῃ τὸ ἀκροατήριον, στὰ χρόνια τῶν τριῶν μεγάλων κωμικῶν δοκιμάζουν νὰ δώσουν ἕνα κάπως σοβαρότερον νόημα.

Ἀπὸ τὴν τραγωδία δὲ διδάχτηκε ἡ κωμωδία τὴν ἐνότητα τοῦ μύθου μόνο· οὔτε θὰ ἐξαντλούσαμε τὴν ἐπίδραση τῆς τραγωδίας πάνω στὴν

κωμωδία, ἂν ἀναφέραμε ὀρισμένες τεχνικὲς λεπτομέρειες πὸν πῆρε ἡ δεύτερη ἀπὸ τὴν πρώτη. Πιὸ μεγάλη σημασία ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ἔχει τὸ ὅτι ἡ κωμωδία ἔρχεται σιγὰ σιγὰ στὴν ἐπίγνωση πὸς ἡ ἀποστολὴ τῆς εἶναι παράλληλη μὲ τῆς τραγωδίας, νὰ βοηθῆ δηλαδὴ καὶ αὐτὴ στὴν προκοπὴ τῆς πολιτείας μὲ τὸ νὰ χτυπᾷ κάθε παρανομία καὶ κακία. Ἰερὸς εἶναι καὶ τῆς κωμωδίας ὁ χορὸς καὶ τὸ χρέος του εἶναι «χρηστὰ τῇ πόλει συμπαρανεῖν καὶ διδάσκειν». Δὲν τοῦ φτάνει πιά νὰ εἶναι μόνο «χαρίεις», νὰ δίνει δηλαδὴ μόνο εὐχαρίστηση μὲ τὰ ἄστεϊα του· θέλει νὰ εἶναι καὶ ἀφέλιμος. Δημόσια μάλιστα, ὅπως ρητὰ λέγεται, θέλει νὰ εἶναι, γιὰ νὰ τιμωρῆ τοὺς κακοὺς πολίτες. Τὸ «παιδεύειν ἀνθρώπους καὶ βελτίους ἀπεργάζεσθαι», τὸ νὰ μορφώῃ τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ τοὺς κἀνῃ καλύτερους, δὲ μένει προνόμιο τῆς τραγωδίας· μιὰ τέτοια ἀποστολὴ διεκδικεῖ τώρα καὶ ἡ κωμωδία.

Ἔτσι, ὁ κωμικὸς ποιητὴς καταπιάνεται νὰ κρίνῃ ὅλα τὰ σημαντικὰ καὶ ἀσήμαντα πρόσωπα τοῦ καιροῦ του, πρὸ πολλὸν τοὺς πολιτικούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς στρατηγούς, τοὺς φιλοσόφους, τοὺς ῥήτορες, τοὺς μάντιδες, τοὺς ποιητὲς, τοὺς μουσικούς. Ἀκόμα παίρνει θέση ἀπέναντι σὲ κάθε σοβαρὸ πολιτικὸ, κοινωνικὸ, θρησκευτικὸ, ἠθικὸ κλπ. πρόβλημα τῆς ἐποχῆς του.

Ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ Εὐπόλις ἀρχίζουν τὴ συγγραφικὴ τους δράση γύρω στὰ 430 π.Χ., μιὰ γενιὰ πρὸ παλιὸς εἶναι ὁ Κρατῖνος. Εἶναι τὰ πρὸ δοξασμένα, μὰ καὶ πρὸ ταραγμένα χρόνια τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, στὴν ἀρχὴ μὲ τὸ μεγάλο Περικλῆ προστάτη τοῦ δήμου, ἔπειτα μὲ τοὺς διάφορους δημαγωγούς μέσα στὶς περιπέτειες τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Εἶναι τὰ χρόνια πὸν οἱ σοφιστὲς πλημμυρίζουν τὴν Ἀθήνα, ἀπαρνητὲς τῆς παλιᾶς παράδοσης καὶ διαλαλητὲς μιᾶς καινούριας σοφίας. Εἶναι τὰ χρόνια πὸν ὁ Εὐριπίδης κατεβάξει τοὺς παλιούς τιμημένους ἥρωες τοῦ μύθου στὸ ἐπίπεδο τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, ὅλο πάθη καὶ μικρότητες. Φιλοσοφία, ποίηση, μουσικὴ - ὅλα ἀφήνουν τοὺς παλιούς δοκιμασμένους δρόμους καὶ παλεύουν ν' ἀνοίξουν καινούριους.

Ἀπέναντι σὲ ὅλη αὐτὴ τὴν ἀνανεωτικὴ καὶ καταλυτικὴ κίνηση θ' ἀντιταχτῆ ἡ κωμωδία. Θὰ ὑπερασπιστῆ μὲ πείσμα τὰ παλιὰ ἰδανικὰ καὶ θὰ χτυπῆσῃ δίχως ἔλεος τοὺς ἐκπροσώπους κάθε νεωτερικοῦ. Θὰ πάρῃ συντηρητικὴ στάση στὸ πρόβλημα τῆς παιδείας, τῆς ποίησης, τῆς μουσικῆς, ἀκόμα θὰ χτυπῆσῃ τοὺς φιλοπόλεμους καὶ θὰ προπαγανδίσῃ γιὰ τὴν εἰρήνη μὲ τοὺς Σπαρτιάτες. Ἄν τὰ ὄπλα τῆς κωμωδίας δὲν εἶναι πάντα τίμα, αὐτὸ δὲν ἔχει σημασία, ὅταν πολεμᾷς μὲ τὴ σάτιρα. Ποιὸς κωμικὸς, ὅσο καὶ νὰ κολακεύεται νὰ πιστεῖ πὸς ἡ σάτιρά του ἔχει μορφωτικούς σκοπούς, διστάζει ποτὲ νὰ φτάσῃ στὴν ὑπερβολὴ ἢ καὶ στὸ ψέμα, ὅταν νιώθῃ πὸς μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ θὰ διασύρῃ πρὸ πολλὸν τὸν ἀντίπαλο καὶ

θά προκαλέση πιὸ ἄφθονο τὸ γέλιο τῶν ἀκροατῶν του;

Συνηθίζουσι νὰ πιστεύουσι πὼς οἱ ποιητὲς τῆς ἀρχαίας κωμωδίας ἀνήκουσι τοὺς ἀντιδραστικούς ἀριστοκρατικούς κύκλους τῆς Ἀθήνας, πού ἀντιπολιτεύονταν τὴν ἄκρατη δημοκρατία τοῦ καιροῦ τους καὶ πολεμοῦσαν κάθε νεωτερισμὸ πού κατάστρεφε τὴν παλιὰ τάξη. Ἐάν κρίνομε ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν κωμικῶν, ἡ κρίσις αὐτὴ εἶναι βέβαια ἀπόλυτα σωστή. Τὸ ζήτημα ὅμως ἀπαιτεῖ κάπως βαθύτερην ἐξέτασιν· γιατί εἶναι φυσικὸ νὰ ρωτηθῆ κανεὶς: Καλά, μέσα σὲ τόσους κωμικούς ποιητὲς δὲ βρέθησαν μερικοί, πού νὰ ἔχουν δημοκρατικὰ φρονήματα; Τὸ ἀντερώτημα εἶναι: καὶ τί δουλειὰ θὰ ἔπρεπε ὁ κωμικὸς νὰ κάνῃ, γιὰ νὰ τὸν πιστέψουμε δημοκρατικὸ; Νὰ ἐπαινέσῃ τὴ δημοκρατία τῆς ἐποχῆς του καὶ τοὺς ἡγέτες τῆς; Μὰ τῆς κωμικῆς τέχνης ἔργον εἶναι νὰ προκαλῆ τὸ γέλιο κοροϊδεύοντας, ὅχι νὰ σοβαρολογῆ ἐπαινώντας. Νὰ χτυπήσῃ πάλι τοὺς ἀντιδραστικούς ἀριστοκράτες; Μὰ αὐτοὶ ἦσαν ἀπὸ πολλὰ χρόνια τώρα ἔξω ἀπὸ τὴν ἐξουσία. Τί νόημα ἔχει νὰ χτυπᾷ αὐτὸν πού κείτεται δίχως δύναμιν; Καὶ τί ἐνδιαφέρο μπορεῖ νὰ γεννήσῃ μὰ σάτιρα ἀνεπίκαιρη, πού ἀναφέρεται εἴτε σὲ καιροὺς περασμένους εἴτε σὲ καταστάσεις ἀνύπαρχτες; Τὸ ἴδιον ἀνεπίκαιρον καὶ δίχως ἐνδιαφέρο θὰ ἦταν, ἂν οἱ κωμικοὶ τὰ ἔβαζαν μὲ τίς παλιὰς ἰδέας, γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὰ καινούρια πνευματικὰ κινήματα στὴ φιλοσοφία, στὴν ἐκπαίδευσιν, στὴν ποίησιν, στὴ μουσικὴ. Ἐὰς μὴν ξεχνοῦμε, μέσα στὰ ἄλλα, πὼς τὸ καινούριον δίνει πολὺ πιὸ πρόσφορον ἔδαφος γιὰ σάτιρα παρὰ τὸ παλιὸ καὶ καθιερωμένον.

Μὲ δυὸ λόγια: οἱ κωμικοὶ ἀνήκουσι πάντα στὴν ἀντιπολίτευσιν, ἀκριβῶς γιατί εἶναι κωμικοί. Ἐὰν τὴν ἐποχὴ πού ἐξετάζομε ἐπικρατοῦσε ἡ δημοκρατία καί, στὸ πνευματικὸ πεδίον, οἱ νεωτεριστικὲς τάσεις, φυσικὸ ἦταν αὐτὰ νὰ κοροϊδέψουν. Ἄλλιῶς θὰ ἔπρεπε νὰ γίνουσι ποιητὲς ἐγκωμίων, ὑμνογράφοι, ρήτορες, ὅ,τι ἄλλο θέλετε, μόνο κωμικοὶ ὄχι. Ὅπου οἱ κωμικοὶ ἐπαινοῦν — παλιούς πολιτικούς, στρατηγούς, ποιητὲς —, τοὺς ἐπαινοῦν μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ δυναμώσουν μὲ τὴν ἀντίθεσιν τίς κατηγορίας τους γιὰ τοὺς ζωντανούς.

Οἱ κωμικοὶ στὰ πολιτικὰ τους φρονήματα δὲν ἦσαν λιγότερον δημοκρατικοὶ ἀπὸ τοὺς ἀκροατὲς τους, πού γελοῦσαν μὲ ὄλη τους τὴν καρδιά ἀκούγοντας νὰ τοὺς κοροϊδεύουν τοὺς ἀρχηγούς τους καὶ τὸ πολιτικὸν τους σύστημα. Φαντάζεστε πὼς οἱ κωμικοὶ ποιητὲς ἦταν τόσο ἀνόητοι νὰ μὴ καταλαβαίνουν πὼς ἡ δημοκρατία, αὐτὴ πού κοροϊδεύαν ἀνήλεα, αὐτὴ ἀκριβῶς, μὲ τὴν ἀπόλυτη ἐλευθερία πού ἔδινε στὸν πολίτην, εἶχε δώσει καὶ σὲ κείνους τὸ δικαίωμα νὰ ἀσκοῦν τὴν σάτιράν τους δίχως φόβον; Ποιὰ πολιτεία συντηρητικὴ, σὰν αὐτὴ πού δείχνουν πὼς ὄνειρεύονται οἱ κωμικοί, ποιά θὰ τοὺς ἄφηνε νὰ κοροϊδέψουν τὸν ἀρχηγὸν τῆς, πὼς εἶχε π.χ. ἓνα

κεφάλι «ένδεκάκλινον», πού ἤθελε ἔντεκα κρεβάτια, γιὰ νὰ μπορῆ νὰ ξαπλώσῃ; Νὰ τὸν παρουσιάσουν ἄλλοῦ τύραννο, ἄλλοῦ φοβιτισάρη, ἄλλοῦ ν' ἀποφασίξῃ ν' ἀνοίξῃ πόλεμο γιὰ τὸ χατίρι μιᾶς γυναίκας μόνο, ἄλλοῦ γιὰ ἄλλους λόγους; Καὶ ὅμως ἡ ἀθηναϊκὴ δημοκρατία εἶχε ἐπιτρέψει στοὺς κωμικοὺς νὰ τὰ ποῦν ὅλα αὐτὰ γιὰ τὸ πιὸ μεγάλο της τέκνο, τὸν Περικλή.

Ἔστερα ἀπὸ τὴ σύντομη αὐτὴ εἰσαγωγὴ στὴν ἀρχαία κωμωδία περιοριζόμαστε νὰ δώσουμε κι' ἐλάχιστες γενικὲς πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ ποιητῆ.

Ὁ Ἀριστοφάνης γεννήθηκε γύρω στὰ 445 π.Χ. στὴν Ἀθήνα, ὅπου καὶ πέρασε ὅλη του τὴ ζωὴ. Σύγχρονοί του, ἂν καὶ ποιὸς λίγο ποιὸς πολὺ μεγαλύτεροι, ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης, ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Θουκυδίδης. Ὅταν κατάλαβε τὸν ἑαυτό του, στὴν Ἀκρόπολη ὑψωνόταν ὁ Παρθενώνας καὶ τὰ Προπύλαια· ἔφηθος εἶδε νὰ χτίζεται ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης καὶ ν' ἀρχίζουν οἱ ἐργασίες γιὰ τὸ Ἐρέχθειο. Ἦταν μόλις δεκαοχτῶ χρονῶν, ὅταν ἔγραψε τὸ πρῶτο του ἔργο, τοὺς «Δαιταλεῖς», στὰ 427. Τὴν κωμωδία αὐτὴ, πού δὲ μᾶς σώζεται, τὴν παρουσίασε στὸ κοινὸ μὲ ξένο ὄνομα, ὄχι μὲ τὸ δικό του, ἔτσι νέος πού ἦταν. Τὸ σύστημα αὐτὸ τὸ ἀκολούθησε καὶ ἀργότερα ἀρκετὲς φορὲς, καὶ ὅταν πιὰ ἢ ἡλικία δὲν τὸν ἐμπόδιζε. Μετὰ ἓνα χρόνον γράφει τοὺς «Βαβυλώνιους», τὸν ἀκόλουθο, εἴκοσι χρονῶν, τοὺς «Ἀχαρνεῖς». Εἴκοσιενὸς χρονῶν διδάσκει μὲ τ' ὄνομα του τοὺς «Ἰππεῖς», εἴκοσιδύο τὶς «Νεφέλες», εἰκοσιτριῶν τὶς «Σφήκες» καὶ ἄλλο ἓνα ἔργο πού δὲ σώζεται σήμερα. Σαραντὰ χρονῶν, τὸ 405, διδάσκει μὲ τ' ὄνομα τοῦ Φιλωνίδη τοὺς «Βατράρχους», πού γράφτηκαν τὸ 406. Ἔτσι συνεχίζει σὲ ὅλη του τὴ ζωὴ μὲ ἀκούραστη γονιμότητα. Ἐγραψε πάνω ἀπὸ σαράντα κωμωδίες· ἀπὸ αὐτὲς σώζονται μόνο οἱ ἔντεκα. Τὸ τελευταῖο ἔργο πού δίδαξε στὰ 388, ὁ «Πλοῦτος», ἀνῆκε πιὰ στὴ «μέση» πού λέμε κωμωδία, ὄχι στὴν ἀρχαία. Λίγο πιὸ ὕστερα, γύρω στὰ 385, πρέπει νὰ πέθανε.

Στὸ θάνατό του, τὴ θεία τέχνη του δὲ βρέθηκε ἄλλος νὰ τὴν ὑμνήσῃ ὠραιότερα ἀπὸ τὸν Πλάτωνα μὲ τὸ σύντομο ἐπιγράμμα του:

«Οἱ Χάριτες ναὸ γυρεύοντας γερὸ, πού νὰ μὴν πέση,
νὰ κάτσουν μέσα, τὴν ψυχὴ τοῦ Ἀριστοφάνη ἐβρῆκαν.»

I. Θ. ΚΑΚΡΙΔΗΣ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

- 431 Ἀρχὴ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ βασιλεὺς τῶν Σπαρτιατῶν Ἀρχίδαμος κάνει τὴν πρώτη εἰσβολή του στὴν Ἀττικὴ λεηλασία τῶν Ἀχαρνῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι διώχνουν τοὺς Αἰγινῆτες ἀπὸ τὸ νησί τους. Εἰσβολὴ τοῦ Περικλῆ στὴ Μεγαρίδα.
- 430 Λοιμός. Οἱ Σπαρτιάτες ἀπορρίπτουν προτάσεις τῶν Ἀθηναίων γιὰ εἰρήνη.
- 429 Οἱ Ἀθηναῖοι παίρνουν τὴν Ποτίδαια. Θάνατος τοῦ Περικλῆ.
- 428 Ἀποστασία τῆς Λέσβου.
- 427 *Δαιταλῆς* (κωμωδία πὺν δὲ σώζεται). Καταστολὴ τῆς ἀποστασίας τῆς Λέσβου· σφαγὴ χίλιων Μυτιληνιῶν.
- 426 Διονύσια: *Βαβυλώνιοι* (κωμωδία χαμένη).
- 425 Λήναια: *Ἀχαρνῆς*. Ἀποκλεισμός Σπαρτιατῶν στὴ Σφακτηρία. Αὐγουστος: Θρίαμβος τοῦ Κλέωνα στὴ Σφακτηρία. Ἀπόρριψη προτάσεων τῶν Λακεδαιμονίων γιὰ εἰρήνη.
- 424 Λήναια: *Ἰπλῆς*. *Ἐκάβη* τοῦ Εὐριπίδη. Ἀπριλῆς: Ὁ Κλέωνας ἐκλέγεται στρατηγός. Καλοκαίρι: Ἐκστρατεία τοῦ Βρασίδα στὴ Μακεδονία. Χειμῶνας: Οἱ Βοιωτοὶ νικοῦν τοὺς Ἀθηναίους στὸ Δῆλιο.
- 423 Διονύσια: *Νεφέλαι*. Ἀνακωχὴ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν γιὰ ἓνα χρόνον.
- 422 Λήναια: *Σφῆρες*. Φθινόπωρο: Θάνατος τοῦ Βρασίδα καὶ τοῦ Κλέωνα.
- 421 Διονύσια: *Εἰρήνη*. «Νικίειος» εἰρήνη.
- 420 Ὁ Ἀλκιβιάδης στρατηγός. Συμμαχία τῶν Ἀθηναίων μὲ τοὺς Ἀργεῖους, τοὺς Ἡλείους καὶ τοὺς Μαντινεῖς.
- 419 Οἱ Ἀργεῖοι κατὰ συμβουλή τοῦ Ἀλκιβιάδη καὶ μὲ ἀττικὴ βοήθεια κάνουν ἐπίθεση στὴν Ἐπίδαυρο.
- 418 Οἱ ἐχθροπραξίαι Ἀθῆνας — Σπάρτης ξαναρχίζουν.
- 417 Σύμπραξις Ἀλκιβιάδη καὶ ὀλιγαρχικῶν ἐκλέγονται στρατηγοὶ αὐτὸς καὶ ὁ Νικίας. Ἐξοστρακισμός τοῦ Ὑπέροβουλο.
- 416 Χειμῶνας: Ἀπάνθρωπη μεταχείριση τῶν Μηλιῶν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους· σφαγὴ τῶν ἀντρῶν, ἐξανδραποδισμός τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδιῶν.
- 415 *Τρωάδες* τοῦ Εὐριπίδη. Ἀκρωτηριασμός τῶν ἐρμῶν. Ἐκστρατεία στὴ Σικελία. Ἀνάκληση καὶ φυγὴ τοῦ Ἀλκιβιάδη.

- 414 Διονύσια: *Ὁρνιθες*.
- 413 Καταστροφή τῶν Ἀθηναίων στή Σικελία.
- 412 *Ἐλένη* τοῦ Εὐριπίδη. *Ἀνδρομέδα* τοῦ ἴδιου. Συνθήκη Σπαρτιατῶν — Τισσαφέρην· ἀναγνώριση περσικῆς κυριαρχίας ἐπάνω στίς ἑλληνικῆς πόλεις τῆς Ἀσίας· συντήρηση τῶν πληρωμάτων τοῦ πελοποννησιακοῦ στόλου ἀπό τοὺς Πέρσες.
- 411 Λήναια: *Λυσιστράτη*. Διονύσια: *Θεσμοφοριάζουσαι*. Μάρτης: Ὀλιγαρχικὸ κίνημα στήν Ἀθήνα· βουλή τῶν 400. Ἀνάκληση τοῦ Ἀλκιβιάδη ἀπὸ τὴν ἔξορία. Τὸ ὀλιγαρχικὸ καθεστῶς μετριάζεται κι ἔπειτα πέφτει.
- 410 Στρατιωτικῆς ἐπιτυχίης τοῦ Ἀλκιβιάδη.
- 409 *Φιλοκλήτης* τοῦ Σοφοκλῆ.
- 408 *Ὁρέσις* τοῦ Εὐριπίδη.
- 407 Ἐπιστροφή τοῦ Ἀλκιβιάδη στήν Ἀθήνα.
- 406 Ναυμαχία στίς Ἀργινοῦσες. Θάνατος τοῦ Εὐριπίδη καὶ ἀργότερα καὶ τοῦ Σοφοκλῆ.
- 405 Λήναια: *Βάτραχοι*.
- 404 Ἦττα τῶν Ἀθηναίων. Καταστροφή τῶν μακρῶν τειχῶν. Τριάντα τύραννοι.
- 403 Ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατίας στήν Ἀθήνα. Ἀμνηστία.
- 401 Μάχη Κύρου καὶ Ἀρταξέρξη στὰ Κούναξα.
- 399 Θάνατος τοῦ Σωκράτη.
- 395 Συμμαχία τῶν Ἀθηναίων μὲ τοὺς Θηβαίους, τοὺς Κορίνθιους καὶ τοὺς Ἀργεῖους.
- 394 Ὁ Ἀγησίλαος νικᾷ τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς συμμάχους τους κοντὰ στήν Κορώνεια, ὁ Κόνωνας νικᾷ τοὺς Σπαρτιάτες σὲ ναυμαχία κοντὰ στήν Κνίδα.
- 392 *Ἐκκλησιάζουσαι*.
- 388 *Πλοῦτος*.

ΒΑΤΡΑΧΟΙ

ΑΠΟ ΤΟΥΣ τρείς μεγάλους αρχαίους τραγικούς ποιούς ήταν ο μεγαλύτερος; Πολλά σημάδια δείχνουν πώς ο 'Αριστοφάνης θρυσκόταν κάτω από τη γοητεία της ποίησης του Εὐριπίδη, γοητεία που θά ήθελε ίσως μά που δέν μπορούσε νά τῆς ξεφύγη. Τόν Εὐριπίδη τόν ἐνιωθε βαθιά, τόν παρακολουθοῦσε, τόν μελετοῦσε, τόν ἤξερε σχεδόν ἀπ' ἔξω, ἦταν τόσο ἐξοικειωμένος μέ τὸ ὕφος του, ὥστε μπορούσε πολὺ εὐκόλα καὶ ἄνετα νά τόν μιμηθῆ ἢ νά τόν παρωδήση. Ἀντιστεκόταν ὅμως στό μάγεμα αὐτὸ καὶ δύσκολα τὸ ὁμολογοῦσε. Γιατί στὸν Εὐριπίδη ὑπῆρχαν καὶ πολλὰ στοιχεῖα που ξυπνοῦσαν μέσα στοῦ 'Αριστοφάνη τὴν ψυχὴ τῆ δυσφορία, τὴν ἀγανάκτηση καὶ τὸ μῖσος.

Ὁ Εὐριπίδης, ἀνήσυχο ἐρευνητικὸ πνεῦμα καὶ τολμηρὸς καλλιτέχνης, εἶχε ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τοὺς προκατόχους του σὲ πολλὰ καὶ εἶχε κάμει πολλοὺς νεωτερισμούς. Οἱ καινούριες καλλιτεχνικὲς μορφές, που εἶχε πλάσει, στὴ σύνθεση, στὰ πρόσωπα, στό ὕφος, στοὺς λυρικοὺς τρόπους, στὴ μουσικὴ, δέν μπορούσαν νά ἔχουν ἀπήχηση πάντα στὴν ψυχὴ ἐνὸς συντηρητικοῦ καὶ νοσταλγοῦ τοῦ παλιοῦ καιροῦ, ὅπως ἦταν ὁ 'Αριστοφάνης. Ἐπειτα ἡ ἐλεύθερη καὶ προοδευτικὴ γενικὰ στάση του ἀπέναντι στὰ κοινωνικά, πολιτικά, θρησκευτικὰ καὶ φιλοσοφικὰ προβλήματα ἐνοχλοῦσε καὶ ἐρέθιζε τὸν κωμικὸ μας ὅσο καὶ ἡ τέχνη του καὶ ἀκόμα ἴσως πιὸ πολὺ. Καὶ στό ἐρώτημα ποιὸς τραγικός ἦταν ὁ πιὸ μεγάλος, ὁ 'Αριστοφάνης, βασισμένος σὲ ὑποκειμενικὰ κριτήρια καὶ αἰσθητικὰ καὶ ἔξωαισθητικὰ, δὲ δυσκολευόταν ν' ἀπαντήση: πρῶτος ὁ Αἰσχύλος, δεύτερος ὁ Σοφοκλῆς, τρίτος ὁ Εὐριπίδης.

Ὁ Αἰσχύλος, ὁ παλιός, ὁ Μαραθωνομάχος, ἦταν ὁ ἐκπρόσωπος τῆς λαμπρῆς, τῆς ἀντρίκειας, τῆς αὐστηρῆς καὶ λιτῆς Ἀθήνας τοῦ παλιοῦ καιροῦ, τῆς Ἀθήνας που πολεμοῦσε τοὺς βαρβάρους καὶ ὄχι ἄλλους Ἕλληνες, τῆς Ἀθήνας που — κατὰ τὸν 'Αριστοφάνη — δέν εἶχε ἀκόμα χαλάσει ἀπὸ τὰ διδάγματα τῶν σοφιστῶν καὶ τῶν φιλοσόφων, ἀπὸ τοὺς νεωτερισμοὺς τῶν νέων ποιητῶν καὶ μουσικῶν καὶ ἀπὸ τὸ ἀνέβασμα τοῦ δήμου καὶ ὄχι μόνο ἐκπρόσωπός της, κατὰ παραπάνω πλάστης καὶ δημιουργὸς τῆς ζωῆς της ἢ τουλάχιστο ἓνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους συντελεστὲς τοῦ μεγαλείου της. Πρῶτος λοιπὸν ὁ Αἰσχύλος. Αὐτὸ δέν εἶναι

περίεργο. Λιγότερο κατανοητό για μᾶς είναι πῶς ἕνας κωμικός ποιητὴς σκέφτηκε νὰ πάρῃ γιὰ θέμα κωμωδίας τὸ φιλολογικὸ αὐτὸ πρόβλημα: ποιὸς τραγικός ποιητὴς εἶναι ὁ ἀνώτερος; Καὶ ὅμως ὁ Ἀριστοφάνης τὸ πῆρε καὶ ἔπλασε πάνω σ' αὐτὸ ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ δυνατὰ του ἔργα καὶ μάλιστα μιὰ κωμωδία πού ἄρρεσε πολὺ στὸ ἀθηναϊκὸ κοινὸ καὶ εἶχε μιὰ ἐξαιρετικὴ ἐπιτυχία.

Ο Ἰ Β ἄ τ ρ α χ ο ι παίχτηκαν τὸ 405. Ὁ Σοφοκλῆς εἶχε πεθάνει λίγο πρὶν εἶχε πεθάνει καὶ ὁ Εὐριπίδης· ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Αἰσχύλου εἶχε περάσει μισὸς αἰώνας. Μεγάλος τραγικός ποιητὴς δὲν εἶχε πιά μείνει στὴν Ἀθήνα κανένας. Ὁ Διόνυσος, ὁ θεὸς τοῦ θεάτρου, λυπημένος γι' αὐτὸ, ἀποφασίζει νὰ κατεβῆ στὸν Ἄδη, γιὰ νὰ ξανανεβάσῃ στὸν Ἀπάνω Κόσμο τὸν Εὐριπίδη καὶ νὰ μορῶ ἔτσι ἡ πόλη νὰ ὀργανώῃ πάλι, μὲ τρόπο πού ν' ἀξίζῃ, τοὺς τραγικούς της Χοροὺς.

Ἡ κωμωδία εἶναι ἀρκετὰ πολυπρόσωπη, μὰ τὰ κύρια πρόσωπα εἶναι τρία, ὁ Διόνυσος, ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Εὐριπίδης. Γιὰ τὸ Σοφοκλῆ γίνεται λίγος λόγος, στὸ ἔργο ὅμως ὁ ποιητὴς αὐτὸς δὲν ἐμφανίζεται, γιὰτὶ ἀναγνωρίζοντας τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Αἰσχύλου δὲν ἔχει κανένα λόγο νὰ λάβῃ μέρος στὸν ἀγώνα. Χοροὺς ἢ κωμωδία μας ἔχει δυό, τὸ Χορὸ τῶν μυστῶν, πού εἶναι καὶ ὁ καθαντὸ Χορὸς της, καὶ ἕνα παραχορήγημα, τοὺς βατράχους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους κιόλας, ὅπως εἶπαμε καὶ ἄλλοῦ, πῆρε τὸν τίτλο της.

ΟΔΗΓΙΕΣ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΗ ΣΤΟ ΔΙΟΝΥΣΟ (1 — 165). Ὁ Διόνυσος εἶν' ἔτοιμος γιὰ τὸ ταξίδι στὸν Κάτω Κόσμο. Τὸ ντύσιμό του εἶναι παρδαλό. Σὰ θεὸς προστάτης τῆς τραγωδίας ποδέθηκε μὲ κοθόρνους, μὰ πάνω ἀπὸ τὸ λεπτὸ κροκωτὸ του φόρεμα, ταιριαστὸ μὲ τὴ μαλθακὴ καὶ τρυφηλὴ του διάθεση, ἔριξε ἕνα τομάρι λιονταριοῦ καὶ πῆρε καὶ ρόπαλο στὸ χέρι του. Γιὰτὶ τὸ ταξίδι δὲν εἶναι ἀκίνδυνο καὶ καλὰ θὰ εἶναι νὰ μορῶ νὰ περᾶ, ὅταν χρειάζεται, γιὰ παλικαρὰς, γιὰ Ἡρακλῆς. Κι ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὁ Ἡρακλῆς εἶχε κατεβεῖ κάποτε στὸν Ἄδη, τότε πού πήγε νὰ κλέψῃ τὸν Κέρβερο, καὶ ἤξερε τὰ κατατόπια, ὁ Διόνυσος, πού τὸν εἶχε δὰ καὶ ἀδερφὸ — τῆς Ἀλκμήνης γιὸς ὁ ἕνας, τῆς Σεμέλης ὁ ἄλλος, μὰ τοῦ Δία παιδιά καὶ οἱ δυό — πηγαίνει νὰ τοῦ ζητήσῃ πληροφορίες γιὰ τὸ δρόμο. Τὸν συνοδεύει ἕνας δούλος, ὁ Ξανθίας, καθάλα σὲ γάιδαρο καὶ σηκώνοντας στὸν ὄμο του, κρεμασμένες ἀπὸ ἕνα ραβδί, τὶς ἀποσκευὲς τοῦ ἀφεντικοῦ του.

Ὁ Ἡρακλῆς δὲν μορῶε νὰ κρατήσῃ τὰ γέλια βλέποντας τὸ παράξενο ντύσιμο τοῦ Διόνυσου: λιονταροτόμαρο πάνω ἀπὸ κροκωτὸ! Ὁ Διόνυσος τοῦ ἐκθῆτει τὸ σκοπὸ τοῦ ταξιδιοῦ του καὶ τοῦ ζητᾶ τὶς ἀναγκαῖες ὁδηγίες. Πῶς νὰ πάῃ στὸν Ἄδη; «Κρεμάσου, τοῦ λέει ὁ ἄλλος, ἢ πιὲ κώνειο ἢ πέσε

ἀπὸ τὸν ψηλὸ πύργου τοῦ Κεραμεικοῦ.» Μὰ αὐτά, βέβαια, εἶναι ἀστεῖα. Οἱ σοβαρὲς ὁδηγίαι ἀκολουθοῦν. Γιὰ νὰ πάη κανεὶς στὸν Ἴαδη, πρέπει νὰ περάσῃ μιὰ μεγάλη ἄπατη λίμνη. Εἶν' ἐκεῖ ἕνας γέρος περαματάρης, ποὺ γιὰ δυὸ ὄβολους περνᾷ ὄσους πρόκειται νὰ πᾶνε ἀντίπερα. Ἐκεῖ, στὴν πέρα ὄχθη, εἶναι στὴν ἀρχὴ φίδια καὶ φοβερὰ θεριά. Εἶναι ἀκόμα λάσπες καὶ ἀκαθαρσίες καὶ μέσα τους κολασμένοι. Παραπέρα ὅμως χαϊδεύουν τὴν ἀκοή σου ἀπαλὰ φροσήματα αὐλῶν καὶ τὰ μάτια σου ἕνα ὠραῖο φῶς· βλέπεις μυρτιές καὶ συναντᾷς εὐτυχημένους θιάσους ἀντρῶν καὶ γυναικῶν· εἶναι οἱ μακάριοι ποὺ στὸν Ἄπάνω Κόσμο εἶχανε μνηθῆ στὰ μυστήρια. Αὐτοὶ κατοικοῦν πολὺ κοντὰ στὸ παλάτι τοῦ Πλούτωνα καὶ θὰ εἶναι πρόθυμοι νὰ δώσουν στὸν ὁδοιπόρο ὅσες ἄλλες πληροφορίες θὰ χρειαστῇ. Καλὸ ταξίδι λοιπόν!

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΙΠΙΕΤΕΙΕΣ ΤΟΥΤ (166-673). Ὁ Διόνυσος καὶ ὁ Ξανθίας φτάνουν στὴ λίμνη. Τὸ καίκι τοῦ Χάρωνα πέφτει δίπλα στὴν ἀρολιμνιά. Ὁ γέρος περαματάρης δέχεται νὰ περάσῃ τὸ Διόνυσο, ὄχι ὅμως καὶ τὸν Ξανθία, γιὰτὶ αὐτὸς εἶναι δοῦλος καὶ δὲν ἔλαβε μέρος στὴ... ναυμαχία, ἐννοεῖ τῶν Ἀργινοῦσῶν, ὥστε ν' ἀποχτήσῃ δικαιώματα! Μπορεῖ ὅμως νὰ κάμῃ πεζὸς τὸ γύρο τῆς λίμνης καὶ ἀφέντης καὶ δοῦλος νὰ ξανανατιμώσουν ἀντίπερα. Ἔτσι καὶ γίνεται. Ἐνῶ ὁ Διόνυσος, τραβώντας αὐτὸς κομπι, περνᾷ τὴ λίμνη, οἱ βάτραχοι κοάζουν ἀθέατοι.

Βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ,
 βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ.
 Ἐμεῖς, τῶν κεφαλόθρυσον
 τὰ βαλτινὰ παιδιὰ, βοερά
 ὕμνους ἄς ποῦμε ἀρμονικούς,
 ἄς ποῦμε τὸ γλυκόφωνο
 τραγοῦδι μας, κοᾶξ κοᾶξ,
 ποὺ γιὰ τὸ Νύσιο¹ Διόνυσο,
 τοῦ Δία τὸ γιό, λαλήσαμε
 κάτω στὶς Λίμνες², τότε πού,
 στῶν ἁγιῶν Χύτρων τὴ γιορτῆ³,
 γιὰ τὸ μετόχι μου τραβᾷ
 μὲς στὸ μεθύσι τοῦ γλεντιοῦ
 τ' ἀνθρωπολόι τ' ἀμέτρητο.
 Βρεκεκεκέξ κοᾶξ κοᾶξ.

1. Νύσιον ἦταν τὸ ὄνομα πολλῶν τόπων ἀφιερωμένων στὸ Διόνυσο.
2. Στὶς Λίμνες, ἀνάμεσα στὸ διονυσιακὸ θέατρο καὶ τὸν Ἴλιό, ἦταν ἕνας παλιὸς ναὸς τοῦ Διόνυσου, τὸ Λήναϊο.
3. Χύτροι ἦταν ἡ γιορτὴ τῆς τρίτης ἡμέρας τῶν Ἀνθεστηρίων.

Τὸ Διόνυσο, ποῦ εἶναι κιόλας, νευριασμένοι ἀπὸ τὸ κουραστικὸ τρᾶ-
βηγμα τοῦ κουπιουῦ, τὸν ἐνοχλεῖ τὸ κοᾶξ κοᾶξ, μὰ οἱ βάρτραχοι δὲν ἐννοοῦνε
νά σταματήσουν.

”Ὅχι! ” Ἄν στὶς ὥραιες λιακάδες,
μὲς στὴν κύπερη, στὰ βοῦρλα,
πήδους δώσαμε, λαλώντας
καὶ μὲ κέφι κολυμπώντας,
ἂν μακριὰ ἀπ’ τοῦ Δία τίς μόρες,
στὸ θυθὸ τοῦ θάλτου, χίλια
πεταχτὰ χοροῦ τραγουδία
μὲ πλάφ πλάφ καὶ μπουρμπουληθρες
τραγουδήσαμε, θ’ ἀκούσης
τώρα πιὸ τρανὸ ἀχολοί.

Στὴν ἄλλη ὄχθη τῆς λίμνης ὁ Διόνυσος ἀνταμώνει τὸν Ξανθία. Ἐκεῖ
εἶναι σκότος καὶ βόρβορος. Μέσα τους πατροκτόνοι καὶ ἐπίορκοι. Ἐδῶ
θὰ εἶναι τὰ θεριά, λέει ὁ Ξανθίας. Ὁ Διόνυσος κάνει τὸ παλικάρι, μὰ μόλις
νομίση πὼς ἀκούεται κρότος, τρέμει ἀπὸ τὸ φόβο του καὶ γίνεται ἐντελῶς
γελοῖος. Τέλος ἀκούεται λάλημα τῶν αὐλῶν καὶ πνέει «δάδων αὔρα μυστι-
κωτάτη». Τραγουδᾷ ὁ Χορὸς τῶν μυημένων μιὰ στροφή.

”Ἰακχε ἐσὺ πολυδόξαστε, πόχεις ἐδῶ τὸ λημέρι σου,

”Ἰακχε, ὦ Ἰακχε,
ἔλα σ’ αὐτὸ τὸ λιβάδι,
ἔλα νὰ μπῆς στὸ χορὸ
τοῦ εὐλαθικοῦ μας θιάσου·
στὴν κεφαλὴ σου ὀλοτρόγυρα
πλούσιο ἀπὸ μύρτα στεφάνι πολύκαρπο ἀνέμισε
καὶ τὸ χορὸ γιὰ τοὺς ὄσιους
μύστες μὲ χτύπους ἐσὺ τοῦ ποδιοῦ σου
ξέθαρρους, ὦ Ἰακχε, ρύθμισε·
εἶναι χορὸς ἀσυγκράτητος,
εἶναι χορὸς παιγνιδιάρης,
ὄλος ἱερότητα, ἀγνότητα, χάρη.

Ἡ μυρωδιὰ ἀπὸ τ’ ἀναμμένα διαδιὰ τῶν μυστῶν χτυπᾷ τὴ μύτη τοῦ
Ξανθία καὶ τοῦ θυμίζει κρέας χοιρινό, γιατί, ὅταν γινότανε μύηση στὰ
Μυστήρια, θυσίαζαν χοίρους. Καὶ λέει :

Τῆς Δήμητρας σεβάσμια θυγατέρα,
ὦ πολυδοξασμένη, τί γλυκιὰ
ποῦ μοῦ ῥθε μυρωδιὰ ἀπὸ χοίρειο κρέας!

Μὰ ὁ Διόνυσος τοῦ ἀπαντᾶ :

Λίγο ἄντερο ἴσως πιάσης, ἂν σωπάσης.

Καὶ ὁ Χορὸς τραγουδᾷ τὴν ἀντιστροφή.

Ξύπνα· γιατί τοὺς δαυλοὺς τοὺς φλογόβολουσ σειώντας στὸ χέρι του,

Ἰακχε, ὦ Ἰακχε,

νὰ ποὺ τ' ὀλόφωτο ἀστέρι
ἦρθε τῆς νύχτιας γιορτῆς.

Φεγγοβολᾷ τὸ λιθάδι·

τώρα σαλεύουν τὰ γόνατα

ὡς καὶ τῶν γέρων τίς ἔγνοιεσ πετοῦν ἀπὸ πάνω τουσ

μέσα στὴν ἄγια αὐτὴ μέρα

καὶ τῶν μακρόσυρτων χρόνων τοὺς γύρουσ.

Μὲ τὴ λαμπάδα ἐσὺ φέγγοντας

βγάλε, ὦ μακάριε, κι ὀδήγησε

τὴ νεολαία τὴ χορεύτρα

στὸ νοτερὸ λουλουδόσπαρτο κάμπο.

Ἄλλο τραγοῦδι λέει πιὸ ὕστερα ὁ Χορὸς.

Ὅλοι τώρα μὲ καρδιὰ

στῶν πολὺανθων λιθαδιῶν

μπῆτε πιὰ τὴν ἀγκαλιὰ

μὲ χοροπηδήματα

κι ἀναμπαίγματα κι ἀστεῖα

καὶ πειράγματα πολλὰ.

(Τὴν κοιλιὰ τὴν ἔχουμε γεμάτη.)

Δρόμο, ἐμπρός· κι εὐγενικοῦσ

ἕμνουσ κοίταξε νὰ πῆσ

μὲ φωνὴ μελωδικὴ

γιὰ τὴ θεὰ τὴ Σῶτειρα,

ποὺ ἔχει τάξει γιὰ τὴ χώρα

σωτηρία παντοτινὴ.

(Κι ἂν ὁ Ἐρωκίωνασ δὲν τὸ θέλη.)

Μὲ στίχοσ ἀπρόοπτα ἀστείουσ τελειώνουν ἡ στροφή καὶ ἡ ἀντιστροφή. Ὁ Ἐρωκίωνασ ἦταν ἕνασ εἰσπρακτορασ φόρων. Μὰ ὁ Χορὸσ συνεχίζει μὲ «ἐτέραν ἕμνων ἰδέαν».

Δήμητρα, ἀφέντρα τῶν ἀγνῶν

τῶν μυστηρίων, γίνε βοηθὸσ

καὶ σκέπη τοῦ Χοροῦ σου ἐσὺ·

καὶ κάμε, θεά μου, ἀσκόνταφτα
 ὅλο μ' ἄστεϊα καὶ μὲ χορούς
 τῆ μέρα νὰ περάσω.
 Νόστιμ' ἄστεϊα κάμε νὰ πῶ,
 νὰ πῶ καὶ λόγια σοβαρά·
 κι ἀντάξια τῆς γιορτῆς σου, ἀφοῦ
 παιγνίδια καὶ πειράγματα
 τελειώσω πιά, νὰ πάρω ἐγὼ
 τῆς νίκης τὸ στεφάνι.

“Ὅλοι αὐτοὶ οἱ ὕμνοι, ποὺ τραγουδοῦν τώρα οἱ μύστες στὸν Ἄδη, εἶναι σὰν ἐκείνους ποὺ ἔλεγαν στὸν Ἀπάνω Κόσμο, δταν ἔκαναν τὴν ἱερὴ πορεία τους ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὴν Ἐλευσίνα. Νὰ καὶ ἄλλο τραγοῦδι τους.

Ἰακχε λατρευτέ, ποὺ τῆς γιορτῆς μας θρῆκες
 τὸ γλυκὸ σκοπό, μαζί μ' ἐμᾶς περπάτα
 στῆς θεᾶς τὸ ναὸ νὰ πάμε·
 δεῖξε πῶς μπορεῖς χωρὶς κανέναν κόπο
 δρόμου μακρινοῦ τὸ τέρμα ἐσὺ νὰ φτάσης.
 Ἰακχε, φίλε τοῦ χοροῦ,
 γίνε συνοδός μου.

Τὸ κουρέλι αὐτὸ κι αὐτὸ τὸ πέδιλό μας
 τὰ κομμάτιασες ἐσὺ γιὰ οἰκονομία
 καὶ νὰ γελᾷ κι ὁ κόσμος·
 κάνουμ' ἔτσι ἐμεῖς, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ποὺ ἦβρες,
 τρέλες καὶ χορούς χωρὶς καμιὰ ζημία.
 Ἰακχε, φίλε τοῦ χοροῦ,
 γίνε συνοδός μου.

Κι ὅπως τώρα ἐγὼ λοξῆ ματιὰ εἶχα ρίξει,
 εἶδα ἀπ' τὸ μικρὸ χιτῶνα τὸ σκισμένο
 πανέμορφης παιδοῦλας,
 μιᾶς συντρόφισσας ἐδῶ τῶν παιγνιδιῶν μας,
 εἶδα σφιχτὴ ρωγούλα νὰ προβάλλη.
 Ἰακχε, φίλε τοῦ χοροῦ,
 γίνε συνοδός μου.

Ὁ Ἰακχος, ποὺ ταυτιζότανε μὲ τὸ Βάκχο, ἦταν ἡ προσωποποίηση τοῦ πνεύματος τῆς πομπῆς, ὁ θεὸς ὁδηγὸς τῆς πορείας πρὸς τὸ ἱερὸ τῆς Δήμητρας. Ὅσοι λάβαιναν μέρος στὴν πορεία γύριζαν μὲ ροῦχα κουρελιασμένα ἀπὸ τὸ χορὸ, τὰ παιγνίδια καὶ τὶς τρέλες ποὺ ἔκαναν στὸ δρόμο.

Γι' αὐτὸ φρόντιζαν νὰ βάζουν τὰ πιὸ παλιά τους ροῦχα¹.

Μὰ κι ἄλλο τραγοῦδι λέει ὁ Χορὸς.

Στὰ πολὺάνθα τὰ λιβάδια
πᾶμε, τὰ γεμάτα ρόδα,
γιὰ τὰ ξέχωρα παιγνίδια
τοῦ πανέμορφου χοροῦ μας
ποὺ τὸν στήνουν οἱ ὀλβιες Μοῖρες.

Εἶναι ὁ ἥλιος καὶ τὸ φῶς του
ἴλαρὰ γιὰ μᾶς μονάχα
πόχουμε μνηθῆ, κι ἡ ζωὴ μας
στάθηκε γεμάτη εὐσέβεια
καὶ γιὰ ντόπιους καὶ γιὰ ξένους.

Ἵσραϊα εἶναι τὰ τραγοῦδια ποὺ ἀκοῦν ὁ Διόνυσος καὶ ὁ συνοδὸς του, ὥρα ὅμως νὰ κάμουν κι ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὁποῖο κατέβηκαν στὸν Ἄδη. Χτυποῦν τοῦ Πλούτωνα τὴν πόρτα καὶ τοὺς ἀνοίγει ὁ Αἰακὸς. Βλέποντας αὐτὸς τὸ Διόνυσο μὲ λιονταρίσιο τομάρι καὶ μὲ ρόπαλο τὸν παίρνει γιὰ τὸν Ἡρακλῆ — ὁ ἴδιος κιάλας ὁ Διόνυσος δήλωσε πῶς εἶναι «Ἡρακλῆς ὁ καρτερός» — καὶ ξεσπᾷ σὲ ἄγριες φοβέρες.

Βρὲ σιχαμένε, ἀδιάντροπε, ξετσίπωτε,
βρωμάνθρωπε, βρωμιάρη, ἀρχιβρωμιάρη!
Τὸ σκύλο μας ἐσύ, τὸν Κέρβερό μας,
ξεκάμπισες, ποὺ ἐγὼ ἔμουν φύλακὰς του,
καὶ τὸ λαιμὸ του σφίγγοντας τὸν πῆρες
καὶ τὸ ἴσκασες καὶ πᾶς. Μὰ τώρα πιάστηκες.
Ὁ βράχος ὁ μαυρόκαρδος τῆς Στύγας²
κι ἡ πέτρα ἡ Ἀχερόντια ποὺ αἶμα στάζει
καλὰ στὴ μέση σ' ἔχουνε, κι οἱ σκύλοι
ποὺ πιλαλοῦν στὸν Κωκυτὸ³ τριγύρω·
ἡ Ὀχιά ἡ ἑκατοκέφαλη⁴ τὰ σπλάχνα
θὰ σοῦ σπαράξῃ ἀπάνω στὰ πλεμόνια σου
θὰ ῥθῆ ἡ Ταρτήσσια⁵ σμέρνα νὰ κολλήσῃ!

1. Ἔτσι καὶ στὰ χρόνια μας ὅσοι λάβαιναν μέρος στὴ θρακιώτικη λαϊκὴ γιορτῆ τοῦ «Καλόγερον». Ὅλα τὰ παλικάρια, λέει ἓνας λαϊκὸς ἀφηγητῆς, ἔβαζαν τὰ «ἀνούφελια» τὰ ροῦχα κεῖνη τὴν ἡμέρα, γιατί πάλειναν καὶ λέρωναν τὰ καλὰ ροῦχα. (Π. Παπαχριστοδούλου, Τ' Ἀ ν α σ τ ε ν ἄ ρ ι α, σελ. 344.)

2. Ὁ μαῦρος, ζωσμένος ἀπὸ τὸ σκοτάδι βράχος, ἀπ' ὅπου ἔπεφτε τὸ θολὸ νερὸ ποὺ σχημάτιζε τὴ Στύγα, τὸν ποταμὸ τοῦ Ἄδη.

3. Ποταμὸς κι αὐτὸς τοῦ Ἄδη, ὁ ποταμὸς τῶν θρῆνων.

4. Μυθολογικὸ τέρας.

5. Ὁ Τ α ρ τ ῆ σ σ ὸ ς ἦταν πόλη τῆς Ἰβηρίας· τὸ ὄνομα θυμίζει τὸν Τ ἄ ρ τ α ρ ο.

τὰ δυὸ νεφρά σου, βουτημένα στὸ αἶμα,
 μὲ τ' ἄντερα μαζί θὰ τὰ ξεσκίσουν,
 κομμάτια θὰ τὰ κάμουν οἱ Τειθράσιες
 Γοργόνες¹. Πάω τρεχάτος νὰ τὶς φέρω.

Ὁ κακομοίρης ὁ Διόνυσος παθαίνει μεγάλες δουλειές ἀπὸ τὴν τρομάρα του. Τί θὰ γίνῃ σὰν ξαναγυρίσῃ ὁ Αἰακὸς μὲ τὶς Γοργόνες; Εὐτυχῶς ἔχει κοντά του τὸν Ξανθία. Αὐτὸς ἔδειξε μεγάλη ἀταραξία καὶ τώρα δέχεται νὰ παίξῃ τὸ ρόλο τοῦ Ἡρακλῆ. Ἀλλάζουν λοιπὸν τὰ ρούχα τους καὶ γίνονται ὁ Διόνυσος δούλος καὶ ὁ δούλος του... Ἡρακλειοξανθίας.

Μὰ ὁ Ἡρακλῆς δὲν ἄφησε στὸν Ἄδη κακὲς μόνο ἀναμνήσεις. Ἄν ὁ Αἰακὸς τὸν μισῇ καὶ θέλῃ νὰ τὸν κατασπαράξῃ γιὰ τὴν ἀπαγωγή τοῦ Κέρβερου, ἡ Περσεφόνη στέλνει μιὰ δούλα τῆς νὰ τὸν καλέσῃ μέσα, ὅταν ἄκουσε πὼς εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς. Θὰ τοῦ κάμῃ τὸ τραπέζι μὲ πλούσια φαγιὰ καὶ γιὰ διασκέδασή του θὰ εἶναι μιὰ ἀγλήτριδα καὶ δυὸ τρεῖς χορευτρες μικροῦλες καὶ ὁμορφες. «Θὰ ῥθω» λέει ὁ Ξανθίας, γιὰτὶ αὐτὸς εἶναι τώρα ὁ Ἡρακλῆς. Μὰ ὅταν ἡ δούλα τῆς Περσεφόνης ξαναμπῆκε στὸ σπίτι, ὁ Διόνυσος ἀναγκάζει τὸν Ξανθία νὰ ξαναλλάξουν τὰ ρούχα τους καὶ Ἡρακλῆς γίνεταί πάλι αὐτὸς.

Δὲν τοῦ βγῆκε ὁμως σὲ καλὸ. Τότε ποῦ ὁ Ἡρακλῆς κατέβηκε στὸν Ἄδη, μπῆκε σὲ ἓνα «πανδοκεῖον» (χάνι, λοκάντα, ταβέρνα) — ὅ,τι ἔχει ὁ Ἀπάνω Κόσμος ἔχει καὶ ὁ Κάτω — ἔφαγε τὸν περιδρόμο κι ἔφυγε χωρὶς νὰ πληρώσῃ. Τὴν ταβέρνα αὐτὴ τὴν εἶχαν δυὸ γυναῖκες, ἡ Πλαθάνη καὶ μιὰ ἄλλη. Αὐτὴ ἡ τελευταία, βγαίνοντας τώρα στὴν πόρτα, βλέπει τὸν Ἡρακλῆ, τὸ Διόνυσο δηλαδὴ, θυμᾶται τί τοὺς εἶχε κάμει καὶ μπήξει τὶς φωνές. Σ' αὐτὴ τῇ σκηνῇ παίρνονε μέρος οἱ δυὸ γυναῖκες (Α' καὶ Β'), ὁ Ξανθίας (Ξ.) καὶ ὁ Διόνυσος (Δ.).

Α' — Πλαθάνη! Τρέξε γρήγορα. Πλαθάνη!

Δείχνοντας τὸ Διόνυσο στὴν Πλαθάνη, ποῦ ἄκουσε τὶς φωνές τῆς καὶ βγῆκε.

Νά τος ὁ ἀχρεῖος ποῦ μιὰ φορὰ εἶχε μπεῖ
 στὸ χάνι καὶ μᾶς ἔφαγε δεκάξι
 ψωμιά...

Β' — Ναί, μὰ τὸ Δία, ἐκεῖνος εἶναι.

Ξ., χαμηλόφωνα καὶ εἰρωνικά.

Κάποιος θὰ μπλέξῃ.

1. Οἱ Γοργόνες ἦταν τέρατα τῆς Λιβύης· γιὰ ἀστεῖο τὶς λέει ὁ Ἄριστ. Τειθράσιες, σὰ νὰ ἦταν ἀπὸ τὸ δῆμο αὐτὸ τῆς Ἀττικῆς.

A' — και εἴκοσι μερίδες
κρέατα βρασμένα τοῦ μισοῦ ὄβολοῦ...
Ξ., ὅπως καὶ πρὶν.
'Ἡ τιμωρία γι' αὐτὰ σὲ κάποιον θά 'ρθη.
A' — καὶ σκόρδα ἕναν περιδρομο.
Δ. — Κυρά μου,
παραμυθολογᾶς, τί λὲς δὲν ξέρεις.
A' — Θαρροῦσες, βρέ, πῶς δὲ θὰ σὲ γνωρίσω,
γιατὶ φορᾶς κοθόρνους; Μὰ καὶ τ' ἄλλο:
τὸ πλῆθος τὰ παστὰ δὲν τὰ εἶπα ἀκόμα.
B' — Οὔτε τὸ χλωροτύρι, συφορά μου,
ποῦ μὲ τὰ τυροβόλια τὸ 'χαψε ὅλο.
A' — Κι ὕστερα, τὰ λεφτὰ σὰ ζήτησα, ἄγρια
μὲ κοίταξε καὶ μούγκριζε...
Ξ. — Εἶναι, βλέπεις,
συνήθειά του· ἔτσι φέρνεται ὅπου πάει.
A' — κι ἔσυρε τὸ σπαθί του σὰν τρελός.
B' — 'Αλήθεια, δόλια.
A' — 'Εμεῖς ἀπ' τὴν τρομάρια
χωθήκαμε κι οἱ δυὸ μὲς στῆ σοφίτα
κι αὐτὸς τις ψάθες ἄρπαξε καὶ δρόμο.
Ξ. — Κι αὐτὰ τὰ συνηθάει.
A' — Μὰ κάτι πρέπει
νὰ κάμουμε. Γιὰ τρέξε, φώναξέ μου
τὸν Κλέωνα, τὸν προστάτη μου¹.
B' — Δικός μου,
ὁ 'Υπέρολος· γιὰ κοίτα, ἂν τὸν πετύχης...
A' — Νὰ τὸν ταραξοῦμε.

Στὸ Διόνυσσο.

"Α, βρὲ σιχαμένο
στόμα, πῶς θὰ χαρῶ μὲ μιὰ πετριά
νὰ σοῦ τσακίσω αὐτοὺς τοὺς τραπεζίτες
ποῦ μοῦ μασῆσαν τὴνπραμάτεια!
Ξ., χαμηλόφωνα. 'Εγώ
στὸ Βάραθρο νὰ πάω νὰ σὲ γκρεμίσω.
B' — Κι ἐγὼ μ' ἕνα δρεπάνι τὸ λαρύγγι,
ποῦ τ' ἄντερα κατάπαι, νὰ σοῦ κόψω.
A' — Στὸν Κλέωνα πάω· αὐτὸς θὰ τὸν μηνύσῃ
καὶ θὰ τὸν κάμη εὐτύς νὰ τὰ ξεράσῃ.

Οἱ δυὸ γυναῖκες φεύγουν.

1. Στὴν 'Αθήνα οἱ μέτοικοι ἔπρεπε νὰ ἔχουν προστάτη 'Αθηναῖο· ἔτσι λοιπὸν θὰ γίνονταν καὶ στὸν 'Αδη!

Δ., φοβισμένος και καλοπιάνοντας τὸν Ξανθία:
 Νὰ κατοθανάτισω, ἂν τὸν Ξανθία
 δὲν ἀγαπάω.

Ξ. — "Α, ξέρω, ξέρω τί ἔχεις
 μέσα στὸ νοῦ σου· πάψε τὴν κουβέντα.
 "Ἄλλη φορά δὲ γίνομαι Ἑρακλῆς.

Δ. — "ὦ, μὴν τὸ λὲς αὐτό, καλὲ Ξανθία.

Ξ. — Καὶ πῶς ἐγώ, «ὁ θνητὸς μαζί και δούλος»¹,
 ὁ γιὸς μπορῶ νὰ γίνω τῆς Ἀλκμήνης;

Δ. — Τὸ ξέρω, ἔχεις θυμώσει· κι ἔχεις δίκιο·
 καὶ νὰ μὲ δειρήν, δὲ σοῦ ἀντιμιλάω.
 Ἄλλ' ἂν σοῦ ξαναπάρω αὐτὰ τὰ ροῦχα,
 κακὸ χαμὸ συφάμελα νὰ βροῦμε,
 ὁ ἴδιος ἐγώ, ἢ γυναίκα, τὰ παιδιὰ μου
 κι ὁ Ἀρχέδημος μαζί ὁ τσιμπλιάρης².

Ξ. — Δέχομαι
 τὸν ὄρκο, καὶ μ' αὐτὸ τὸν ὄρο ἄς γίνῃ.

Ξανάρχεται ὁ Αἰακὸς καὶ προστάζει δυὸ δούλους ποὺ τὸν ἀκολουθοῦν νὰ δέσουν τὸν Ἑρακλῆ, δηλαδή, τώρα τὸν Ξανθία. Αὐτὸς, βλέποντας πὼς ὁ ἀχάριστος Διόνυσος ὄχι μόνον δὲν κοιτάζει νὰ τὸν βοηθήσῃ, παρὰ και πάει κόντρα του χαϊρέκακα, δηλώνει πὼς ποτὲ ἄλλοτε δὲν εἶχε πάει σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη κι οὔτε ἔκλεψε τὸ παραμικρὸ και προσθέτει: «βασάνισε τὸ δούλο μου³ — τὸ Διόνυσο δηλαδή — νὰ μαρτυρήσῃ και, ἂν βρῆς πὼς εἶμαι ἔνοχος, σκότωσέ με». Μπροστὰ στὸν κίνδυνο τῶν βασανιστηρίων ὁ Διόνυσος φανερώνει τὴ θεϊκιά του ταυτότητα, μὰ ὁ Ξανθίας, ἀγαναχτισμένος γιὰ τὴν ἀγνωμοσύνη του, τὴν ἀμφισβητεῖ. Μαστίγωσέ μας, λέει στὸν Αἰακὸ, και τοὺς δυὸ και ὅποιος πρωτοκλάψῃ θὰ πῆ πὼς δὲν εἶναι θεός. Τοὺς πατὰ ἓνα γερὸ μαστίγωμα ὁ Αἰακὸς, μὰ τὸν ἓνα, μὰ τὸν ἄλλο, μὰ δὲν μπορεῖ νὰ βγάλῃ συμπέρασμα, γιὰτι κι οἱ δυὸ βάζουν ὅλα τους τὰ δυνατά, γιὰ νὰ δείξουν ἀταραξία, και τέλος ἀποφασίζει νὰ τοὺς παρουσιάσῃ στὸν Πλούτωνα και τὴν Περσεφόνη· αὐτοῖ, λέει, σὰ θεοί, θὰ καταλάβουν ποιὸς εἶναι θεός.

Κοντεύομε νὰ φτάσωμε στὰ μισὰ τῆς κωμωδίας και ὅμως γιὰ τὸ καθαυτὸ θέμα τῆς, ποιὸς εἶναι ὁ πιὸ μεγάλος τραγικός, δὲν ἀκούσαμε ἀκόμα οὔτε λέξη. Ὅλο τὸ ὡς ἐδῶ μέρος τῶν Β α τ ρ ά χ ω ν (1-673) εἶναι

1. Ἔτσι τὸν εἶχε πεῖ ὁ Διόνυσος.

2. Ὁ Διόνυσος ἀπὸ τὸ φόβο του δὲν ξέρεῖ τί λέει· οὔτε γυναίκα εἶχε οὔτε παιδιὰ.
 Ὁ Ἀρχέδημος εἶχε ἔρθῃ ἀπ' ἄλλου στὴν Ἀθήνα και πολιτευόταν.

3. Ἔτσι μόνον πιανόταν ἢ μαρτυριά τῶν δούλων.

μόνο μιὰ εισαγωγή, πολὺ ἔξυπνη ὅμως καὶ διασκεδαστικὴ καὶ ποὺ χωρὶς αὐτὴ ζήτημα εἶναι ἂν ἡ κωμωδία θὰ ἄρесе τόσο, ὅσο ἄρесе στὸ κοινὸ τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας, μ' ὅλη του τὴν πνευματικὴ καλλιέργεια· γιὰ τὸ δευτέρου μέρος, ποὺ εἶναι καὶ τὸ κύριο, εἶναι, βέβαια, καὶ αὐτὸ κωμικὰ δοσμένο, πάντως ὅμως τὸ περιεχόμενό του τὸ κάνει ἀρκετὰ σοβαρὸ. Ἀνάμεσα στὰ δύο αὐτὰ μέρη μπαίνει ἡ Παράβαση.

Η ΠΑΡΑΒΑΣΗ (674—737). Στους Βατράχους, κωμωδία φιλολογικὴ, οἱ γνωστὲς πολιτικὲς ἰδέες τοῦ Ἀριστοφάνη ἔμμεσα μόνον ἐκδηλώνονται. Ἀλλὰ στὴν Παράβαση — ποὺ εἶναι λειψή, τὴν ἀποτελοῦν ἡ ὠδή καὶ ἡ ἀντωνδή, τὸ ἐπίρρημα καὶ τὸ ἀντεπίρρημα — θρῖσκει τὴν εὐκαιρία ὁ ποιητὴς νὰ μιλήσῃ γιὰ τὰ πολιτικὰ ζητήματα τῆς στιγμῆς ἄμεσα καὶ ξεκάθαρα. Ὁ Χορὸς ἔπειτ' ἀπὸ μιὰ ἐπίκληση στὴ Μούσα καὶ μιὰ σατιρικὴ σαϊτιά γιὰ τὸ δημαγωγὸ Κλεοφώντα, ποὺ τὸν πειράζει γιὰ τὴν ξενικιά, τὴ θρακιώτικη καταγωγὴ του, δηλώνει πὼς τὸ χρέος του, τὸ χρέος τοῦ «ιεροῦ» Χοροῦ, εἶναι νὰ συμβουλευῆ καὶ νὰ διδάσκῃ τὴν πόλιν. Δίνει λοιπὸν τὴ συμβουλὴ νὰ γίνῃ ἐξίσωση ὅλων τῶν πολιτῶν καὶ νὰ λείψῃ ὁ φόβος. Νὰ συγχωρηθοῦν οἱ ὄπαδοὶ τῶν τετρακοσίων, ποὺ εἶχαν κάμει πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια τὸ ὀλιγαρχικὸ κίνημα, καὶ νὰ δοθῇ γενικὴ συγγνώμη.

Ἐπειτ' ἀπὸ ἓνα πείραγμα γιὰ κάποιον ἄλλο σύγχρονο, τὸν Κλειγένη, ὁ Χορὸς προσθεῖ: "Ὅπως παρατοῦμε τὰ παλιὰ ὠραῖα νομίσματα καὶ μεταχειριζόμαστε τὰ κακοφτιαγμένα καινούρια, ἔτσι ἀφήνουμε τοὺς καλογεννημένους καὶ φρόνιμους ἀνθρώπους καὶ καταφεύγουμε, γιὰ ν' ἀναθέσωμε τὴν ἔξουσία, σὲ κάτι ἔλεινούς, σὲ κάτι συμμαζώματα, ποὺ ἦρθαν στὴν Ἀθῆνα ἀπ' ἔξω. Πρέπει, λέει, ν' ἀλλάξουμε τακτικὴ.

Τὰ λόγια αὐτὰ κάνουν τὴν ἐντύπωση πὼς τὸν ποιητὴ μας τὸν ἐμπνέει ἀνώτερο φρόνημα καὶ μεγαλοψυχία, δὲν ξέρομε ὅμως τί θὰ ἔκανε, ἂν οἱ μειωμένοι καὶ οἱ κατατρεγμένοι ἦταν ἀπὸ τὴν πολιτικὴ μερίδα ποὺ δὲ συμπαθεῖ.

ΑΙΣΧΥΛΟΣ ΚΑΙ ΕΥΡΥΠΙΔΗΣ (738-1481). Μέσ' ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Πλούτωνα ἀκούονται φωνὲς καὶ ἓνας δοῦλος τοῦ θεοῦ αὐτοῦ ἐξηγεῖ στὸν Ξανθία τί τρέχει. Μαλώνουν ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Εὐρυπίδης. Ἐπάρχει, λέει ὁ δοῦλος, νόμος στὸν Κάτω Κόσμο ὁ ἀριστος ἀπὸ τοὺς ὁμότεχνους σὲ κάθε σπουδαία τέχνη νὰ παίρνῃ σίτηση στὸ πρυτανεῖο καὶ θρόνο κοντὰ στὸ θρόνο τοῦ Πλούτωνα· τὸ θρόνο τῆς τραγωδίας τὸν εἶχε ὁ Αἰσχύλος, τώρα ὅμως ποὺ κατέβηκε στὸν Ἄδη ὁ Εὐρυπίδης τὸν διεκδικεῖ αὐτός. Ὁ Πλούτωνας ὄρισε νὰ γίνῃ κρίση καὶ ἔλεγχος τῆς τέχνης, καὶ διαιτητής,

σάν ειδικός κιόλας, θεός του θεάτρου, μπήκε ο Διώνυσος, πού στο άναμεταξὺ ἔξακριβώθηκε ἡ ταυτότητά του. Ὁ Σοφοκλῆς δὲ θὰ λάβῃ μέρος στὸν ἀγώνα, γιατί ἀναγνωρίζει τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Αἰσχύλου.

Ὁ Χορὸς δίνει ἕνα χαρακτηρισμὸ τῆς τέχνης τῶν δυὸ ἀνταγωνιστῶν καὶ στὴν αὐθόρμητη, πηγαία, μεγαλόπρεπη καὶ ἐπιβλητικὴ ποίηση τοῦ Αἰσχύλου ἀντιπαραθέτει τὴν ποίηση τοῦ Εὐριπίδη, πού εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη του, τέχνη βασανιστικῆς ἐπεξεργασίας καὶ λείανσης λεπτομερειῶν.

Παρουσιάζονται τότε οἱ δυὸ ἀντίπαλοι καὶ μαζί τους ὁ Διώνυσος. Στὴν ἀρχὴ καβγαδίζουν ἄγρια. Ὁ Αἰσχύλος εἶναι, κατὰ τὸν Εὐριπίδη, ἀγριοποιός, αὐθαδόστομος, καὶ τὸ στόμα του ἀχαλίνωτο, ἀσυγκράτητο, ἀπύλωτο, ἐνῶ ὁ Εὐριπίδης εἶναι, κατὰ τὸν Αἰσχύλο, ἕνας ποιητῆς πού μαζεύει ἄνοστες φλυαρίες ἀπὸ δῶ καὶ ἀπὸ κεῖ, ράβει κουρελάκια τὸ ἕνα μὲ τ' ἄλλο καὶ παρουσιάζει στὸ θέατρο ζητιάνους καὶ κουτσούς καὶ ἀνηθικότητες.

Ὁ Διώνυσος συμβουλεύει ἡρεμία, γιατί δὲν εἶναι σωστὸ νὰ τσακώωνται, ποιητὲς αὐτοί, σάν τις φουρνάρισσες. Πρέπει νὰ γίνῃ σοβαρὸς διαγωνισμός. Ὁ Εὐριπίδης εἶναι πρόθυμος σ' αὐτό, δέχεται καὶ ὁ Αἰσχύλος, ἂν καὶ μὲ κακὴ καρδιά, γιατί, λέει, τὴν ποίησή του δὲν τὴν ἔχει κοντά του, αὐτὴ ζῆ ἀκόμα, ἐνῶ τοῦ Εὐριπίδη ἡ ποίηση, ὅταν αὐτὸς πέθανε, πέθανε κι ἐκεῖνὴ μαζί του.

Ὁ ἀγώνας παίρνει πολλὲς μορφές καὶ περνáει ἀπὸ πολλὰ στάδια. Ὁ Εὐριπίδης εἶναι περήφανος, γιατί ἔφερε τὴν τραγικὴ τέχνη κοντὰ στὴν πραγματικὴ ζωὴ, ἐνῶ ὁ Αἰσχύλος καμαρώνει πού δίδαξε τοὺς ἀνθρώπους νὰ εἶναι γενναῖοι, τετράπηχοι, πολεμόχαροι, ὄχι πρόστυχοι καὶ κατεργάρηδες· γενναίους ἔκαμε τοὺς πολίτες μὲ τοὺς Ἐπ τ á ἐ π ἰ Θ ή β α ς, δράμα «Ἄρεως μεστόν», ἐνῶ μὲ τοὺς Π έ ρ σ ε ς ἔσπειρε μέσα στὶς ψυχὰς τοὺς τὸν πόθο τῆς νίκης. Πάντα, λέει, οἱ μεγάλοι ποιητὲς στάθηκαν ὠφέλιμοι. Αὐτὸς ἔπλασε ἥρωες, Τεύκρους καὶ Πάτροκλους, καὶ ὄχι, σάν τὸν Εὐριπίδη, ἐρωτευμένες γυναῖκες, Φαῖδρες καὶ Σθενέβοιες. Βέβαια, ἡ Φαῖδρα ὑπῆρχε καὶ πρὶν, μὰ ὁ ποιητῆς πρέπει νὰ κρύβῃ τὸ κακὸ καὶ ὄχι νὰ τὸ βγάξῃ στὸ φανερό· γιατί ὁδηγὸς τῶν παιδιῶν εἶναι ὁ δάσκαλος, τῶν νέων εἶναι ὁ ποιητῆς. Κατηγορεῖ ἀκόμα τὸν Εὐριπίδη γιατί παρουσίασε τοὺς βασιλιάδες κουρελῆδες καὶ δίδαξε τὴν προσποιητὴ μιλιὰ καὶ τὴ φλυαρία.

Ὁ Χορὸς παρακινεῖ τοὺς δυὸ ἀντίπαλους νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγώνα, χωρὶς νὰ φοβοῦνται πὼς, ἂν μιλοῦν γιὰ πράγματα λεπτὰ καὶ σοφά, οἱ θεατὲς δὲ θὰ τοὺς καταλάβουν· οἱ Ἀθηναῖοι θεατὲς εἶναι, λέει, ἀπὸ τὸ φυσικὸ τους ἔξυπνοι καὶ μορφώθηκαν κιόλας μὲ τὶς ἐκστρατεῖες πού ἔκαμαν καὶ μὲ διαβάσματα βιβλίων.

Ὁ ἀγώνας συνεχίζεται μὲ λεπτομερειακὴ ἐξέταση τῶν ὀργανικῶν μερῶν τῶν τραγωδιῶν, ὅπως τὰ καλλιέργησε ὁ καθέννας ἀπὸ τοὺς δυὸ ποιητές, τῶν προλόγων, τῶν χορικῶν, τῶν μονωδιῶν, καὶ τέλος βρίσκουν πῶς μόνον ἓνας τρόπος ὑπάρχει, γιὰ νὰ κριθῆ ὀριστικὰ πόσο ἀξίζει, πόσο βαραίνει ἢ ποιήση τοῦ καθενός: τὸ ζύγισμα σὲ πραγματικὴ ζυγαριά. Τὸ κωμικὸ αὐτὸ εὖρημα ἦταν ἀπαραίτητο ἔπειτ' ἀπὸ τὴ μακριὰ καὶ ἀρκετὰ σοβαρὴ γιὰ κωμωδία συζήτηση. Στὴ σκηνὴ αὐτὴ παίρνουνε μέρος ὁ Διώνυσος (Δ.), ὁ Αἰσχύλος (Αἰ.), ὁ Εὐριπίδης (Εὐρ.), ὁ Χορὸς (Χ.) καὶ ἔπειτα καὶ ὁ Πλούτωνας (Πλ.).

Δ. — Ἀφήστε πιά τὰ λυρικά τραγούδια.

Αἰ. — Ναί, φτάνει, λέω κι ἐγώ. "Ἄς τὸν φέρω τώρα στὴ ζυγαριά, ποὺ μόνον αὐτὴ θὰ δείξη, ὀρίζοντας τῶν λόγων μας τὸ θάρος, τοῦ καθενός ἢ ποιήση πόσο ἀξίζει.

Δ. — Ἐμπρός, ἀφοῦ κι αὐτὸ νὰ κάμω πρέπει: τὴν ποιήση σὰν τυρὶ νὰ τὴ ζυγίζω.

Φέρνουνε μιὰ μεγάλῃ ζυγαριά: ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Εὐριπίδης παίρνουν θέση, ὁ ἓνας δεξιὰ, ὁ ἄλλος ἀριστερά.

Χ. — Δὲ φοβοῦνται οἱ ἔξιπνοι τὸν κόπο.

"Ἄλλο πάλι αὐτὸ τὸ θάμα,
θάμ' ἀλλόκοτο κι ἀνήκουστο ὡς τὰ τώρα:
σὲ ποιανοῦ ἀλλουνοῦ τὸ νοῦ θὰ ἐρχόταν;
"Ἄν, μὰ τὴν ἀλήθεια, αὐτὸ κανένας
ἄνθρωπος τυχαῖος μοῦ τό 'χε πεῖ,
ἂ, δὲ θὰ τὸν πίστευα καθόλου·
παραμύθια θὰ 'λεγα πῶς λέει.

Δ. — Ζυγῶστε δῶ στὴς ζυγαριᾶς τοὺς δίσκους.

Αἰ. καὶ Εὐρ., πλησιάζοντας.

Νὰ 'μαστε.

Δ. Καὶ κρατώντας τους νὰ λέη
τὸ στίχο του ὁ καθεὶς σας καὶ κανένα
νὰ μὴν ἀφήση, ἂν δὲ φωνάξω «κούκου».

Αἰ. καὶ Εὐρ. —

Κρατοῦμε.

Δ. Πεῖτε στίχο ἀπ' ἀπὸ τὸν δίσκο.

Εὐρ. — "ὦ, φτερωτὴ ἢ Ἀργῶ νὰ μὴν περνοῦσε.

Αἰ. — "ὦ ποταμὲ Σπερχειῆ κι ὦ βοσκοτόπια'!

Δ. — Κούκου!

1. Τοῦ Εὐριπίδῃ ὁ στίχος εἶναι ὁ πρῶτος τῆς Μήδειας του, τοῦ Αἰσχύλου, ἀπὸ τὸ χαμένο δράμα τοῦ Φιλοκλήτους.

Αί. και Εὐρ. — Τ' ἀφήσαμε.

Δ. — "Α! Τοῦ Αἰσχύλου ὁ στίχος τραβᾷ πολὺ πιὸ κάτω ἀπὸ τὸν ἄλλον.

Εὐρ. — Κι ὁ λόγος ποιός;

Δ. — Ρωτᾶς; Γιατὶ ἔχει βάλει ποτάμι καὶ τὸ στίχο ἔχει μουσκέψει, οἱ πωλητάδες τοῦ μαλλιοῦ ὅπως κάνουν, κι ἐσύ ἔχεις βάλει στίχο... φτερωτό.

Εὐρ. — Μπρός! "Ἄλλο στίχο ἄς ρίξη γι' ἀντιζύγι.

Δ. — Πιαστήτε πάλι.

Αί. και Εὐρ. — Νά!

Δ. — Εὐριπίδη, λέγε.

Εὐρ. —

Ναὸς τῆς πειθῶς ὁ λόγος εἶναι μόνο.

Αί. — Δὼ ρα μονάχα ὁ θάνατος δὲ θέλει¹.

Δ. — 'Ἀφήστε.

Αί. και Εὐρ. — 'Ορίστε, ἀφήνομε.

Δ. — Καὶ πάλι

τοῦ Αἰσχύλου γέρνει, νά· γιατί ἔχει βάλει τὸ θάνατο, τὸ πιὸ βαρὺ κακό.

Εὐρ. — 'Εγὼ ὅμως τὴν πειθῶ, ἓνα στίχο ἐξαίσιο.

Δ. Εἶν' ἡ πειθῶ λαφριά, νόημα δὲν ἔχει.

Βρὲς ἄλλον, ἀπὸ κείνους ποὺ βαραίνουν, γερὸ, μεγάλο, νὰ τραβήξη κάτω.

Εὐρ. — Ποῦ, ποῦ ἔχω τέτοιο;

Δ., εἰρωνικά.

Νά σοῦ πῶ: "Ἐχει ρίξει ὁ Ἀχιλλέας δυὸ ἄσους καὶ τεσσάρι.

Ἐὐριπίδης στέκεται δισταχτικός.

Λέτε, καὶ τὸ στερνὸ πιά ζύγισμα εἶναι.

Εὐρ. — Σὰ σίδερο βαρὺ ἓνα ξύλο ἀδράχνει.

Αί. — Πτώματα, ἀμάξια, τὸ ἄπάνω στ' ἄλλο².

Δ., στὸν Εὐριπίδη:

Σὲ γέλασε καὶ πάλι.

Εὐρ. — Μὲ ποιὸν τρόπο;

Δ. — Δυὸ ἀμάξια καὶ δυὸ πτώματα ἔχει βάλει

ποὺ κι ἑκατὸν Αἰγύπτιοι³ δὲν τὰ σκῶνουν.

Αί. — Καὶ τώρα πιά ὄχι μ' ἓναν ἓνα στίχο·

1. Τοῦ Εὐριπίδη ὁ στίχος ἀπὸ τὴν Ἀντιγόνη, τοῦ Αἰσχύλου ἀπὸ τὴ Νιόβη, τραγωδίες ποὺ δὲ σώζονται.

2. Ἀπὸ χαμένες τραγωδίες καὶ οἱ δυὸ στίχοι: τοῦ Εὐριπίδη, ἀπὸ τὸ Μελέαγρο, τοῦ Αἰσχύλου, ἀπὸ τὸ Γλαῦκος Ποτυνέα.

3. Οἱ Αἰγύπτιοι ἦταν πολὺ γεροδύναμοι.

ἀτός του ἄς μῆ στή ζυγαριὰ νὰ κάτση
μαζὶ μὲ τὴν κυρά του, τὰ παιδιὰ του,
μὲ τὸν Κηφισοφώντα¹, τὰ χαρτιά του·
κι ἐγὼ θὰ πῶ δυὸ στίχους μου μονάχα...;

Σ' ἕνα νεῦμα τοῦ Διόνυσου παίρνουν ἔξω τὴ ζυγαριὰ. "Ἐρχεται ὁ Πλού-
τωνας.

Δ. — Δὲ θὰ τοὺς κρίνω ἐγώ· κι οἱ δυὸ εἶναι φίλοι·
νὰ ψυχραθῶ δὲ θέλω μὲ κανέναν
ἀπὸ τοὺς δυό· σοφὸ θεωρῶ τὸν ἕνα,
μὰ ὁ ἄλλος εὐχαρίστηση μοῦ δίνει.

Πλ. — Κι αὐτὸ ποὺ ἤρθες νὰ κάμης; Θὰ τ' ἀφήσης;

Δ. — Καλὰ, ἂν προκρίνω;

Πλ. — Αὐτὸν ποὺ θὰ προκρίνης
πάρ' τον καὶ φεύγα· ἀλλιῶς χαμένος κόπος.

Δ. — Νὰ 'σαι καλὰ. Στὸν Αἰσχύλο καὶ τὸν Εὐριπίδη.
Γιὰ ἀκοῦστε αὐτὰ ἀπὸ μένα·

ἐγὼ ἤρθα δῶ ποιητὴ νὰ θρῶ.

Εὐρ. — Κι ὁ λόγος;

Δ. — Γιὰ νὰ ὀργανῶνῃ ἡ πόλη τοὺς χορούς της,
ἀφοῦ σωθῆ. "Ὡστε ὅποιος ἀπ' τοὺς δυὸ σας
σωτήρια συμβουλὴ στὴν πόλη δώση,
μαζὶ μου θὰ 'ρθῃ. Γιὰ τὸν 'Αλκιβιάδῃ
ἄς πῆ ὁ καθένας πρῶτα ποιά ἔχει γνῶμη.
Σ' αὐτὸ ἔχει ἡ πόλη δυστοκία.

Εὐρ. — 'Εκείνης

ἡ γνῶμη ποιά εἶναι;

Δ. — Ποιά; Τὸν λαχταράει
καὶ τὸν μισεῖ καὶ θέλει νὰ τὸν ἔχη.
Μὰ πῆτε ἐσεῖς τί σκέφτεστε γιὰ δαῦτον.

Εὐρ. — Πολίτῃ ποὺ εἶν' ἀργὸς στὸ νὰ ὠφελῆ
τὴν πόλη καὶ γοργὸς στὸ νὰ τῆς κάνῃ
κακὸ μεγάλο, καὶ ποὺ χίλιους τρόπους
γιὰ τὸν ἑαυτὸ του θρῖσκει, μὰ εἶναι στεῖρος
γιὰ τὴν πατρίδα, τὸν μισῶ.

Δ. — Λαμπρά,

ὦ Ποσειδῶνα!

Στὸν Αἰσχύλο. Κι ἡ δικά σου γνῶμη;

Αἰ. — Τὸ πιὸ καλὸ, στὴν πόλῃ νὰ μὴ θρέφῃς
λιοντάρι· μὰ ἂν θρεφτῆ καὶ μεγαλώσῃ,

1. Οἱ κακὲς γλῶσσες ἔλεγαν πὼς ὁ Κηφισοφώντας βοηθοῦσε τὸν Εὐρ. στὴ σύνθεσι
τῶν τραγωδιῶν του.

νά πᾶς με τὰ νερά του.

Δ. — Δύσκολο εἶναι,
 μὰ τὸ Σωτήρα Δία, νὰ κρίνω· τὰ εἶπαν
 ὁ ἕνας σοφὰ καὶ ὁ ἄλλος με σαφήνεια.
 Ἄλλὰ μιὰ γνώμη ἀκόμα ἄς πῆ ὁ καθένας
 ὡς πρὸς τὸν τρόπο σωτηρίας τῆς πόλης.

Εὐρ. — Τὸν Κινησία νὰ βάλουν γιὰ φτεροῦγες
 στὸν Κλεόκριτο¹, κι οἱ ἀνέμοι νὰ τοὺς πάρουν
 ἀπάνω ἀπὸ τὴν ἄπλα τοῦ πελάγου...

Δ. — Ἄστειά εἰκόνα, ὥστόσο τί σημαίνει;

Εὐρ. — Στὶς ναυμαχίες, νὰ ἔχουν ἀγγεῖα με ξίδι
 καὶ νὰ ραντίζουν τῶν ἐχθρῶν τὰ μάτια.

Καταλαβαίνοντας ἀπὸ τὴ φυσιογνωμία τοῦ Διόνυσου πὼς βρίσκει ἀνόητο
 τὸ σχέδιό του, βιάζεται νὰ διατυπώσῃ δεύτερο.

Ξέρω ἕνα μέσο· θὰ τὸ ἐκθέσω.

Δ. — Λέγε.

Εὐρ. — Ἄν ἡ ἀπιστία μας γίνῃ ἐμπιστοσύνη
 κι ἡ ἐμπιστοσύνη σ' ἀπιστία γυρίσῃ...

Δ. — Δὲ νιώθω. Πῶς; Γιὰ πὲς το με πιὸ λίγη
 σοφία καὶ περισσότερη σαφήνεια.

Εὐρ. — Ἄν τὴν ἐμπιστοσύνη μας τὴν πάρουμε
 ἀπ' τοὺς πολίτες ποὺ τὴν ἔχουν τώρα
 καὶ θάλομε στὴ θέση τους τοὺς ἄλλους,
 τοὺς παραμερισμένους, θὰ σωθοῦμε.

Ἄν, με τὰ τωρινά, κακὰ τὰ πᾶμε,
 με τὰ ἐναντία δὲ θὰ ῥθῃ ἡ σωτηρία;

Δ. — Γεῖά σου, σοφὸ κεφάλι, Παλαμῆδη²!
 Ποιανοῦ εἶν' αὐτὴ ἡ ἐφεύρεση; Δικιά σου
 ἢ τοῦ Κηφισοφώντα;

Εὐρ. — Ὅλη δικιά μου·
 τ' ἀγγεῖα με ξίδι, τοῦ Κηφισοφώντα.

Δ. — Αἰσχύλε! Ἐσὺ τί λές;

Αἰ. — Γιὰ πὲς μου πρῶτα,
 ἡ πόλη τώρα ποιούς διαλέει; Τοὺς ἄξιους;

Δ. — Κάθε ἄλλο· τοὺς μισεῖ φριχτά· οἱ ἀχρεῖοι
 τῆς ἀρέσουν.

Αἰ. — Μὴ λές πὼς τῆς ἀρέσουν·
 τοὺς βγάζει με κακὴ καρδιά. Πῶς ὁμως

1. Ὁ ποιητὴς Κινησίας, ἐπειδὴ ἦταν πάρα πολὺ ἀδύνατος, θὰ μπορούσε νὰ κολληθῇ,
 σὰν εἶδος φτεροῦγες, στὶς πλάτες τοῦ Κλεόκριτου, κάποιου Ἀθηναίου, κοιλαρά, φαίνεται.

2. Παλαμῆδης, ὁ σοφὸς ἐφευρέτης ποὺ εἶχε λάβει μέρος στὴν ἐκστρατεία τῆς Τροίας.

μπορεί μιὰ τέτοια πόλη νὰ σωθῆ
 ποὺ δὲν τῆς κάνει οὔτε παλτὸ οὔτε κάπα¹;

Δ. — "Ἄν θέλῃς τὸν Ἄπάνω Κόσμο, θρές το.

Αἰ. — Ἐκεῖ θὰ τὸ ξηγήσω· ἐδῶ δὲ θέλω.

Δ. — Ὅχι· τὸ φῶς σου δώθε νὰ τὸ στείλῃς.

Αἰ. — "Ἄν γιὰ δικιά τους τῶν ἐχθρῶν τῆ χώρα
 λογιᾶσουν καὶ τῆ χώρα τῆ δικιά τους
 γιὰ χώρα τῶν ἐχθρῶν, καὶ τὰ καράβια
 γιὰ πόρους καὶ τοὺς πόρους γιὰ ἀπορία².

Δ. — Καλά, μὰ ὁ δικαστῆς αὐτὰ τὰ χάφτει
 μόνος του.

Πλ. — Κρίνε.

Δ. — Νὰ ποῖα θὰ ἔναι ἡ κρίση.

"Ὅποιον ποθεῖ ἡ ψυχὴ μου θὰ διαλέξω.

Εὐρ. — Τοὺς θεοὺς λοιπόν, ποὺ ὀρκίστης στ' ὄνομά τους
 πῶς θὰ μὲ πᾶς στὸν τόπο μου, θυμήσου
 καὶ διάλεξε ἕναν ποὺ ἔχεις φίλο.

Δ. — Ἡ γλώσσα
 ὀρκίστη, ἀλλὰ... διαλέγω τὸν Αἰσχύλο³.

Εὐρ. — Ἄ, τί ἔκαμες, ἀπ' ὅλους τοὺς... ἀνθρώπους
 πὸ σιχαμένε!

Δ. — Ἐγώ; Ὁ Αἰσχύλος κρίνω
 πῶς εἶναι ὁ νικητῆς. Γιατί ὄχι;

Εὐρ. — Τί αἰσχος!

Καὶ μὲ κοιτᾶς μετὰ ἀπὸ τέτοια πράξη;

Δ. —

"Ἄν οἱ θεατὲς ἀλλιῶς τὸ κρίνουν, τί αἰσχος;

Εὐρ. — Σκληρὸ! Βαστᾶς νὰ μείνω πεθαμένος;

Δ. — Ἡ ζωὴ ἂν δὲν εἶναι θάνατος, ποιὸς ξέρει,
 δεῖπνο ἢ πνοή, καὶ ὁ ὕπνος μιὰ... προβιά⁴;

Πλ. — Περάστε μέσα, Διόνυσε.

Δ. — Γιατί;

Πλ. — Πρὶν κάμετε πανιά, νὰ σᾶς φιλέψω.

Δ. — Ἐξοχα· αὐτὸ μ' ἄρᾶσει· μὰ τὸ Δία.

1. Παροιματικὴ φράση: τὸ ἕνα τῆς μυρίζει καὶ τὸ ἄλλο τῆς βρωμᾷει.

2. Ἔτσι ἔκρινε ὁ Περικλῆς.

3. Ἡ γλώσσ' ὀμώμοχ' ἢ δὲ φρήν ἀνώμοτος, εἶπε ὁ Ἰππόλυτος
 (Εὐφ. Ἰ π λ. 612).

4. Ὁ πρῶτος στίχος ἐκφράζει σκέψη τοῦ Εὐριπίδη, ὁ δεῦτερος εἶναι ἀστεία προσθήκη
 τοῦ Ἀριστοφάνη.

ΞΕΚΙΝΗΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ (1482—1533). Τὴν ὥρα πού γίνεται τὸ τραπέζι μέσα στὸ σπίτι τοῦ Πλούτωνα, ὁ Χορὸς τραγουδᾷ:

Μακάριος ὅποιος ἔχει
γερὸ μυαλό καὶ γνώση.
Αὐτὸ πολλὰ τὸ δείχνουν.
Ὁ Αἰσχύλος, νά, πού ἐκρίθη
πῶς εἶναι μυαλωμένος,
πάει πίσω στὴν πατρίδα
γιὰ νά ἔχη νοῦ καὶ γνώση·
καλὸ γιὰ τοὺς πολίτες,
καλὸ γιὰ τὸν ἑαυτό του
καὶ γιὰ δικούς καὶ φίλους.

Τί ὠραῖο νά μὴ λιμάρης
παρέα μὲ τὸ Σωκράτη
ξεχνώντας κάθε χάρη
τῆς μούσας καὶ πετώντας
τὰ πιὸ σπουδαῖα σημεῖα
τῆς τραγικῆς τῆς τέχνης!
Εἶναι μεγάλη τρέλα
νά χάνης τὸν καιρὸ σου
μὲ φουσκωμένα λόγια
καὶ μὲ σαχλές ἀρλοῦμπες.

Ἔπειτα ὁ Πλούτωνας, ὁ Διόνυσος καὶ ὁ Αἰσχύλος ξαναβγαίνουν ἀπὸ τὸ παλάτι, γιὰ νὰ ξεπροβοδίση ὁ πρῶτος τοὺς ἄλλους δύο. Ὁ Ἀριστοφάνης βρῖσκει τὴν εὐκαιρία νὰ χτυπήσῃ μερικοὺς πού τοὺς ἔχει στὸ στομάχι, τὸ φιλοπόλεμο δημαγωγὸ Κλεοφώντα, δύο «ποριστές», μέλη δηλ. μιᾶς ἐπιτροπῆς, πού σκοπὸς τῆς ἦταν ἡ ἐξεύρεση ἔκτακτων πόρων, ἔπειτα κάποιον Ἀρχένομο καὶ τὸν Ἀδείμαντο, τὸ γιὸ τοῦ Λευκολόφα ἢ Λευκολοφίδη. Ὁ ποιητῆς μας βιάζεται νὰ τοὺς δῇ νὰ κατεβαίνουν στὸ βασίλειο τοῦ Πλούτωνα. Ὁ Κλεοφώντας θανατώθηκε πραγματικά λίγον καιρὸ ἔπειτα ἀπὸ τὴν παράσταση τῶν Β α τ ρ ά χ ω ν.

ΠΛ. Στὸ καλὸ, στὸ καλὸ τώρα, Αἰσχύλε, νά πᾶς καὶ στὴν πόλη μας κοίτα νά δῖνης καλές σωστικὲς συμβουλές καὶ νά βάλῃς μυαλό σ' ἐκεινοὺς πού δὲν ἔχουνε· κί εἶναι πολλοί.

Τοῦ δίνει ἓνα σπαθί.

Στὸν Κλεοφώντα νά πάρῃς νά δώσης αὐτό.

Ξετυλίγει μπρός του ἓνα σκοινί.

Τοῦτο πάλι τὸ στέλνω στοὺς δύο ποριστές,

τὸ Νικόμαχο δὰ καὶ τὸ Μύρμηκα.

Τοῦ παρουσιάζει ἓνα ποτήρι μὲ κώνειο.

Αὐτό,

στὸν Ἀρχένομο. Δῶσ' τα καὶ γρήγορα πές,
δίχως ἄργητα, ἐδῶ νὰ κατέβουν σ' ἐμέ.

Ἄν δὲν ἔρθουν ἀμέσως — τ' ὀρκίζομαι, ναί,
στὸν Ἀπόλλωνα — τότε μὲ σίδερο ἐγὼ
καυτερὸ θὰ τοὺς κάμω σημάδια, κι ἀφοῦ
χεροπόδαρα πῶ νὰ τοὺς δέσουν (κι ὁ γιὸς
τοῦ Λευκόλοφου, ὁ Ἀδείμαντος, θὰ ἴναι μαζί),
θὰ τοὺς στείλω στὸν Κάτω τὸν Κόσμο.

Αἰ. — Ὅπως εἶπες θὰ γίνῃ· μὰ ἐσύ νὰ γνοιαστῆς
νὰ καθίση στὸ θρόνο μου ἐδῶ ὁ Σοφοκλῆς
καὶ στὸ πόδι μου αὐτὸς νὰ τὸν ἔχη, ὥσπου ἐγὼ
νὰ γυρίσω ἐδῶ κάτω καὶ πάλι. Γιατί
εἶν' ὁ δεῦτερος, λέω, στὴν ἀξία.

Καὶ τὸ νοῦ σου, στὸ θρόνο μου ἀπάνω ποτὲ
νὰ μὴν πάη καὶ καθίση ὁ ἐργάτης αὐτὸς
μπερμπαντιᾶς καὶ ψευτιᾶς καὶ χοντρῶν χωρατῶν
εἶτε ὁ ἴδιος θελήση εἶτε κι ὄχι.

Πλ., στὸ Χορό.

Μὲ λαμπάδες ἱερὲς τώρα φέξετε του ἐσεῖς,
προβοδίστε τον κιόλας, δικούς του σκοποῦς
ξεφωνώντας, δικά του τραγούδια.

Ὁ Κορυφαῖος.

Πρῶτα, ὦ τοῦ Κάτω ἐσεῖς Κόσμου οἱ θεοί, στὸν ποιητῆ, ποῦ μᾶς φεύγει,
νά, κι ἀνεβαίνει στὸ φῶς, καλὸ δῶστε ταξίδι, καὶ δῶστε
σκέψεις στὴν πόλη καλές, ποῦ μεγάλα καλὰ νὰ τῆς φέρουν.

Ἔτσι ἀπὸ πίκρες μεγάλες, ἀπ' ἄρματα, θάσανα, μάχες,
τέλος κι ἐμεῖς θὰ γλιτώσουμε. Κι ἄς πολεμᾷ ὁ Κλεοφώντας
πέρα στοὺς κάμπους τοῦ τόπου του ἐκεῖ¹, κι ὅποιος ἄλλος τ' ἀρέσει.

Καὶ ὁ Αἰσχύλος ἀκολουθεῖ τὸ Διόνυσο γιὰ τὴν Ἀθήνα.

1. Στὴ Θράκη.

